

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
Avaliku õiguse instituut
Riigi- ja halduse õppetool

Silva Kirsimägi

**LAHINGUTEGEVUSE REEGLITE ÕIGUSLIK TÄHENDUS JA NENDE
RIKKUMISELE JÄRGNEV VASTUTUS**

Magistritöö

Juhendajad: Rain Liivoja, LL.Lic.
Andres Parve, LLM

Tartu 2010

SISUKORD

SISSEJUHATUS	4
---------------------------	---

I LAHINGUTEGEVUSE REEGLID JA SÕJALISE JÕU KASUTAMINE

1.1. LAHINGUTEGEVUSE REEGLITE OLEMUS	8
1.1.1. Lahingutegevuse reeglite mõiste, ajalooline taust ja tähendus kaasajal.....	8
1.1.2. Lahingutegevuse reeglite seos rahvusvahelise humanitaarõigusega ja Julgeolekunõukogu resolutsioonidega	18
1.1.3. Lahingutegevuse reeglite eesmärk, struktuur ja sisu	24
1.2. ENESEKAITSE MÕISTE JA SELLE KONTSEPTSIOON LAHINGUTEGEVUSE REEGLITES.....	28

II LAHINGUTEGEVUSE REEGLITE ÕIGUSLIK REGULATSIOON RAHVUSVAHELISTEL SÕJALISTEL OPERATSIOONIDEL

2.1. RAHVUSVAHELISTE SÕJALISTE OPERATSIOONIDE OLEMUS.....	35
2.1.1 Rahvusvaheline sõjaline koostöö ja käsuõiguse üleandmine.....	41
2.2. LAHINGUTEGEVUSE REEGLITE REGULATSIOON RAHVUSVAHELISTES OPERATSIOONIDES.....	45
2.2.1. Lahingutegevuse reeglite väljatöötamine ja regulatsioon.....	45

2.2.1.1 Lahingutegevuse reeglites sätestatud rahvuslikud piirangud (ingl. keeles <i>national caveats</i>).....	59
2.2.1.2 Juristide roll lahingutegevuse reeglite väljatöötamisel ja operatsioonidel osalemisel ning õiguslikud tagatised	61
2.3. EESTI KAITSEVÄE KASUTAMINE RAHVUSVAHELISTEL OPERATSIOONIDEL JA LAHINGUTEGEVUSE REEGLITE REGULATSIOON EESTI ÕIGUSES.....	63
2.3.1. Kaitseväge kasutamise õiguslikud alused rahvusvahelistel sõjalistel operatsioonidel.....	63
2.3.2. Jõu kasutamise regulatsioon Eesti avalikus õiguses ja lahingutegevuse reeglite regulatsioon <i>de lege ferenda</i>	67
III LAHINGUTEGEVUSE REEGLITE RIKKUMINE.....	76
3.1. LAHINGUTEGEVUSE REEGLITE RIKKUMISEGA SEOTUD ÕIGUSLIKUD KÜSIMUSED	76
3.2. LAHINGUTEGEVUSE REEGLITE RIKKUMINE EESTI ÕIGUSES.....	83
KOKKUVÕTE.....	90
SUMMARY.....	95
KASUTATUD MATERJALIDE LOETELU.....	98
Kasutatud kirjandus.....	98
Kasutatud normatiivmaterjal.....	101
Kasutatud kohtupraktika.....	103
Internet.....	104

SISSEJUHATUS

Ajaloo koidikust tänapäevani on inimesed – kaugel sellest, et lahingusse minnes kõiki piiranguid maha raputada – püüdnud sõda reguleerida ja piirangutele allutada. Juba mõned varaseimad meile tuntud ajaloolised ühiskonnad, nagu Vana Testamendi aegsed heebrealased ja Homerose kreeklased, raamistasid relvastatud konflikti reeglitega, mis määrasid kindlaks selle väljakuulutamise ja lõpetamise viisi.¹

Kaasaegses rahvusvahelises õiguses on jõu kasutamine ÜRO põhikirja artiklis 2(4) sätestatud *ius cogens* keeluna, hierarhiliselt kõige tugevamat õigusvõimu omava normina, millest peavad kõik riigid juhinduma. Jõu kasutamise keelu erandeid on kehtiva rahvusvahelise õiguse kohaselt kaks, milleks on enesekaitse või kui ÜRO Julgeolekunõukogu volitab riike ÜRO põhikirja 7. peatüki alusel jõudu kasutama. ÜRO põhikirja 7. peatüki alusel antud volitus jõu kasutamiseks peab olema antud *expressis verbis*. Rahvusvahelise sõjalise koostöö seisukohalt on oluline, et ÜRO põhikirja artikkel 51 lubab riikidel teostada enesekaitse operatsioone ka kollektiivselt.

Mitmerahvuselistel operatsioonidel on tavaks, et järgitakse selle organisatsiooni lahingutegevuse reegleid, kelle egiidi all operatsioonidel osaletakse. Lahingutegevuse reeglitega seonduv on reguleeritud riigiti erinevalt. On riike, kes ei pea vajalikuks relvajõududele kehtestada eraldi lahingutegevuse reegleid, vaid lähtuvad üksnes rahvusvahelise organisatsiooni poolt väljatöötatud reeglitest. Enamik riike, kelle relvajõud võtavad osa mitmerahvuselistest operatsioonidest, kehtestavad lahingutegevuse reeglid igaks operatsiooniks, milles relvajõud osalevad.

Autor on seisukohal, et lahingutegevuse reeglite tähendus ei ole üheselt selge. Käesoleva töö peamiseks eesmärgiks on selgitada välja, millega lahingutegevuse reeglite puhul olemuslikult tegemist on, kas lahingutegevuse reeglid on oma olemuselt käsud, käitumisnormid või juhised. Siit edasi tõstatub küsimus, kas lahingutegevuse reeglid on

¹ Martin van Creveld. Sõja tulevik. Eesti Entsüklopeediakirjastus. Tallinn 2006, lk. 97

relvajõudude liikmetele õiguslikult siduvad käsu või määruse vormis. Kui lahingutegevuse reeglid on õiguslikult siduvad käsu vormis, siis kas lahingutegevuse reeglite rikkumist võib käsitleda käsu rikkumisena.

Töös tõstatatud küsimustele vastuste leidmine aitab paremini mõista lahingutegevuse reeglite kehtestamise ja väljatöötamise vajadust. Lahingutegevuse reeglite mõiste ja sisu avamise kaudu leiavad töös käsitlemist veel mitmed olulised teemad, nagu enesekaitse õiguse teostamine, humanitaarõiguse normide järgimine ja vastutus lahingutegevuse reeglite rikkumise eest.

Lahingutegevuse reeglite puhul puudub ühene seisukoht, kas reeglid on üksnes operatsiooniline dokument või on nende tähendus laiem. Asjaolu, et lahingutegevuse reeglid on relvajõudude jaoks olulisteks juhisteks jõu kasutamise reguleerimisel, näitab ka erinevate riikide praktika. Siit edasi jõuame järgmise probleemini, mis seostub rahvusvahelise organisatsiooni poolt kehtestatud lahingutegevuse ja riigisiselt kehtestatud lahingutegevuse reeglitega. Kuivõrd ja kas peavad riigid arvestama oma lahingutegevuse reeglite väljatöötamisel rahvusvahelise organisatsiooni reeglitega ning millist õiguslikku tähendust need omavad?

Eesti osaleb rahvusvahelistel operatsioonidel alates 1995. aastast. Kuuludes nii NATOsse kui Euroopa Liitu on Eestil vajalik täita oma liitlaste ees mitmeid kohustusi. Üheks selliseks kohustuseks on rahvusvahelistel sõjalistel operatsioonidel osalemine. Eesti sõjaliste välisoperatsioonide skaala on väikeriigi kohta üpriski ulatuslik. Eesti jaoks on prioriteetne NATO operatsioon ISAF Afganistanis. Afganistani näol on tegemist ka NATO jaoks olulisema operatsiooniga. Seejuures asub suurem osa Eesti kaitseväge kontingendist just rahutus Lõuna-Afganistanis ning sealne Eesti jalaväekompanii on seotud otsese lahingutegevusega. Eesti õigus ei tunne lahingutegevuse reeglite mõistet. Samas on kehtiva õiguse kohaselt kaitseministrile antud pädevus kehtestada kaitsevägele jõu kasutamise kord.

Käesolev töö jaguneb kolmeks peatükiks. Esimeses peatükis avatakse lahingutegevuse reeglite mõiste ja sisu ning antakse ülevaade lahingutegevuse reeglite ajaloolisest kujunemisest. Lahingutegevuse reeglite mõiste ja sisu avamisel peatatakse lähemalt mõistete „jõu kasutamise reeglid” ja „lahingutegevuse reeglid” erinevusel. Enesekaitse õiguse teostamine on üheks läbivaks põhimõtteks rahvusvahelistel sõjalistel operatsioonidel. Esimeses peatükis selgitatakse kas ja kuivõrd lahingutegevuse reeglid võivad piirata relvajõudude liikmete õigust kasutada jõudu enesekaitseks.

Teises peatükis uuritakse, millised tegurid mõjutavad lahingutegevuse reeglite sisu ja antakse ülevaade rahvusvahelisest sõjalisest koostööst ja käsuõiguse üleandmisest ning selgitatakse lahingutegevuse reeglite seost rahvusvahelise humanitaarõigusega ja Julgeolekunõukogu resolutsioonidega. Ühtlasi käsitletakse lahingutegevuse reeglite väljatöötamisega seonduvat ja antakse ülevaade erinevate rahvusvaheliste organisatsioonide lahingutegevuse reeglite kehtestamise õiguslikest alustest. Samuti uuritakse lahingutegevuse reeglitele lisatud rahvuslike piirangute problemaatikat ning selgitatakse, milline ülesanne on täita operatsioonidel osalevatel juristidel. Teises peatükis käsitletakse lähemalt ka Eesti kaitseväge rahvusvahelistel operatsioonidel osalemise õiguslike aluseid ning uuritakse kehtivat õigust. Samuti käsitleb autor teises peatükis lahingutegevuse reeglite regulatsiooni *de lege ferenda*.

Kolmandas peatükis uuritakse lahingutegevuse reeglite rikkumisega seotud õiguslike küsimusi. Kuna Eestis puudub vastav kohtupraktika antakse kolmandas peatükis ülevaade teiste riikide kohtutes toimunud olulisematest kohtulahenditest, mis käsitlevad lahingutegevuse reeglite rikkumist relvajõudude liikmete poolt. Samuti analüüsitakse kolmandas peatükis kuidas Eesti õiguses suhtuda lahingutegevuse reeglite rikkumisse Eesti kaitseväelaste poolt.

Töö lõpeb kokkuvõtte, ingliskeelse resümeega ning kasutatud allikate loeteluga. Töös püstitatud eesmärkide saavutamiseks on autor käsitlenud õigusteadlaste ja praktikute arvamusi ning analüüsinud nii kehtivat riigisisest kui rahvusvahelist õigust. Töös on kasutatud analüütilist, kirjeldavat ja selgitavat uurimismeetodit. Tõlgendusmeetodina

kasutas autor grammatilist ja teleoloogilist meetodit. Töö kirjutamisel tugines autor ingliskeelsele materjalile, kuna eestikeelne kirjandus puudub. Antud teemal ei ole varem kirjutatud ei bakalaureuse ega ka magistritöid.

Lõpetuseks soovib autor tänada oma juhendajaid, kelle pühendumus ja abi tegid võimalikuks käesoleva töö valmimise, ning Lauri Abelit Kaitseministeeriumist, kes abistas rahvusvaheliste operatsioonide praktika käsitlemise küsimustes.

I LAHINGUGETEVUSE REEGLID JA SÕJALISE JÕU KASUTAMINE

1.1. Lahingutegevuse reeglite olemus

1.1.1. Lahingutegevuse reeglite mõiste, ajalooline taust ja tähendus kaasajal

Üheks alglatteks tänapäeval kehtestatavatele rahvusvahelistele sõjapidamise reeglitele võib pidada näiteks taktikalisi käsklusi, mis on antud lahinguväljadel. Näitena võib tuua Ameerika iseseisvussõja ajal 1775. aastal Bunker Hill'i lahingus tollase väeüksuse juhi William Presotti antud kuulsat käsku: „Ärge tulistage enne, kui näete vastase silmavalget”. Seda korraldust võib tänapäeval käsitleda kui lahingutegevuse reegleid, kuna see täpsustab olukorra, millal väed võivad alustada lahingutegevust.² Samuti võib reeglite lähteallikaks lugeda ka sõjalis-strateegilisi kirjutisi. Rohkelt tsiteeritud Preisi sõjateoreetiku ja -ajaloolase Carl Philipp Gottlieb von Clausewitzi tees, et sõda on poliitiliste eesmärkide saavutamise vahend, on eelkäijaks kaasaegsele arusaamisele, et sõjaliste operatsioonide eesmärk on viia ellu poliitilisi eesmärke.³ Selleks, et operatsioonid ei väljuks strateegiliste eesmärkide piiridest, seavad reeglid piirid relvade kasutamisele ja sihtmärkide tulistamisele.⁴

Viimaste aastakümnete jooksul on lahingutegevuse reeglid omandanud sellise tähenduse, millela operatsioonidel osalemine ei oleks mõeldav. Lahingutegevuse reeglite arengus võib eristada teatud ajaloosündmusi ja seda eelkõige USA tegevuse näitel.

Kuigi legendaarsed lahingukäsud ja varajased strateegiaalased kirjutised on algallikaks kaasaegsetele reeglitele, leiavad tänapäeva lahingutegevuse reeglid siiski oma juured 1950. aastate alguses, kui toimus Korea sõda. Ajavahemikul 3. september 1950 kuni 23.

² Mark S. Martins. Rules of Engagement for land forces: a matter of training, not lawyering. Military Law Review. Winter 1994, vol 143, pp 33-34

³ Carl von Clausewitz. Sõjast. Kindral Carl von Clausewitzist järele jäänud teos. Kaitseväe Ühendatud Õppeasutused. Eesti Keele Sihtasutus, 2004

⁴ Mark S. Martins, Op.cit. 12, p 34

juuli 1953 toimunud sündmused, mil kolm USA lennukit ja kolm Nõukogude Liidu lennukit tulistati alla vähemalt viie erineva õhurünnaku (air-to-air) käigus, andsid 1954. aastal Staabiülemate Ühendatud Komiteele (ingl. keeles *Joint Chiefs of Staff*, edaspidi JCS) tõuke „Kinnipidamise ja lahingutegevuse juhised” (ingl. keeles *Intercept and Engagement Instructions*) vastuvõtmiseks, milles õhujõudude ja mereväe tegevuse reguleerimisel kasutati esmakordselt mõistet „lahingutegevuse reeglid”. 1958. aastal defineeris ja võttis JCS mõiste „lahingutegevuse reeglid” (ingl. keeles „*rules of engagement*”) ka ametlikult kasutusele. Osaliselt oli see tingitud vajadusest reageerida tehnoloogilistele muudatustele ja suurenevale relvastumisele külma sõja perioodil.⁵

USA ajaloos on teada juhtum, mil kõrge sõjaväeline juht vabastati ametist, seoses lahingutegevuse reeglite rikkumisega. 1950. aastal toimus Põhja-Koreas õhulahing, milles kindral Douglas MacArthurile anti eelnevalt president Trumani administratsiooni poolt korraldus mitte lubada Ameerika pommituslennukeid siseneda Hiina õhuruumi ega hävitada Põhja-Koreas asuvat Yalu jõel paiknevat Sui-ho tammi, kuid kindral eiras korraldust ning lubas hävitajatel siseneda Hiina õhuruumi. Arvestades külmast sõjast põhjustatud pinevat poliitilist olukorda, valmistas kindrali käitumine Trumani administratsioonile tõsist meelehärmi. Eelkõige kardeti, et sõjategevus võib kujuneda tuumakonfliktiks. President Truman vabastas kindral Douglas Mac Arthuri oma ametikohalt, kuna ta ei järginud lahingureegleid.⁶

Kuigi lahingutegevuse reeglite sisu mõjutavad poliitilised tegurid, ei ole kindlasti põhjendatud poliitikute sekkumine igapäevaselt operatsioonide otsustusprotsessi. Kui poliitilisel tasandil on otsustatud näiteks relvajõudude osalemine mitmerahvuselisel julgeoleku tagamise missioonil, siis tsiviilisikutest koosneva valitsuse liikmed ei peaks andma relvajõududele korraldusi, mis on seotud strateegiliste ja taktikaliste otsuste tegemisega. Lisaks pädevusküsimusele võib sellega kaasneda operatsioonide ebaefektiivne läbiviimine. Samas ei saa sõjaväelised ülemad langetada alati otsuseid taotlemata eelnevalt poliitilisel tasemel heakskiitu. Näiteks võivad teatud tegevused

⁵ ibid, p 36

⁶ ibid, pp 35-36

mõjutada rahvusvahelist arvamust ja seeläbi seada kahtluse alla relvajõudude usaldusväärsuse. Massirahutuste ohjamisel relvajõudude poolt kasutatavad erivahendid võivad olla üheks näiteks, mil relvade kasutamine vajab eelnevat kooskõlastamist valitsusega.

Üheks näiteks, mil poliitikud sekkusid tihedalt igapäevaselt operatsioonidesse oli Vietnami sõda. Näiteks otsustati Valges Majas, milliseid sihtmärke tulistada, sealjuures puudusid otsuste tegemise juures sõjalised nõuandjad. Pärast Vietnami sõda avaldati arvamust, et tollased lahingutegevuse reeglid ei taganud sõjalist efektiivsust, mistõttu ohverdati võit ja kanti asjatuid inimkaotusi. Alates Vietnami sõjast ei seota näiteks õhuvägede reegleid nii tihedalt poliitiliste kavatsustega ning alates 1991. a sõjalisest konfliktist Iraagiga ei ole reeglid piiravamad kui rahvusvaheline õigus.⁷

Võrreldes kehtivate NATO lahingutegevuse reeglitega, on kaasaja lahingutegevuse reeglites loobutud ebamäärastest ja mitmeid tõlgendusi võimaldavatest mõistetest ning keelelisest keerukusest. Vietnami sõjas kasutati lahingutegevuse reeglites mõisteid nagu „vabatule piirkond” (ingl. keeles „*free-fire zone*”) ja „piiritletud rünnaku ala” (ingl. keeles „*specified strike zone*”). Vabatule piirkonnana käsitleti geograafilist ala, mille suhtes võimuorganid (ingl. keeles „*political authorities*”) olid eelnevalt andnud nõusoleku kasutada jõudu kõikide vahenditega. Vietnami sõja käigus 1967. aastal asendati mõiste „vabatule piirkond” mõistega „piiritletud rünnaku ala”, kuna arvati, et keeleliselt julgustas „vabatule piirkond” reeglites rohkem jõudu kasutama. Hiljem ei viidatud reeglites ka „vabatule piirkonnale”. Mõlema nimetatud mõiste puhul oli lubatud kasutada surmavat tuld, kui sellele eelnes vastase poolt vaenulik rünne ja tsiviilelanikud olid ohupiirkonnast evakueeritud või neid oli hoiatatud.⁸

Olulisemaks põhimõtteks, mis lahingutegevuse reeglites kaasajal on kirjas suurte trükitähtedega, on relvajõudude liikmete õigus kasutada jõudu enesekaitseks. Nimetatud põhimõte on sätestatud lahingutegevuse reeglites absoluutse õigusena suhteliselt hiljuti.

⁷ ibid, pp 38-39

⁸ ibid, p 51

Pöördepunktiks kujunes 1983. aasta, mil Liibanonis, täpsemalt Beirutis sai rahvusvahelises lennujaamas enesetapjast pommiterroristi rünnaku tagajärjel surma 241 USA mereväelast. Kuna lahingutegevuse reeglid nägid ette, et tulistamine on lubatud vaid siis, kui eelnevalt on vastase poolt tuli avatud, siis ei lastud mereväelaste poolt enesekaitseks mitte ühtegi lasku. Sellised kitsendavad lahingutegevuse reeglid mitte ainult ei nõudnud asjatult inimelusid, vaid piirasid oluliselt mereväelaste loomulikku õigust kaitsta oma elu potentsiaalse ründe korral.⁹ Seetõttu hakati pärast Beirutis toimunud terrorirünnakut lahingutegevuse reeglitesse üheselt ja selgelt sätestama relvajõudude liikmetele õigust kasutada jõudu enesekaitseks, kui esineb otsene vaenutegevus või vaenukavatsus. Enesekaitse õigus oli küll varasemates reeglites üldsõnaliselt mainitud, kuid ei olnud sätestatud absoluutse õigusena. Enne 1983. aastat rõhutasid reeglid põhimõtet, et tule kasutamiseks tekib õigus siis, kui vastaspool on eelnevalt tule avanud.¹⁰

Külma sõja perioodil koostati mere- ja õhuväe lahingutegevuse reeglid põhimõttel, et nad peavad sobima kõrge intensiivsusega lahinguolukordadele ning arvestama tuumasõja võimalusega. Erinevalt mere- ja õhuväe reeglitest koostati maavägede reeglid tavapärase keskmise intensiivsusega lahinguolukordadele.¹¹

Kuni 1985. aastani kehtestati USA lahingutegevuse reeglid *ad hoc* põhimõttel, kusjuures ülemad võisid kehtestada oma lahingutegevuse reeglid neid eelnevalt Staabiülemate Ühendatud Komiteega kooskõlastamata. Seetõttu kannatas erinevate väeliikide omavaheline koostöö. 1985. aastal kehtestas Staabiülemate Ühendatud Komitee „Rahuaaja lahingutegevuse reeglid”, mis olid aluseks iga operatsiooni jaoks koostatavatele lahingutegevuse reeglitele ja mõeldud ühtse alusena kõikidele väeliikidele.¹² Käesoleval hetkel lähtub USA lahingutegevuse reeglite väljatöötamisel „Alalisest lahingutegevuse reeglitest” (ingl. keeles „*Standing Rules of Engagement for U.S. Forces*” (SROE)), mis

⁹ Maxwell, M. D. Op cit. 9, p 41

¹⁰ Mark S. Martins. Op. cit. 12, p 51

¹¹ ibid, p 45

¹² M. D. Maxwell. Op. cit. 9, p 42

on aluseks kõikidele erinevatele rahvusvaheliste operatsioonide reeglite väljatöötamisele ja rakendamisele.¹³

Kaasajal loeb enamik riike lahingutegevuse reegleid juhisteks, mis on antud väeüksuse juhtide poolt eesmärgiga kontrollida jõu kasutamist. Kuigi jõu kasutamist puudutavad nõuded on olnud kasutusel pikka aega, on termin „lahingutegevuse reeglid” võetud kasutusele suhteliselt hiljuti. Tänapäeval kasutab enamik lääneriikide väeüksusi lahingutegevuse reegleid kõikidel sõjalistel operatsioonidel, seda nii NATO kui ka ÜRO poolt juhitud.¹⁴

Õiguslikult puudub mõistel „lahingutegevuse reeglid” ühene tähendus ning riigid võivad seda tõlgendada erinevalt. Lahingutegevuse reeglitega võidakse väeüksustele ette kirjutada lubatud sõjalisi tegevusi, võttes arvesse poliitilisi juhiseid või määratleda sõjalisi sihtmärke, mida ei tohiks kooskõlas rahvusvahelise õigusega rünnata, samuti võivad lahingutegevuse reeglid olla väga detailsed.¹⁵ Näiteks loetletakse, millised on operatsioonis konkreetsed sõjalised sihtmärgid ja kuidas toimub tsiviilisikute kinnipidamine, kui selleks on olemas põhjendatud asjaolud, ja kuidas peetakse kuriteos kahtlustatavaid isikuid kinni ja antakse üle kohtumõistmiseks pädevale võimuorganile.

Sõltuvalt operatsiooni iseloomust võivad lahingutegevuse reeglid olla varustatud täiendavate lisadega. Levinuim lahingutegevuse reeglite lisa on NATO poolt juhitud sõjalistes operatsioonides sõduritele väljastatav taskukaart (ingl. keeles „*pocket card*”). Ühendkuningriigis tuntakse taskukaarti „*card alfa*” nime all.¹⁶ Ühendkuningriigis väljastatakse relvajõudude liikmetele ka „relvakonflikti õiguse kaarte” (ingl. keeles

¹³ Jeanne M. Meyer, Eric T. Jensen. Operational Law Handbook. International and Operational Law Department. The Judge Advocate General’s School. Charlottesville, Virginia, 2003, p 72

¹⁴ J. Norton, A. Morrison Strengthening the United Nations and War Prevention, Carolina Academic Press, 2000, p 225

¹⁵ *ibid*, p 226

¹⁶ P. Rowe. The rules of engagement in occupied territory: should they be published? Melbourne Journal of International Law, 2007, p 328,

„LOAC card”), mis erineb lahingutegevuse reeglitest sellepoolest, et ei sisalda operatsioonilisi ega poliitilisi instruksioone.¹⁷

Taskukaarte väljastatakse ja töötatakse välja eelkõige eesmärgiga reguleerida lühidalt, selgelt ja keeleliselt arusaadavalt, millised on olulisemad piirangud ja juhised operatsiooni piirkonnas. Näiteks nimetatakse üldised käitumisjuhised suheldes tsiviilelanikega, ja loetletakse keelatud tegevused, nagu sõjasaagi võtmine ja rüüstamine. 1990. aasta USA Kuveidi invasiooni taskukaart nägi ette lisaks nimetatule, milline on väljatöötatud taskukaardi ja operatiivplaani omavaheline suhe. Taskukaardi ja operatiivplaani vastuolu korral tuli lähtuda operatiivplaanist.¹⁸ Kõneldes taskukaartide ja lahingutegevuse reeglite omavahelisest seosest, siis taskukaart ei asenda lahingutegevuse reegleid. Võitlejatele väljastatakse taskukaarte selleks, et relvajõudude liikmed järgiksid olulisemaid põhimõtteid, mis operatsiooni edukaks läbiviimiseks on vajalikud. Sageli sisaldavad taskukaardid ka olulisemaid sõnu ja väljendeid, mis hõlbustavad relvajõudude liikmetel kohalikega suhelda.

Erinevalt lahingutegevuse reeglitest, ei ole taskukaartide sisu salastatud. NATO operatsioonikäsiraamatus leidub mitmeid taskukaartide näidiseid, mis olid NATO poolt juhitud 1996. a rahuoperatsioonidel Bosnias või 1999. a Albaanias kasutusel.

Kuigi riigid võivad tõlgendada lahingutegevuse reegleid erinevalt, on organisatsioonid nagu NATO, defineerinud lahingutegevuse reeglite mõiste. Nii NATO operatsiooniõiguse käsiraamat kui ka kehtiv NATO terminite ja definitsioonide sõnastik (AAP-6)¹⁹ defineerib lahingutegevuse reegleid kui juhiseid, mis on välja antud pädeva sõjaväelise võimuorgani poolt eesmärgiga nimetada need asjaolud ja piirangud, mille alusel relvajõud võivad alustada ja/või jätkata lahingutegevust teiste vägedega. Nad on vahenditeks, mis läbi kõrgem poliitiline võimuorgan (valitsus või seadusandlik organ) (ingl. keeles *National Command Authority* – NCA) ja operatiivkäsuülem (ingl. keeles

¹⁷ N. Hayashi. International Peace Research Institute, Oslo PRIO. National Military Manuals on the Law of Armed Conflict. FICHL Publication Series No. 2 (2008), p 51

¹⁸ A. Roberts, R. Guelff. Documents on the laws of war .1991 Operation Desert Storm, US Rules of Engagement: Pocket Card., 2000, pp 562-563.

¹⁹ NATO terminite ja väljendite sõnastik. Op. cit. 5

operational commander) juhivad relvajõude kooskõlas kehtivate poliitiliste ja sõjaliste eesmärkide ning sise- ja rahvusvahelise õigusega.²⁰ Selle definitsiooni järgi ei reguleeri lahingutegevuse reeglid taktikalisi ja strateegilisi küsimusi, mis on operatiivplaani ülesanne.

Kuigi taktikalised küsimused on operatiivplaani osa, selgitavad lahingutegevuse reeglid taktikalisel tasandil, millises ulatuses ja millisel viisil võivad relvajõud jõudu kasutada. Lisaks nimetatud jõu kasutamise reguleerimisele täidavad reeglid veel kahte eesmärki, milledeks on enesekaitsega seonduva reguleerimine ning operatsiooni eesmärgi täitmine.²¹

Ühendkuningriigi relvakonfliktiõiguse käsiraamat nimetab tingimused, millele lahingutegevuse reeglid peavad vastama. Käsiraamatu kohaselt peavad lahingutegevuse reeglid olema kooskõlas õigusega, poliitiliste ja sõjaliste eesmärkidega, nii siseriiklike kui ka rahvusvaheliste huvide eesmärgiga viia läbi operatsioone. Lisaks nimetatule sisaldavad reeglid endas selliseid põhimõtteid nagu vajadust praktiseerida liitlasvägedega koostööd ja hoiduda omatulest (ingl. keeles *friendly fire*).²²

Praktikas on esile kerkinud küsimus lahingutegevuse reeglite ja väeüksuse ülemate poolt antud käskude vahekorra kohta. Ülem võib kooskõlas oma võimupädevusega anda käsked sõltumata sellest, kas käsu andmise aluseks on lahingutegevuse reeglid või strateegilised ja taktikalised kaalutlused. Sõdurid peavad täitma mõlemaid. Millisel juhul on seega vajalik eristada lahingutegevuse reegleid käskudest? Eristamine on vajalik siis, kui on toime pandud õigusrikkumisi teenistusülesannete täitmisel.

Põhjalikumalt analüüsitakse lahingutegevuse reeglite ja käsu rikkumisega seotud küsimusi käesoleva töö 3. peatükis.

Oma olemuselt on lahingutegevuse reeglid ja käsud sarnase tähendusega, kuna mõlema sisuks on jõu kasutamine. Käskude puhul on selleks korraldus kasutada jõudu,

20 Jeanne M. Meyer, Eric T. Jensen. Op. cit. 22, p 71

21 Hitoshi Nasu. International Law on Peacekeeping. A Study of Article 40 of the UN Charter. Martinus Nijhoff Publishers. 2009, lk 188-189

22 UK Ministry of Defense. The manual of the Law of Armed Conflict. Oxford University Press, 2005, p 53

lahingutegevuse reeglid aga näevad ette millal, kuidas ja kelle vastu jõud kasutada. Samas on vajalik lahingutegevuse reegleid eristada käskudest.²³ Näiteks valmisoleku tingimused ja küsimus relvade kasutamisest on oma olemuselt taktikalised küsimused. Kuna lahingutegevuse reeglid ei hõlma taktikalisi küsimusi, siis peaks ülemal olema õigus anda käsk, mis ei tulene alati lahingutegevuse reeglitest, kuid mis on vajalikud operatsiooni eesmärgi täitmiseks.

Lahingutegevuse reeglite ja ülemate poolt antavate käskude problemaatika on olnud arutusel Ühendkuningriigi Lordide Kojas. Ülemkohtu liikmed avaldasid lahingutegevuse reeglite seadustamise küsimuse arutelus arvamust, et on väga keeruline eristada lahingutegevuse reegleid ja käsk, mis antakse näiteks lahingutegevuse ajal. Arutelus jäi kõlrama lahingutegevuse reeglite üks tähtsamaid ülesandeid, mis seisneb selles, et nad peavad hõlbustama sõduritel neile pandud kohustusi täita ja mitte vastupidi. Sõdurid peavad olema kindlad, et lahingutegevuse reeglid on sätestatud kooskõlas kehtiva riigisisese ja rahvusvahelise õigusega ja et nad võivad oma tegevuses sellele toetuda.²⁴

Suurbritannia Lancasteri Ülikooli õigusteaduste professor Peter Rowe on aga seisukohal, et lahingutegevuse reeglid on oma olemuselt kõrgemalseisvad käsud, mis on kirja pandud sõduritele väljastatavates taskukaartides ja olles vormistatud kui sõjaväelised käsud, on need täitmiseks kohustuslikud.²⁵ Vaatamata sellele, et lahingutegevuse reeglid on oma olemuselt käsud, ei ole lahingutegevuse reeglite imperatiivne iseloom võrdväärne käsuga. Lahingolukorras võivad sündmused muutuda liiga kiiresti ja seetõttu peavad muutuma ka lahingutegevuse reeglite sisu. Olukordades, kus võitlejatelt eeldatakse kiiret ja efektiivset tegevust, võib operatsiooni edukus sõltuda konkreetsest ajahetkest. Seega nendel juhtudel, mil operatsiooni iseloom ei ole kooskõlas lahingutegevuse reeglites sätestatuga, ei saa võitlejad toetuda lahingutegevuse reeglitele, vaid üksnes ülema poolt antud käskudele. Sel juhul peavad ülemad langetama otsuseid ja andma võitlejatele selliseid seaduslikke käsk, mis tagaksid lahingolukorras edu ja säästaksid relvajõudude liikmete

²³ J. Norton, A. Morrison Op. cit. 23, p 226

²⁴ UK Parliamentary Debates, House of Lords, 11 October 2006, vol 685, <http://www.parliament.the-stationery-office.co.uk/pa/ld199697/ldhansrd/pdvn/lds06/text/61011-0006.htm>, (10.12.2008)

²⁵ P. Rowe. Op.cit. 25, p 329

elusid. Autor on seisukohal, et seaduslik käsk on võrreldes lahingutegevuse reeglitega võitlejatele imperatiivselt kohustuslik.

Igal üksikul juhul on relvajõudude liikmetel vajalik hinnata jõu kasutamise ulatust üle ning lähtuda proportsionaalsuse põhimõttest. Seepärast peab jõu kasutamine vastama alati tegelikule olukorrale. Näiteks kui reeglites on kirjas, et mošee pihta ei tohi tuld avada, kuid terroristid kasutavad mošeed sõjategevuseks ja tulistavad sellest näiteks julgeolekuabijõude, siis ei lähtu sõdur mitte lahingutegevuse reeglitest vaid õigusest kasutada jõudu enesekaitseks. Üldjuhul sätestatakse vastavasisulised erandid ka lahingutegevuse reeglitesse. Tulenevalt eeltoodust võime järeldada, et lahingutegevuse reeglid ei ole võitlejatele alati aluseks jõu kasutamisel. Ülemad peavad käskude andmisel lähtuma eelkõige põhimõttest, et seaduslik on käsk mis on kooskõlas operatsiooni iseloomuga ja rahvusvahelise ning riigisisese õigusega.

Käsk on NATO terminoloogia kohaselt ülema poolt alluvale suuliselt, kirjalikult või märguande vormis edastatud korraldus, mis on jõus, kuni seda pole muudetud ega tühistatud. Lahingutegevuse reeglite puhul tunneb NATO terminoloogia veel mõistet lahingutegevuse reeglite profiil (ingl. keeles *rules of engagement profile*).²⁶ Selle all mõeldakse loetelu lahingutegevuse reeglitest, mis on mõeldud relvajõududele, kes peavad täitma ühte konkreetset ülesannet määratud ajal ja kohas.

Õigusriigi põhimõttest tuleneb, et igasugused piirangud, mis võivad kitsendada kellegi õigusi ja vabadusi, peavad tulenema seadusest. Seetõttu peab jõu kasutamine politsei või relvajõudude poolt julgeoleku ja avaliku korra tagamisel tulenema seadusest. Lahingutegevuse reeglid ei eelda seaduse tasemel regulatsiooni.

Alljärgnevalt peab autor vajalikuks peatuda küsimusel, kas „jõu kasutamise reeglid” ja „lahingutegevuse reeglid” on samatähenduslikud. Autor on seisukohal, et mõistet „lahingutegevuse reeglid” tuleb alati eristada mõistest „jõu kasutamise reeglid”, kuna oma tähenduselt on tegemist erinevate mõistetega. Lahingutegevuse reeglites on jõu

²⁶ NATO terminite ja väljendite sõnastik. Op. cit. 5

kasutamine üheks kesksemaks reguleerimise objektiks, kuid lahingutegevuse reeglid ei piirdu pelgalt lubatud jõu kasutamiseks vajalike vahendite nimetamisega. Jõu kasutamise reeglid ei räägi midagi lubatud sõjalistest sihtmärkidest, operatsiooni eesmärgi saavutamisest või vastase heidutamisest. Kokkuvõtlikult jõu kasutamise reeglite sisu ei mõjuta relvakonfliktiõigus ning jõu kasutamise reeglitega reguleeritakse erinevalt lahingutegevuse reeglitest riigisiseseid küsimusi. Siseriigis julgeoleku tagamine, massirahutuste ohjamine ja terrorirünnakute tõrjumine eesmärgiga hoida ära kriisi eskaleerumist jms küsimustega tegelemisel võib tekkida vajadus kasutada jõudu, sealjuures relvastatud jõudu sõjaväelaste poolt. Sel juhul ei peaks sõjaväelaste tegevust tsiviilvõimude abistamisel reguleerima mitte lahingutegevuse reeglid, vaid jõu kasutamise reeglid, kuna tegemist ei ole niinimetatud „lahingolukordadega”. Siinjuures on oluline põhimõte, et relvajõude võib rahuaja tingimustes niinimetatud riigisiseses kriisisituatsioonis kasutada üksnes *ultima ratio* põhimõttel, et välistada võimu poliitilist kuritarvitamist.

USA kasutas 2005. aasta augustis orkaan Katrina poolt põhjustatud tagajärgede likvideerimisel sõjaväe abi olukorras, mil peaaegu pool New Orleans'i linna oli hävinenud ja linnas „õitses” kuritegevus. Sõjaväelased tegutsesid kaitseministeeriumi poolt samal aastal koostatud USA alalise jõu kasutamise reeglitele (ingl. keeles *Standing Rules for the Use of Force*), mis sätestasid sõjaväele need tegevuspõhimõtted ja korra, kuidas abistada tsiviilsektorit tekkinud kriisi likvideerimisel. Sealjuures seisid sõjaväelased väga keerulise olukorra ees, kuna ühelt poolt on neid treenitud kasutama lahingutegevuse reegleid lahingolukordades, samas pidid nad riigisiseste küsimuste lahendamisel niiöelda „ümberlülituma”, kuna riigisiselt on jõu kasutamine võrreldes rahvusvahelise õigusega reguleeritud erinevalt.²⁷

Eelkõige iseloomustavad lahingutegevuse reegleid järgmised tunnused:

1. Need on väljatöötatud sõjaliste operatsioonide jaoks.

²⁷ Daniel J Sennott. Interpreting Recent Changes to the Standing Rules for the Use of Force. Army Lawyer; Nov, 2007, p 52

2. Need peavad võtma arvesse operatsiooni eripära ja olema kooskõlas täidetava eesmärgiga.
3. Need on selgesõnalised ja lühikesed. Need lahingutegevuse reeglid, mida edastatakse personalile, milleks on mittesalastatud tasemega „taskukaardid,“ peavad olema lühikesed ja arusaadavad. Lahingutegevuse reeglid, mis on osaks operatiivplaanist peavad olema salastatud.
4. Need väldivad ülemäärast keerukat keelekasutust. Kuna lahingutegevuse reeglid on direktiivid/juhised, siis oma olemuselt peavad nad olema keeleliselt nii täpsed ja selged, kui on muud väeüksuse juhi poolt antud korraldused.
5. Need on mõeldud kõikidele väeliikidele. Siin on oluliseks teguriks asjaolu, et reeglites sätestatud juhised oleksid sarnased. Näiteks kui maavägesid treenitakse laskma hoiatuslaske, siis tuleb vastavalt toimida ka teiste väeliikide puhul.
6. Need peavad olema kohaldatavad nii sõjalisteks treening- kui ka lahingolukordadeks. Lahingutegevuse reeglid on kasutatud ilma võimeta rakendada neid pingelistes olukordades.²⁸

1.1.2. Lahingutegevuse reeglite seos rahvusvahelise humanitaarõigusega ja Julgeolekunõukogu resolutsioonidega

Kõikideks operatsioonideks, mis hõlmavad endas nii sõjalisi kui ka rahuoperatsioone, vajavad sõjaväelased juhiseid jõu kasutamiseks. Nad peavad teadma, millistel asjaoludel, tingimustel, ulatuses ja viisil on lubatud jõudu kasutada. Sellised tegevusjuhised või kriteeriumid nähakse ette lahingutegevuse reeglites.

Samas peavad lahingutegevuse reeglite koostajad jõu kasutamise reguleerimisel lähtuma rahvusvahelisest õigusest. Reeglites sätestatud jõu kasutamine peab olema kooskõlas rahvusvahelise humanitaarõigusega. Lahingutegevuse reeglid peavad olema kooskõlas 2. augustil 1977. aastal vastu võetud Genfi lisaprotokollidega, vastama 12. augusti 1949. aasta Genfi konventsioonidele, millest esimene lisaprotokoll kehtib rahvusvahelistes relvakonfliktides ja teine protokoll mitterahvusvahelistes relvakonfliktides. Nimetatud

²⁸ J. Norton ; A. Morrison. Op. cit. 23, p 226

konventsioonid näevad ette üldpõhimõtted, millest riigid või rahvusvahelised organisatsioonid peavad lahingutegevuse reeglite väljatöötamisel juhinduma.

Rahvusvahelise humanitaarõiguse vundamendiks on teatud alusprintsüübid, millest on kantud ja lähtuvad kõik humanitaarõiguse konventsioonid. Nendeks printsüüpideks on humaansuse printsüüp, eristamise printsüüp, proportsionaalsuse printsüüp ja sõjalise vajaduse printsüüp.²⁹ Nimetatud printsüübid on ka aluseks lahingutegevuse reeglitele.

Eristamise printsüüp nõuab, et sõdurid teeksid vahet tsiviilisikutel ja võitlejatel. Võitlejateks loetakse kõiki isikuid, kellel on õigus võtta osa vahetust sõjategevusest. Võitlejateks loetakse Haagi 1907. a konventsiooni³⁰ ning Genfi 1949. a konventsioonide kohaselt eelkõige riikide relvajõudude liikmeid.³¹ Võitlejateks loetakse ka muude maakaitsevägegede ning vabatahtlike väeüksuste liikmeid eeldusel, et neid juhib isik, kes nende eest vastutab, nad kannavad avalikult relvi ja kaugelt eristatavaid eraldusmärke ning järgivad sõjapidamise seadusi ja tavasid. Tsiviilisikuteks loetakse humanitaarõiguses kõiki isikuid, kes ei ole võitlejad. Tsiviilisikuil ei ole kohustust tõendada, et ta ei ole võitleja. Kahtluse korral eeldatakse, et isik on tsiviilisik, mitte võitleja.³² Samuti nõuab eristamise printsüüp, et relvastatud konflikti korral tuleb teha vahet sõjaliste ja tsiviilobjektide vahel.³³

²⁹ M. Sassòli & A. Bouvier. *How Does Law Protect in War? Cases, Documents and Teaching Materials on Contemporary Practice in International Humanitarian Law*. Geneva: International Committee of the Red Cross, 1999, p. 115

³⁰ 12. augusti 1949 Genfi konventsioonide 8. juuni 1977 (I) lisaprotokoll rahvusvaheliste relvakonfliktide ohvrite kaitse kohta [Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and Relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I), of 8 June 1977], vastuvõetud 8. juunil 1977, jõustunud 7. detsembril 1978, 1125 United Nations Treaty Series 3 (Eesti suhtes jõustunud 18. juulil 1993 - RT II 1999, 21, 121), artiklid 1-3

³¹ Dieter Fleck (ed.). *The Handbook of Humanitarian Law in Armed Conflicts*. Oxford University Press, 1999, pp 65-67

³² 12. augusti 1949 Genfi konventsioonide 8. juuni 1977 (I) lisaprotokoll, artikkel 50 (1)

³³ *ibid*, artikkel 48

Näiteks kirikud, koolid, haiglad ei ole õiguspärasteks sõjalisteks objektideks, kui aga sõjaväe üksus kasutab koolimaja oma peatuskohana, muutub koolimaja õiguspäraseks sõjaliseks sihtmärgiks.³⁴

Esimese Iraagi sõja ajal väljastati USA relvajõudude liikmetele järgmise sisuga taskukaarte:

1. Võitle ainult vastasega.
 2. Ründa ainult sõjalisi sihtmärke.
 3. Erista tsiviilisikuid ja tsiviilobjekte võitlejatest ja sõjalistest sihtmärkidest.
 4. Tekita ainult selliseid kahjustusi, mis on vajalikud operatsiooni läbiviimiseks.³⁵
- Sõduritele väljastatud kaartide sisust nähtub, et need on koostatud kooskõlas eristamise printsiibiga.

Sõjalise vajaduse printsiip võimaldab sõjategevuse käigus vältimatu sõjalise vajaduse korral võtta kasutusele meetmed, mis on hädavajalikud sundimaks vastast täielikult alistuma nii kiiresti kui võimalik, viisil ja vahenditega, mis ei ole keelatud sõjatavade ja seadustega.³⁶ Tingimus, et igasuguse rünnaku eesmärgiks peab olema vastaspoole sõjaline alistamine tähendab seda, et rünnaku motiiv peab olema sõjaline, mitte poliitiline. Rünnakud, mis ei ole suunatud vaenlase sõjalisele alistamisele, ei ole õigustatud sõjalise vajadusega.³⁷

Eristamise printsiip on tihedalt seotud humaansuse printsiibiga. Eristades võitlejaid mitte-võitlejatest, ei tohi lahingolukorras vastavalt humaansuse printsiibile põhjustada vastasele ülemääraseid kannatusi. Inimliku kohtlemise printsiip on sõjaõiguse nurgakivi.³⁸ Humaansus on universaalne loomuõiguslik põhimõte ning on tihedalt seotud

³⁴ H. DeSaussure, „Military Objectives“. Arvutivõrgus kättesaadav:

<http://www.crimesofwar.org/thebook/military-objective.html> (01.03.2009)

³⁵ A. Roberts and R. Guelff. Documents on the Laws of War. 3rd väljaanne. Oxford University Press. 1991
Operation Desert Storm, U.S. Rules of Engagement: Pocket Card, 2000, p 563

³⁶ Y. Sandoz, C. Swinarski & B. Zimmermann (ed.), Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949. Martinus Nijhoff Publishers, 1987, p. 396

³⁷ F. Hampson. Military Necessity. Arvutivõrgus kättesaadav:

<http://www.crimesofwar.org/thebook/military-necessity.html> (12.03.2009)

³⁸ L. May. War Crimes and Just War. Cambridge University Press. 2007. p 167

ka selliste mõistetega nagu moraal ja au. Näiteks ei saa lugeda auväärseks vastase tulistamist ajal, mil ta on alasti ujumas, kuigi õiguslikult ei oma see tähendust.

Sõjaline vajadus tähendab, et relvajõud ei tohi põhjustada suuremaid kahjustusi, kui on otseselt vajalik sõjalise eesmärgi saavutamiseks.³⁹ Samuti võib sõjaline vajadus seonduda millegagi, mida on vaja teha selleks, et võita sõda. Sõjalise eesmärgi saavutamiseks kasutatavad vahendid ei ole absoluutsed. See tähendab, et taktikaliste otsuste tegemisel tuleb alati kaaluda, kas kasutatavad sõjalised vahendid vastavad soovitud eesmärgile ega põhjustata üleliigseid kahjustusi. Näiteks kuigi õhurünnak (õhust pommitamine) võib vastase sõjalise hävitamise seisukohalt olla kõige efektiivsem, ei ole õhurünnaku läbiviimine alati põhjendatud, kui selle tagajärjel võivad hukkuda lähiümbruses elavad tsiviilisikud.⁴⁰

Sõjalise vajaduse printsiip on otseselt seotud proportsionaalsuse printsiibiga. Kooskõlas sõjalise vajaduse ja proportsionaalsuse printsiibiga on vajalik jõu kasutamise reguleerimisel lahingutegevuse reeglites sätestada, et võitlejad ei tohi põhjustada sõjaliste operatsioonide elluviimisel asjatuid inimkaotusi ja purustusi. Sellist tahtmatult tekitatud kahju, millest relvajõudude liikmed peavad hoiduma nimetatakse kaasnevaks kahjuks (ingl. keeles *collateral damage*).⁴¹

Genfi konventsiooni I protokollis artikli 57 teises lõikes leiame kaasnevast kahjust hoidumise põhimõtte. Artikli 57 lõike 2 kohaselt tuleb hoiduda rünnakutest, mis eeldatavasti võivad tuua kaasa juhuslikke kaotusi tsiviilisikute hulgas, tsiviilisikute vigastamist, tsiviilobjektide kahjustamist või nimetatud tagajärgede kombinatsiooni, mis on ebaproportsionaalselt suur, võrreldes eeldatava otsese sõjalise eduga, mida rünnakuga soovitakse saada. Proportsionaalsuse printsiibi kohaselt tuleb relvakonfliktis enne iga rünnakut kaaluda rünnakust saadavat sõjalist kasu ning selle tulemusel

³⁹ *ibid* p 196

⁴⁰ *Ibid*, p 191

⁴¹ J. Norton, A. Morrison. *Op. cit.* 23, p 224

tsiviilelanikkonnale tekkivat kahju. Tsiviilelanikkonnale tekkiv kahju ei tohi olla ebamõistlikult suur võrreldes saadava sõjalise kasuga.⁴²

Autor on seisukohal, et reeglid ei peaks ega ka tohiks ümber sõnastada humanitaarõiguse sisu. Lahingutegevuse reeglid on mõeldud kasutamiseks eelkõige lahing- ja kriisiolukordades ja seepärast peavad nad olema võimalikud lihtsad ja ühemõttelised. Humanitaarõiguse normid on aluseks reeglite väljatöötamisel. Siit võib järeldada, et reeglitega võib kitsendada jõu kasutamist, kuid selleks, et jõu kasutamine jääks humanitaarõiguse põhimõtetega sätestatud piiridesse, ei tohiks reeglid laiendada jõu kasutamise ulatust. Konkreetselt jõu kasutamise ulatuse reguleerimine lahingutegevuse reeglites ei ole olemuselt võimalik. Seda peamiselt seetõttu, et ulatust kui sellist ei saa ette määrata, küll aga saab määratleda, milliseid vahendid on jõu kasutamisel lahingolukordades lubatud.

Ühendkuningriigi õigus näiteks näeb ette, et iga isik võib kasutada jõudu, hoidmaks ära kuritegu. Milline jõud on mõistlik, on fakti, mitte seaduse küsimus. Seetõttu ei ole võimalik seaduses defineerida, milline jõud on mõistlik ega millal või mis ulatuses võidakse jõudu kasutada.⁴³ Analoogia on Eesti õiguses hädakaitsega. Karistusseadustiku § 28 lõike 1 kohaselt ei loeta õigusvastaseks tegu, kui isik tõrjub vahetut või vahetult esseisvat õigusvastast rünnet enda või teise isiku õigushüvedele, kahjustades ründaja õigushüvesid, ületamata seejuures hädakaitse piiri. Sama paragrahvi lõige 2 täpsustab, et isik ületab hädakaitse piiri, kui ta kavatsetult või otsese tahtlusega teostab hädakaitset vahenditega, mis ilmselt ei vasta ründe ohtlikkusele, samuti kui ta ründajale kavatsetult või otsese tahtlusega ilmselt liigset kahju tekitab.⁴⁴

Tegelikkuses ei määrata jõu kasutamise ulatus ÜRO Julgeolekunõukogu mandaadiga. Reeglid määravad, kuidas on lubatud jõudu kasutada kooskõlas mandaadiga.⁴⁵

⁴² Horst Fischer. „Proportionality, Principle of“, Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.crimesofwar.org/thebook/proportion-principle.html> (28.11.2008)

⁴³ G. Nolte. European Military Law Systems. Berlin: de Gruyter Recht, 2003, p 888

⁴⁴ Karistusseadustik. 6.06.2001- [RT I 2001, 61, 364](#); [2008, 33, 200](#)

⁴⁵ P. Rowe. The United Nations Rules of Engagement and the British Soldier in Bosnia. International and Comparative Law Quarterly. 1994. Vol 43, p 947

ÜRO põhikirja kohaselt lasub Julgeolekunõukogul vastutus rahvusvahelise rahu ja julgeoleku eest ning otsustada selle üle, millal tuleb ühe või teise riigi vastu kasutada sõjalist jõudu, et säilitada või taastada rahvusvaheline rahu ja julgeolek. ÜRO Julgeolekunõukogu, kes tegutseb ÜRO põhikirja VII peatüki alusel, pädevuses on artikli 39 alusel otsustada, milliseid mittesõjalisi või sõjalisi meetmeid kasutada rahvusvahelise rahu ja julgeoleku säilitamise eesmärgil. Kui mittesõjalised meetmed on osutunud ebapiisavateks, võib Julgeolekunõukogu kooskõlas artikliga 42 „võtta ette sellist tegevust õhu-, mere- ja maajõududega, mis osutub vajalikuks rahvusvahelise rahu ja julgeoleku säilitamiseks või taastamiseks, näiteks ähvardusmanöövrid, blokaad ja muud organisatsiooni liikmete õhu-, mere- ja maajõudude operatsioonid”. VII peatüki alusel vastu võetud otsused on vastavalt ÜRO põhikirja artiklile 25 kohustuslikud täitmiseks kõikidele liikmesriikidele.⁴⁶ ÜRO põhikirja artikli 42 rakendamine ei sõltu ainuüksi ÜRO Julgeolekunõukogu võimest võtta vastu vastav resolutsioon, vaid ka suutlikkusest tagada selle ellurakendamine, see tähendab võimest kindlustada konkreetsete sõjaliste üksuste olemasolu kokkulepitud operatsioonide läbiviimiseks. Hetkel saab ÜRO Julgeolekunõukogu vaid paluda, et riigid eraldaksid asjakohaseid vahendeid resolutsioonide rakendamiseks (nt Iraagi-Kuveidi juhtumi puhul).⁴⁷

Julgeolekunõukogu resolutsioonid annavad liikmesriikidele või rahvusvahelistele organisatsioonidele legitiimse aluse jõu kasutamiseks eesmärgiga tagada rahu ja julgeolek maailmas. Kuna resolutsioonid ei reguleeri, milliste vahenditega rahu ja julgeolek saavutada, siis sätestavad organisatsiooni liikmed või rahvusvahelised organisatsioonid, kelle relvajõud osalevad Julgeolekunõukogu otsuse alusel sõjalistel operatsioonidel, jõu kasutamise seonduvat lahingutegevuse reeglitega. Näiteks Julgeolekunõukogu resolutsiooni nr 721, mis puudutas rahuoperatsioone Bosnias, alusel koostatud lahingutegevuse reeglid nägid ette, et ÜRO väed võivad kasutada oma relvi

⁴⁶ Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni põhikiri. 26. juunil 1945. Eesti suhtes jõustunud 17.septembril 1991 – RT II, 19.07.1996, 24/25, 95

⁴⁷ R. Värk. Sõjalise jõu kasutamine: rahvusvaheline õigus ning praktika. Juridica 2002 nr.7, lk 500

ainult viimases hädas ja keelatud on tulistada enne, kui vastane ei ole seda teinud esimesena.⁴⁸

1.1.3. Lahingutegevuse reeglite eesmärk, struktuur ja sisu

Tuntud Preisi sõjateoreetik Carl von Clausewitz on väitnud: „Sõjakunst üldiselt ja väejuht igal konkreetsel juhul saab kaasa aidata sellele, et poliitika suunad ja kavatsused nende vahenditega vastuolu ei satuks, ja see nõue ei ole tõepoolest sugugi mitte tühine; ent kui tugevat tagasimõju see ka üksikjuhtumel poliitilistele kavatsustele ei avaldaks, tuleb seda siiski alati näha kõigest nende modifikatsioonina, sest poliitiline kavatsus on eesmärk, sõda on vahend, ja vahend ei ole kunagi mõeldav ilma eesmärgita”.⁴⁹

Kuulsa Clausewitzi väide aitab nimetada esimest eesmärki, mida lahingutegevuse reeglid peavad täitma. Reeglid on üheks tõhusamaks vahendiks, mis võimaldavad viia ellu strateegilisi otsuseid ning annavad juhised, kuidas toimub üleminek rahuolukorrast sõjaolukorrale. Reeglid omavad kolme peamist eesmärki. Esimene eesmärk on poliitiline, teine sõjaline ja kolmas õiguslik.⁵⁰ Reeglid sisaldavad endas poliitilisi suuniseid. Kuna sõjavägi on demokraatlikus ühiskonnas allutatud valitsusele ja täidab tema poolt antud korraldusi, siis võib reeglites olla piiranguid rohkem, kui selleks näeb ette kehtiv õigus. Näiteks piirati Ameerika Ühendriikide reeglites 1986. aastal A-6 ja F-111 sõjalennukite ülelendude, kui pommitati terroristide sihtmärke Liibanonis. Tolleaegne juhtkond ei soovinud, et ameeriklasi oleks alla tulistatud või siis oleksid sattunud pantvangi, seepärast nägid reeglid ette vaid ühe lennu üle valitud sihtmärkide.⁵¹ Samuti võivad reeglid näha ette, et teatud otsuste tegemine või teatud tüüpi relva kasutamine on lubatud üksnes pädeva võimuorgani heakskiidul.

⁴⁸ Bruce D Berkowitz. Rules of Engagement for U. N. peacekeeping forces in Bosnia, ORBIS, Fall 1994, arvutivõrgus http://findarticles.com/p/articles/mi_m0365/is_n4_v38/ai_16443484 (10.12.2008)

⁴⁹ Carl von Clausewitz. Sõjast. Kindral Carl von Clausewitzist järele jäänud teos. Kaitseväge Ühendatud Õppeasutus. -Eesti Keele Sihtasutus Tallinn 2004, lk 49-50

⁵⁰ J. Ashley Roach. J. Ashley Roach. The Rules of Engagement. Naval War College Review. January-February 1983, p 868

⁵¹ Guy R. Philips. Rules of Engagement. The Army Lawyer, Department of the Army Pamphlet, 1993, p 8

Erinevate operatsioonide (sõjaliste, rahutagamise jms) üheks edukaks läbiviimise eelduseks on operatiivplaan. Reeglid peavad hõlbustama operatiivplaani elluviimist ning sätestama jõu kasutamise piirid. Piirid peavad olema sätestatud selliselt, et nad ei takistaks vägedel ja nende juhtidel kasutada vajalikku jõudu otsese ründe või siis ähvardava ohu tõrjumiseks. Reeglites peab olema kõrvaldatud igasugune keeleline ja juriidiline kahemõttelisus, et vältida poliitiliste suuniste tahtmatut rikkumist ülema ja tema juhitud üksuse poolt. Operatsiooni õnnestumise seisukohalt ei tohiks reeglid sätestada, milliseid sihtmärke peab ründama, millise relvaga ja mis ajal peaks rünnak toimuma. Liiga detailsed juhised ei jäta väeüksuse juhil võimalust otsustada, kuidas kasutada operatsiooni eduka täideviimise seisukohast oma ressursse kõige paremini.⁵²

Reeglid on peamiseks vahendiks, mis aitavad tagada, et väeüksuse juhi tegevus oleks kooskõlas vastava riigi siseõiguse ja rahvusvahelise õigusega.⁵³ Rahu ajal reeglid rõhutavad õigust enesekaitsele kooskõlas ÜRO põhikirja artikliga 51. Rahvusvaheline õigus näeb ette, et igasugune jõu kasutamine peab järgima enesekaitse õiguse kasutamisel vajalikkuse ja proportsionaalsuse põhimõtet. Reeglid, mis on mõeldud rakendamiseks sõjaajal, peavad lähtuma relvakonfliktiõigusest tulenevatest piirangutest ning strateegilistest ja taktikalistest kaalutlustest.⁵⁴ Juriidilist eesmärki täidab näiteks keeld hõivata haiglaid, kirikuid, koole, muuseumeid ja teisi ajaloolisi või kultuurilisi objekte, välja arvatud enesekaitse olukorras.⁵⁵

Tihti reeglite eesmärgid on kattuvad. Näiteks strateegiliste poliitiliste otsuste elluviimiseks kasutatavad reeglid täidavad samaaegselt ka operatsioonilisi või taktikalisi sõjalisi eesmäärke.⁵⁶

Reeglite sisu sõltub läbiviidava operatsiooni iseloomust. Iga konkreetse operatsiooni jaoks koostatavates reeglites määratakse, millised on jõu kasutamiseks esinevad objektiivsed asjaolud; mida lugeda vaenukavatsuseks või vaenutegevuseks konkreetses

⁵² J. Ashley Roach. Op. cit. 62, p 868-869

⁵³ Ibid, p 869

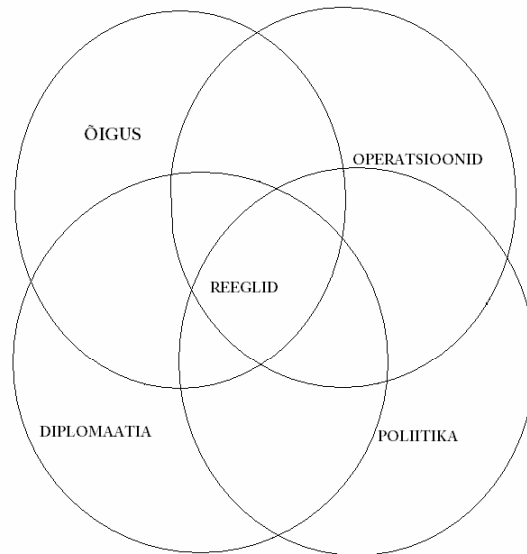
⁵⁴ Guy R. Philips, Op. cit. 63, p 7

⁵⁵ Mark S. Martins, Military Law Review. Winter 1994., Rules of Engagement for land forces: a matter of training not lawyering, p 7

⁵⁶ Ibid

operatsioonid; relvastusega seonduv, mis hõlmab lubatud või keelatud relvade loetelu jne. Üldnõue on, et reeglite sisu peab olema alati kooskõlas kavandatava sõjalise operatsiooni eesmärgiga.⁵⁷

Alljärgnev joonis kirjeldab, millised tegurid mõjutavad lahingutegevuse reeglite sisu.

Lahingutegevuse reeglitele avaldavad mõju õiguslikud, operatsioonilised, diplomaatilised ja poliitilised tegurid, mis lähtuvalt reeglite sisust määravad jõu kasutamise ulatuse.⁵⁸ Lahingutegevuse reeglite sisu võib olla muutuv.⁵⁹ Eelkõige mõjutavad lahingutegevuse reegleid poliitilised tegurid. Kui poliitilisel tasandil on võetud vastu otsus mitte osaleda operatsioonides sõjaliselt, näiteks otsustatakse kriisipiirkonnas abistada elanikkonda, jagades neile humanitaarpakke, peab muutuma vastavalt ka lahingutegevuse reeglite sisu. Õigus,

⁵⁷ ibid, p 31-32

⁵⁸ J. Ashley Roach. Op.cit. 62, p 867

⁵⁹ ibid., p 866

millega lahingutegevuse reeglid peavad kooskõlas olema, on nii rahvusvaheline relvakonflikti õigus kui ka riigisisene õigus.

Diplomaatia eristub poliitikast ülaltoodud joonisel sel põhjusel, et rõhutada välispoliitika tähtsust reeglite sisu mõjutamisel.

Diplomaatilised tegurid on seotud välispoliitikaga ja rahvusvaheliste kohustustega, mida riigid, kelle heaks relvajõud teenivad peavad tulenevalt rahvusvahelistest kokkulepetest ja tavaõigusest täitma. Seetõttu peavad lahingutegevuse reeglid olema kooskõlas riigi sise- ja välispoliitiliste eesmärkidega.⁶⁰

Üldjoontes reeglid reguleerivad millal, kus, kelle vastu ja kuidas jõudu kasutada. Nad võivad olla lubavad või kitsendavad. Lubavad on reeglid juhul, kui neis sätestatakse, et üksus võib kasutada ükskõik millist jõudu, mida ta peab vajalikuks, kaitsmaks end vaenutegevuse või vaenukavatsuse eest. Reeglid on kitsendavad, kui neis näiteks sätestatakse, et tule avamine ei ole lubatud, väljaarvatud juhul, kui vastane ei ole tuld üksuse pihta avanud esimesena.⁶¹

Vajadus üldkohaldatavate reeglite järele tuleneb sellest, et need aitavad tagada relvajõudude poolt sõjaõiguse normide järgimise. Relvajõudude väljaõpe peab tagama ühesuguse käitumisviisi rahvusvaheliste ja siseriiklike relvakonfliktide korral. Rahvusvaheliste relvakonfliktide õiguse üksikasjalikumad sätted on üldkasutatavad tegevus- ja käitumiskoodeksid.⁶²

⁶⁰ Guy R. Philips. Op.cit. 63, p 7

⁶¹ Drew A. Bennett, Anne F. Macdonald. Op.cit. 10, p 24

⁶² Frederic de Mulinen. Sõjaõiguse käsiraamat relvajõududele. Rahvusvaheline Punase Risti Komitee. Tallinn 2000, lk 32

1.2. Enesekaitse mõiste ja selle kontseptsioon lahingutegevuse reeglites

Rahvusvaheline Kohus on kinnitanud, et agressiivse relvastatud jõu kasutamise keeld on juba pikemat aega rahvusvahelise õiguse imperatiivnormiks ehk *ius cogens* normiks, mis on tingimusteta siduv kõikidele riikidele⁶³. ÜRO põhikirja artikli 2 lõike 4 kohaselt peavad kõik liikmed hoiduma oma rahvusvahelistes suhetes jõuga ähvardamisest või selle kasutamisest iga riigi territoriaalse terviklikkuse või poliitilise sõltumatuse vastu või mis tahes muul viisil, mis ei ole kooskõla ÜRO eesmärkidega.⁶⁴ Seega keelab ÜRO põhikiri üldiselt relvastatud jõu kasutamise rahvusvahelistes suhetes mis tahes põhjusel, mis ei mahu ÜRO hartas sisalduvate erandite alla.

Kuigi sõjalise jõu kasutamine on kaasaegse rahvusvahelise õiguse kohaselt üldiselt ja tingimusteta keelatud, näeb ÜRO põhikiri ette kaks erandit, milleks on enesekaitse ja sõjalise jõu kasutamine ÜRO Julgeolekunõukogu loal.

Rahvusvahelises õiguses on enesekaitse õigus sätestatud ÜRO põhikirja artiklis 51, mis ütleb järgmist:

„Relvastatud kallaletungi puhul organisatsiooni liikmele ei piira käesolev põhikiri mingil määral võõrandamatut õigust individuaalsele või kollektiivsele enesekaitsele, kuni Julgeolekunõukogu ei võta rahvusvahelise rahu ja julgeoleku säilitamiseks vajalikke meetmeid. Meetmetest, mis organisatsiooni liikmed on võtnud enesekaitseõiguse rakendamiseks, tuleb viivitamatult teatada Julgeolekunõukogule ja need ei tohi mingil viisil riivata Julgeolekunõukogule käesolevas põhikirjas ettenähtud volitusi ja vastutust igal ajal selliste aktsioonide ettevõtmiseks, mida ta peab vajalikuks rahvusvahelise rahu ja julgeoleku säilitamiseks või taastamiseks”.⁶⁵

⁶³ Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Merits), p 59, ICJ Reports 14, 1986

⁶⁴ Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni põhikiri. RT II 1996, 24/25, 95. Rahvusvaheliselt jõustunud: 24.10.1945; Eesti suhtes jõustunud 17.09.1991

Rahvusvaheline Kohus on seisukohal, et õiguspärase kollektiivse enesekaitse üheks tingimuseks on abipalve ohverriigi poolt, mis on esitatud riigi tunnustatud esindajate poolt. Õigus kollektiivsele enesekaitsele ei sõltu ühegi rahvusvahelise organisatsiooni eelnevast nõusolekust ning ohverriik peab rünnakust teatama ja paluma teiselt riigilt abi kollektiivse enesekaitse teostamiseks.⁶⁶

Klassikaliseks allikaks enesekaitse kontseptsioonile on 1837. aastal Kanadas toimunud juhtum USA-le kuuluva Caroline'i aurulaevaga, mille Briti väed hävitasid. Briti valitsus õigustas oma käitumist enesekaitseks, sest USA valitsus ei takistanud oma territooriumil tegevust, mis ohustas Kanadat ja seeläbi ka Ühendkuningriiki. USA välisministri Websteri 24. aprilli 1841 vastust Briti valitsusele peetakse oluliseks aluseks enesekaitse tingimuste sätestamisel, mis on järgmised: „eksisteerib vajadus enesekaitse järele, selline vajadus on kohene, ähvardav oht on rõhuv, puudub võimalus muude võimaluste kasutamiseks, olukord ei jäta aega järelemõtlemiseks ning kasutatud vahendid on mõistlikud ja mitte liialdatud”.⁶⁷

ÜRO põhikirja kohaselt on jõu kasutamine enesekaitseks põhjendatud, kui toimub õigusvastane rünne. On vaieldud selle üle, kas ÜRO põhikirjas lubatud jõu kasutamine enesekaitseks on lubatud ka siis, kui esineb ähvardus jõu kasutamiseks.

Kaasajal lähtub rahvusvaheline õigus põhimõttest, et riigid ei saa kasutada enesekaitse õigust laiendavalt. Näiteks kui rahvusvaheline tavaõigus võib konkreetsel juhtudel lubada ühel riigil siseneda teise riiki eesmärgiga kaitsta oma kodanike selle riigi territooriumil, siis enesekaitseks võib jõudu kasutada teise riigi suhtes üksnes relvastatud rünnaku korral.⁶⁸

⁶⁶ Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and Against Nicaragua. Nicaragua vs United States of America-Merits, ICJ Reports 1986, 14, para 232

⁶⁷ Ian Brownlie. The Rule of Law in International Affairs. International Law at the Fiftieth Anniversary of the United Nations. Kluwer Law International, 1998, pp 202-203

⁶⁸ Ian Brownlie. International law and the use of force by states. Oxford. At the Clarendon Press, 1963, pp 255- 256

ÜRO põhikirja artikkel 51 annab seega riikidele relvastatud kallaletungi korral legaalse aluse kasutada jõudu enesekaitseks. Üksikisikute õigus kaitsta oma elu on seotud inimõigusega ja seda õigust tuleb näha lahus ÜRO põhikirja artiklis 51 sätestatust.

Õigus kasutada jõudu enesekaitseks on imperatiivne õigus. Näiteks ÜRO liikmete ja selle personali kaitse konventsiooni artikkel 21 sätestab üheselt, et „Miski ei piira teostada enesekaitse õigust.”⁶⁹

Enesekaitse õigus on käsitletav absoluutse õigusena. Relvajõudude liikmetel on õigus kaitsta enda ja teiste üksuste liikmete elu relvastatud rünnaku korral. Selline õigus tuleneb õiguse üldtunnustatud põhimõtetest.⁷⁰

Enesekaitset on alati õigus kasutada ning lubatud on kasutada sellist jõudu, mis on vajalik ja proportsionaalne. Aga reeglid hõlmavad endas alati teatud juhtnööre/juhiseid, mis lubavad rakendada enesekaitset, samas silmas pidades, et see on loomulik õigus mitte kohustus, eriti rahvusvahelistes operatsioonides.

Nii õigusteadlased kui ka praktikud on enamasti ühisel seisukohal selles osas, et relvastatud rünnak või vaenutegevus käivitavad õiguse enesekaitseks.⁷¹ Põhimõte, mis lubab jõudu kasutada enesekaitseks, on reeglites läbivaks põhimõtteks. Kui tegemist on otsese ründega, siis on üheselt selge, et on õigus kasutada enesekaitset. Samas kui toimub vaenutegevus, siis eksisteerib õigus kasutada jõudu selleks, et peatada rünnak või oht neutraliseerida .

Võõrandamatu õigus enesekaitsele, mis tuleneb rahvusvahelisest õigusest ja kajastub ka ÜRO põhikirjas, on USA alalise lahingutegevuse reeglite aluspõhimõtteks.

⁶⁹ Convention on the Safety of United Nations and Associated Personnel, G.A. res. 49/59, 49 U.N. GAOR Supp. (No. 49) at 299, U.N. Doc. A/49/49 (1994)

⁷⁰ Ian Brownlie. International law and the use of force by states. Oxford. At the Clarendon Press, 1963 p 280

⁷¹ Daniel J. Sennott, Op. cit. 35, p 54

Rahvusvahelise õiguse kohaselt peab enesekaitse rakendamiseks kasutatav jõud olema vajalik ja proportsionaalne.⁷²

Kõik rahuaegsed reeglid sisaldavad õigust enesekaitsele. Väeüksuse juhil on kohustus kaitsta oma üksust ja rahvast. Enamik rahuaegseid reegleid sisaldavad klauslit, et „reeglites ei piira miski väeüksuse juhi enesekaitseõigust”. Enesekaitse õiguse alla mahub õigus kaitsta üksikisikut, väeüksuse juhti või üksust rünnaku või ähvardava ohu eest. Üldine väärarusaam on, et rahuaegsete reeglite kohaselt peab väeüksuse juht „saama esimese löögi” (ingl. keeles „*take the first hit*”) ja ei tohi tegutseda enesekaitse olukorras.⁷³ Proportsionaalsuse põhimõtte reeglites kattub rahvusvahelises õiguses toodud põhimõttega, mille kohaselt on jõud proportsionaalne, kui see vastab intensiivsuse, kestuse ja ulatuse poolest jõule, mida osutatakse vaenutegevuse või kavatsuse otsustavaks tõrjumiseks, kuid mitte rohkem.⁷⁴

USA alalises lahingutegevuse reeglites (ingl. keeles *Standing Rules of Engagement*) eristatakse üksuse enesekaitset (ingl. keeles *unit self-defence*) ja riiklikku enesekaitset (ingl. keeles *national self-defence*). Oluline põhimõte, mis kehtib eelkõige üksuse kaitse kohta on, et: ”Reeglid ei piira üksuse ülema õigust ja kohustust kasutada kõiki vajalikke vahendeid ja vajalikke toiminguid enesekaitse olukorras, et kaitsta oma üksust ja teisi läheduses viibivaid ükskõik milliseid erinevaid USA vägesid vaenutegevuse või vaenukavatsuse eest.” Seega õhu või mereväe juhil on kohustus abistada maavägesid, kui nad on sattunud vastasvägede rünnaku alla. Üksikisiku enesekaitse tähendab, et igaihel on õigus ja kohustus kaitsta end ja teisi üksuse liikmeid.⁷⁵

Kui vaenutegevus on tavaliselt ilmne, siis teisiti on vaenukavatsusega, mida on kõige keerulisem määratleda. Lahingutegevuse reeglites antakse juhised, kuidas eristada tegelikku vaenukavatsust. Väeüksuse juht peab arvestama ohu tekitaja võimalusi

⁷² R. J. Grunawalt. *The JCS Standing Rules of Engagement: A Judge Advocate's Primer*. *The Air Force Law Review*/1997, p 251

⁷³ J. Ashley Roach. *Op. cit.* 62, p 871

⁷⁴ Richard J. Grunawalt. *Op. cit.* 85, p 251

⁷⁵ *Ibid*, p 252

tegelikku rünnakut sooritada ning tema käitumist. Samuti on ülemal vaja arvesse võtta tegelikku olukorda ning luureandmeid ja poliitilisi tagamaid.⁷⁶

USA Operatsiooniõiguse käsiraamat jaotab enesekaitse järgmiselt:

1. riiklik enesekaitse (ingl. keeles *national self defense*)
2. kollektiivne enesekaitse (ingl. keeles *collective self defense*)
3. üksuse enesekaitse (ingl. keeles *unit self defense*)
4. üksikisiku enesekaitse (ingl. keeles *individual self defense*)

Riiklik enesekaitse tähendab riigi, selle sõjaväe, ja teatud asjaoludel elanikkonna, nendele ja riigile kuuluva vara, välismaalaste ja nende vara kaitset vaenutegevuse ja vaenukavatsuse eest. Alalised lahingutegevuse reeglid näevad ette, et riiklikku enesekaitse õigust teostatakse üksnes pädeva võimuorgani loal ja jõu kasutamisel arvestatakse järgmiste põhimõtetega:

1. Jõu kasutamine on viimane abinõu. Kui olukord võimaldab, tuleb võimaluse korral vaenuväge hoiatada ja anda võimalus tagasitõmbumiseks.
2. Kui jõu kasutamine on põhjendatud, peab see olema proportsionaalne. See tähendab, et jõud mida kasutatakse ei tohi ületada seda jõudu, mis on nõutav vaenutegevuse või vaenukavatsuse tõrjumiseks.
3. Kui vaenutegevus või vaenukavatsus on edukalt tõrjutud, võib lõpetada jõu kasutamise.

Mõiste „enesekaitse” on reeglites tihedalt seotud selliste mõistetega nagu „vaenukavatsus” (ingl. keeles *hostile intent*) ja „vaenutegevus” (ingl. keeles *hostile act*). Selleks, et väetüksused saaksid relvastatud jõu kasutamisel tugineda enesekaitse sätetele, peab sellele eelnema tegelik vaenukavatsus või vaenutegevus. Ilma otsese vaenukavatsuse ja vaenutegevuseta vastase poolt on tegutsemine enesekaitse sätetele tuginedes lubamatu. Iseküsimus on kas reeglites on võimalik alati üheselt ja selgelt määratleda, mida lugeda vaenukavatsuseks või vaenutegevuseks.

⁷⁶ ibid

Mõiste vaenutegevus ei pruugi kattuda ÜRO põhikirjas antud relvastatud ründe tähendusega. Vaenutegevus võib hõlmata endas ka selliseid tegevusi, millega ei kaasne relvastatud rünnak/rünne, kuid mida võib iseloomustada agressiivse tegevusena vastase poolt. Reeglites määratakse, kuidas, millise relvastusega ja millises ulatuses on lubatud jõudu vaenutegevuses kasutada. Mida üksikasjalikumalt reeglites kirjeldatakse, mida lugeda vaenutegevuseks, seda põhjalikumalt peab olema sätestatud, kuidas on lubatud vaenutegevusele reageerida. Reeglites sätestatud lubatud toimingud reageerimaks vastase vaenutegevusele peavad olema eelnevalt väeüksuse juhi poolt heakskiidetud, millega tagatakse suurem kontroll jõu kasutamise üle. Ühtlasi aitab tegevuse heakskiitmine vältida sündmuse võimalikku eskaleerumist. Siiski ei peaks reeglid sätestama lubatud tegevusi väga detailselt, välistades vajaliku paindlikkuse. Peale selle võivad reeglid teatud väeliigi puhul seada piiranguid reageerimisel vaenutegevusele sõltuvalt relvade/relvastuse saadavalolekust. Näiteks võrreldes sõjalaevaga, mis võib valida mitmete rakettide, mürskude või tulirelvade vahel, on maaväe rühmal vähem võimalusi valida, millise relvaga vastase tulele vastata.⁷⁷

Võrreldes vaenutegevusega, milles toimub otsene rünne, on keeruline üheselt määratleda, millal on tegemist vaenukavatsusega. Vaenukavatsuseks võib lugeda ähvardust kasutada jõudu vastase poolt. Vaenukavatsuse kirjeldus reeglites võib osutada üpris tundlikuks. Näiteks võivad reeglid lugeda vaenukavatsusena olukorda, milles võõrriigi vormis võitleja hoiab relva sihikul ettevalmistatud tulistamisalast tagapool, hoolimata sellest, et tal puudub tegelik kavatsus rünnata.⁷⁸

USA operatsiooniõiguse käsiraamat defineerib vaenutegevust kui rünnet või muud jõu kasutamist võõrväe või terroristliku üksuse (rühmituse) poolt USA, USA vägede või teiste määratletud isikute või vara vastu, samuti loetakse vaenutegevuseks jõu kasutamist kavatsusega takistada USA vägede tegevust.⁷⁹

⁷⁷ Guy R. Philips. Op. cit. 63, p 19

⁷⁸ Mark S. Martins. Op. cit. 12, p 8

⁷⁹ Jeanne M. Meyer; Eric T. Jensen. Op. cit. 22, p 74

Vaenukavatsuseks loeb operatsiooniõiguse käsiraamat otsest ohtu jõu kasutamiseks võõrriigi või terroristliku rühmituse poolt USA, USA vägede või teiste määratud isikute või vara vastu.⁸⁰ Vaenukavatsuse esinemise ajal on vägedel õigus kasutada proportsionaalselt jõudu enesekaitseks, selleks et peatada, teha kahjutuks või hävitada oht.⁸¹

Vaatamata sellele, et enesekaitseks jõu kasutamine on lahingutegevuse reeglites sätestatud absoluutse õigusena, võib selle õiguse kasutamine relvajõudude liikmetes tekitada mitmeid põhjendatud küsimusi. Näiteks, kuidas kasutada vajadusel absoluutset enesekaitse õigust juhul, kui ülem on keelanud teatud ülesande täitmisel kandmast laskemoona. Kuidas sel juhul on üldse võimalik enesekaitse õigust teostada? Küsimusi, mis võivad tekkida kriisi ja/või lahingolukordades ja millega võitlejad peavad silmitsi seisma, ei ole vähe. Samas ei pruugi jõu kasutamine olla alati kõige parem vahend kaitsmaks üht olulisemat inimõigust, oma elu. Mõnikord võib ka vägede taandumine lahingolukorras olla käsitletav enesekaitse õiguse teostamisena.

⁸⁰ ibid

⁸¹ ibid

II LAHINGUTEGEVUSE REEGLITE ÕIGUSLIK REGULATSIOON RAHVUSVAHELISTES SÕJALISTES OPERATSIOONIDES

2.1. Rahvusvaheliste sõjaliste operatsioonide olemus

Otsuse rahvusvahelise operatsiooni alustamiseks, välja arvatud kollektiivse enesekaitse puhul, teeb ÜRO Julgeolekunõukogu, tuginedes vastavalt ÜRO põhikirja VI või VII peatükile. Need peatükid kirjeldavad tingimusi, mille puhul rahvusvahelise üldsuse sekkumine on tarvilik ning kuidas see peaks toimuma.

Mitmerahvuselised relvajõud, kes tegutsevad ÜRO või muu rahvusvahelise organisatsiooni egiidi all, osalevad kolme tüüpi operatsioonidel:

1. Rahuvalveoperatsioonid – rahuvalve puhul esineb vaenujalal olevatel osapooltel tahe konflikti rahumeelseks lahendamiseks ning rahvusvahelistel rahujõududel on passiivne või neutraalne roll rahu kindlustamisel. VI peatüki alusel läbiviidavatel operatsioonidel on rahvusvahelistel relvajõududel vajalik jälgida ja aidata kaasa vaherahust või rahulepingu täitmisest kinnipidamisele. ÜRO põhikirja VI peatüki alusel toimuvatel operatsioonidel on relvajõud reeglina kergelt relvastatud ning neil on lubatud kasutada üldjuhul jõudu üksnes enesekaitseks ja sõltuvalt volitusest ka näiteks tsiviilelanike kaitseks.
2. Rahutagamise operatsioonid – rahutagamise operatsioonide puhul ei ole konflikti osapooli võimalik diplomaatiliste vahenditega lepitada. Siin volitab Julgeolekunõukogu mitmerahvuselisi relvajõude kasutama vajalikke meetmeid rahu taastamiseks ja konflikti lahendamiseks.⁸² Erinevalt VI peatüki operatsioonidest on ÜRO VII peatüki alusel toimuvatel operatsioonidel relvajõudude liikmed tegevad kui võitlejad.⁸³ Kui ÜRO sõjalistest vahenditest ei piisa konflikti lahendamiseks, võivad riigid paluda teistelt riikidelt või

⁸² B. Conforti. *The Law and Practice of the United Nations*. Martinus Nijhoff Publishers Leiden/Boston 2005, p149-150

⁸³ A. Roberts, R. Guelff. *Op. cit.* 27, p 723

rahvusvahelistelt organisatsioonidelt sõjalist toetust rahu ja stabiilsuse kehtestamiseks konfliktipiirkonnas.

3. ÜRO põhikirja artikli 51 alusel individuaalse või kollektiivse enesekaitse teostamine relvastatud rünnaku korral – ÜRO põhikirja artikli 51 kohaselt ei piira ÜRO põhikiri relvastatud kallaletungi korral organisatsiooni liikmele mingil määral võõrandamatut õigust individuaalsele või kollektiivsele enesekaitsele, kuni Julgeolekunõukogu ei võta rahvusvahelise rahu ja julgeoleku tagamiseks ette vajalikke meetmeid.⁸⁴

ÜRO põhikirja artikkel 51 sätestab õiguse kollektiivsele enesekaitsele relvastatud rünnaku korral. Kollektiivse enesekaitse põhimõte on sätestatud ka 1949. a Põhja-Atlandi Lepingu artiklis 5, mille kohaselt relvastatud rünnak ühe või mitme Euroopa riigi või Põhja-Ameerika vastu loetakse rünnakuks kõigi vastu.⁸⁵ Enesekaitseks võetavate meetmete valik on piiratud ning võetud meetmeid tuleb rakendada vastavuses rahvusvahelise humanitaarõiguse põhimõtetega. Rahvusvaheline Kohus on leidnud, et meetmed, mis võivad olla proportsionaalsed enesekaitse vajaduste seisukohast, peavad olema kooskõlas rahvusvahelise humanitaarõigusega, et nad oleksid ka õiguspärased.⁸⁶

Kaasaja rahuoperatsioonide ja rahuvalveoperatsioonide puhul on oluline märkida, et klassikalised rahuoperatsioonid on sarnased rahutagamise operatsioonidega. Sarnaselt sõjaliste operatsioonidega on ka rahuvalvajatel ja selle personali õigus kaitsta end rünnakute eest, samuti ei ole mõeldav näiteks rahu ja julgeoleku tagamine ning tsiviilelanike abistamine ilma võimaluseta kasutada vajadusel sõjalist jõudu.⁸⁷

Üks küsimus, mis on pikka aega olnud rahvusvaheliste diskussioonide päevakorras, puudutab humanitaarõiguse austamist. Mitmerahvuselistel operatsioonidel osalevad riigid on ühinenud erinevate relvakonfliktioiguse konventsioonidega.

⁸⁴ ÜRO põhikiri. Op.cit.

⁸⁵ UK Ministry of Defence. The Manual of the Law of Armed Conflict, 2005, p 2

⁸⁶ Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons Case. – I.C.J. Reports, 1996, lõik 42

⁸⁷ Jon E. Fink. From Peacekeeping to Peace Enforcement: the blurring of the mandate for the use of force in maintaining international peace and security. MD. Journal of International Law and Trade, p 46

Genfi konventsioonide 50. aastapäeval 12. augustil 1999. aastal jõustus ÜRO peasekretäri poolt avaldatud bülletään rahvusvahelise humanitaarõiguse järgimisest ÜRO relvajõudude poolt. Bülletään ei laienda siiski lihtsalt konventsioonide, lisaprotokollide ja tavarelvade konventsiooni kehtivust, vaid esitab nendest lepingutest tuletatud põhjalikud juhised muuhulgas tsiviilelanikkonna kaitse, võitlusviiside ja –vahendite, kinnipeetud isikute kohtlemise ning haavatute, haigete, meditsiini- ja abitöötajate kaitse kohta. Bülletääni paragrahv 3 ütleb, et sõltumata sellest, kas ÜRO ja selle missiooni asukohariigi vahel on sõlmitud relvadejõudude vägede staatuse leping, kohustub ÜRO tagama, et tema relvajõud näitaksid oma operatsioonidel üles täielikku austust sõjaväepersonali käitumise suhtes kehtivate üldiste konventsioonide põhimõtete ja reeglite suhtes. Paragrahv 4 ütleb, et rahvusvahelise humanitaarõiguse rikkumise korral esitatakse ÜRO vägede liikmetele süüdistus nende lähetajariigi kohtus.⁸⁸ Bülletäänis sätestatu on laialdaselt aktsepteeritav, kuna sisaldab tavaõiguse põhimõtteid⁸⁹, mida tunnustab enamik riike. Näiteks keeld põhjustada relvakonfliktis ülemääraseid kannatusi või nõue kohelda vange, haavatuid ja haigeid humaanselt.⁹⁰ Bülletäänis toodud rahvusvahelise õiguse põhimõtteid järgivad nii ÜRO personal, ÜRO käsuliinis tegutsevad rahuvalvajakud kui ka teised mitmerahvuselised relvajõud, kes osalevad rahvusvahelistel operatsioonidel Julgeolekunõukogu resolutsioonis toodud volituse alusel.⁹¹ Samuti juhindub NATO oma tegevuspoliitikas bülletäänis toodud rahvusvahelise humanitaarõiguse järgimise põhimõtetest. Selleks, et NATO juhtimisel toimuvatel operatsioonidel osalevad liitlasriikide relvajõud järgiksid humanitaarõiguse põhimõtteid, näeb NATO standardiseerimiskokkulepe STANAG (ing. keeles *Standardization Agreement*) 2449 ette liitlasriikidele treeningväljaõppe relvakonfliktiõiguse rakendamiseks.⁹²

⁸⁸ F. Kalshoven, L. Zegveld. Op. cit. 11, lk 236

⁸⁹ Henckaerts & Doswald-Beck. Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules, 2005, pp. 237-240

⁹⁰ D. S. Blocq. The Fog of UN Peacekeeping: Ethical Issues regarding the use of Force to protect civilians in UN Operations. Journal Military Ethics. Vol. 5, No. 3, 2006, pp 201-213

⁹¹ N. Hayashi. International Peace Research Institute, Oslo PRIO. National Military Manuals on the Law of Armed Conflict. FICHL Publication Series No. 2, 2008, p 105

⁹² Jody M. Prescott. Training in the Law of Armed Conflict. Journal of Military Ethics. Vol. 7, 2008, p 67

Relvakonflikti õiguse eesmärgiks on tagada, et sõjategevuses oleks rünnakud suunatud vastase vägedele, ning ründe ajal kasutatav jõud peab olema eesmärgipärane, ei tohi põhjustada liigseid inimkannatusi ega –kaotusi.⁹³

Kui rääkida lääneriikide relvajõudude koosseisudest, siis on viimastel aastakümnetel toimunud areng relvajõudude vähendamise suunas, samal ajal on kasvanud mittetraditsiooniliste operatsioonide arv. Kaasajal on muutunud oluliselt relvajõudude ülesanded. Relvajõude kasutatakse üha enam tsiviilvõimude abistamisel, näiteks humanitaarkatastroofide korral tsiviilelanike kaitsmiseks.⁹⁴ Siia liigituvad eelkõige rahuvalve- või rahutagamisoperatsioonid.

Kuigi ÜRO juhtimise all on toimunud mitmeid rahuvalveoperatsioone, ei ole ÜRO paraku näidanud mitte alati end organisatsioonina, kes suudab konflikti piirkonnas tagada tsiviilelanikele vajalikku kaitset ja julgeolekut. Üheks traagilisemaks sündmusteks, mille tunnistajateks tuli ÜRO rahuvalvajatel olla, oli 1994.a Rwandas miljonite tsiviilisikute tapmine ja 1995. aasta Srebrenicas kaheksa tuhande Bosnia mehe hukkamine Serbia vägede poolt. Kuigi ÜRO Julgeolekunõukogu resolutsiooni alusel koostatud lahingutegevuse reeglid ei võimaldanud rahuvalvajatel kasutada sõjalist jõudu, ei saa mitte millegagi õigustada ÜRO suutmatust hoida ära genotsiidi Rwandas ja massimõrva Srebrenicas.

Ajendatuna ebaõnnestunud rahuvalveoperatsioonidest ja vajadusest kaitsta jõulisemalt tsiviilisikuid, sai 1999. aastate lõpul selgeks, et rahuvalveoperatsioonide eesmärki on vajalik muuta, eelkõige mis puudutab tsiviilelanike kaitset ja julgeolekut.⁹⁵

Olulisi ettepanekuid rahuvalveoperatsioonide muutumiseks rohkem jõulisemaks tegi suursaadik Lakhdar Brahimi. Suursaadik märkis ÜRO peasekretärile 2000. aastal esitatud

⁹³ A. Morrison. Strengthening the United Nations and Enhancing War Prevention. Carolina Academic Press, 2000, p 224

⁹⁴ M. Spence. Lessons for Combined Rules of Engagement. U.S. Naval Institute Proceedings. Vol. 126, 2000, p 56

⁹⁵ Daniel S. Blocq. The Fog of UN Peacekeeping. Journal of Military Ethics. Vol. 5, No. 3, 2006, lk 203-204

aruandes, et kui rahuvalvajak on tunnistajateks tsiviilisikute vastu toime pandud vägivaldale, peab neil olema volitus vägivald lõpetada.⁹⁶ Hilisemad ÜRO Julgeolekunõukogu resolutsioonid, nagu näiteks ÜRO Julgeolekunõukogu resolutsioon ÜRO missiooni alustamise kohta Sudaanis (*United Nations Mission in Sudan* ehk UNMIS) ja stabiilsuse tagamise missioon Haitis (MINUSTAH 2004) volitavad rahuvalvajaid võtma ette kõiki vajalikke toiminguid tsiviilisikute kaitseks, kui esineb otsene füüsiline hädaoht.⁹⁷

Kuigi NATO ja ÜRO poolt läbiviidud rahvusvaheliste operatsioonide usalduse kilp on suures osas mõranenud, tuleb väärtustada ÜRO ja NATO rolli ülemaailmse rahu ja julgeoleku tagamisel.

NATO kehastab endast üleatlandi-sidet, mille kaudu on Põhja-Ameerika julgeolek püsivalt seotud Euroopa julgeolekuga.⁹⁸ Märkimisväärne on NATO roll ülemaailmses julgeoleku ja terrorismivastaste operatsioonide läbiviimisel.

NATO suurima ja suure prioriteetsuse tasemega operatsioonina võib nimetada rahvusvahelise julgeolekujõudude ISAF (*International Security Assistance Force*) juhtimist Afganistanis alates 2003. aastast detsembrist. Lisaks ISAF'ile tegutseb Afganistanis USA juhitud terrorismivastane operatsioon „Kestev vabadus“ (OEF ehk *Operation Enduring Freedom*)⁹⁹. Iraagis toimub NATO juhtimisel mitmerahvuseliste relvajõudude osalemisel operatsioon „Iraagi vabadus“ (OIF ehk *Operation Iraqi Freedom*) ja väljaõppemissioon (NTM-I ehk *NATO Training Mission*), mis loodi eesmärgiga viia Iraagi julgeolekujõud seisukorda, mis võimaldaks Iraagi valitsusel võimalikult kiiresti tagada riigis stabiilsus ja julgeolek.¹⁰⁰ Kui ISAF'i näol oli tegemist esimese missiooniga väljaspool Euroopat, siis jätkuvalt täidab NATO julgeoleku

⁹⁶ UN Peace Support Operations and the „Brahimi Report“ Arvutivõrgus: <http://www.stimson.org/fopo/pdf/peaceopsbr1001.pdf> (20.02.2009)

⁹⁷ ÜRO Julgeolekunõukogu resolutsioon 1590, 2005, vastu võetud 24.03.2005. Arvutivõrgus: <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/284/08/PDF/N0528408.pdf?OpenElement> (9.03.2009)

⁹⁸ NATO Handbook. Office of Information and Press. NATO 2001, pp 2-3

⁹⁹ International Security Assistance Force. Arvutivõrgus: <http://www.nato.int/isaf/> (23.02.2009)

¹⁰⁰ NATO's assistance to Iraq. Arvutivõrgus: <http://www.nato.int/issues/iraq-assistance/index.html> (23.02.2009)

tagamise rolli ka Euroopas. Alates 1999. aasta juunist NATO poolt juhitava julgeolekujõu KFOR (*Kosovo Force*) eesmärk on rahu, stabiilsuse ja avaliku korra tagamine Kosovos.¹⁰¹

NATO strateegiline kontseptsioon lubab lisaks oma liikmete kaitsele, rahuvalvele ja rahutagamisele maailmas moodustada ka kiirreageerimisjõude (*NATO Response Force*), mille eesmärgiks on võimalikult kiiresti ja paindlikult reageerida uutele ohtudele.¹⁰² Tegemist on kõrgvalmiduses ja kiiresti ümberpaigutatava väekoondisega, mis on valmis sisenema relvakonfliktidesse 15 000 km raadiuses Brüsselist ja läbi viima erineva iseloomuga operatsioone. NATO kiirreageerimisjõud ei ole valmis üksus, vaid võimete pakett, mille baasil komplekteeritakse üksus vastavalt ülesandele.¹⁰³

ÜRO juhib käesoleval hetkel mitmeid operatsioone Sudaanis, Kongos, Libeerias, Haitis, Ida-Timoris, Süürias jne. ÜRO vanim vaatlusmissioon UNTSO (*United Nations Truce Supervision Organization*) loodi juba 1948. aastal eesmärgiga jälgida Iisraeli, Egiptuse, Jordaania, Liibanoni ja Süüria rahvusvahelistest lepetest kinnipidamist. Hetkel kuulub UNTSO koosseisu 151 sõjalist vaatlejat 23 riigist, kelle ülesanne on jälgida Lõuna-Liibanonis, Siinai poolsaarel ja Golani kõrgustikul toimuvaid arenguid.¹⁰⁴

Mitte üksnes NATO ja ÜRO ei seisa julgeoleku tagamise huvide eest. Muutunud on ka eelkõige majandusühendusena toiminud Euroopa Liidu osatähtsus julgeoleku ja kaitsepoliitika kujunemisel.

Euroopa Liidu lepingu artiklis 11 on sätestatud „ühine välis- ja julgeolekupoliitika”, mille peamisteks eesmärkideks on tagada Euroopa Liidu iseseisvus, julgeolek ning ühised väärtused, samuti rahvusvaheline julgeolek ja koostöövõimelisus ning demokraatia,

¹⁰¹ Kosovo Force (KFOR). Arvutivõrgus: <http://www.nato.int/issues/kfor/index.html> (22.02.2009)

¹⁰² V. Wheeler; A. Harmer . Resetting the rules of engagement : trends and issues in military-humanitarian relations. *Humanitarian Policy Group at ODI*. 2006 London, pp 56-57

¹⁰³ NATO kiirreageerimisjõud (NRF). Arvutivõrgus: <http://operatsioonid.kmin.ee/index.php?page=83&> (22.02.2009)

¹⁰⁴ Middle East – UNTSO- Background. Arvutivõrgus: <http://www.un.org/Depts/dpko/missions/untso/background.html> (23.02.2009)

õigusriikluse ja inimõiguste kaitse.¹⁰⁵ 2000. a märtsist alustasid tegevust Euroopa Liidu sõjalised ja poliitilised struktuurid, mille ülesandeks on Euroopa ühise julgeoleku ja kaitsepoliitika edasiarendamine ning poliitilise kontrolli ja strateegilise juhtimise teostamine liidu poolt juhitud operatsioonides. Nendeks on Poliitika ja Julgeolekukomitee (PSC), Sõjaline Komitee (EUMC) ja Sõjaline Staap (EUMS).¹⁰⁶

Euroopa Liidu juhitud EUFOR-ALTHEA (European Union Force Operation Althea) Bosnias ja Hertsegoviinas, mis algas 2. detsembril 2004 on suurim Euroopa Liidu sõjaline operatsioon. Aastatel 1995-2004 tegutsesid Bosnias NATO juhitud rahutagamisjõud IFOR (*Implementation Force*) ja stabiliseerimisjõud SFOR (*Stabilization Force*). Käesoleval hetkel võtavad EUFOR-ALTHEA operatsioonist julgeoleku tagamise abijõududena osa 22 liikmesriiki, lisaks Albaania, Tšiili, Makedoonia, Šveits ja Türgi.¹⁰⁷

2.1.1. Rahvusvaheline sõjaline koostöö ja käsuõiguse üleandmine

Rahvusvahelises sõjalises koostöös on oluline, et riigid järgiksid rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud põhimõtteid ja norme. Eesti Vabariigi põhiseaduse § 3 sätestab, et rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud põhimõtted ja normid on Eesti õigussüsteemi lahutamatu osa. Põhiseaduse § 3 lg 1 teine lause võimaldab tõlgendust, et rahvusvaheliste üldtunnustatud normidega on riik kohustatud arvestama nii seadusloomes kui ka õiguspraktikas, et tagada nende normide efektiivne rakendumine Eesti õigussüsteemi osana.¹⁰⁸

¹⁰⁵ Official Journal of the European Union. Consolidated versions of the treaty on European Union and of the treaty establishing the European Community. Arvutivõrgus <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2006:321E:0001:0331:EN:pdf> (17.02.2009)

¹⁰⁶ Eesti osalus Euroopa julgeoleku- ja kaitsepoliitikas. Arvutivõrgus: <http://www.mod.gov.ee/?op=body&id=155>

¹⁰⁷ EU Military Operations in Bosnia and Herzegovina. Arvutivõrgus: <http://www.consilium.europa.eu/showPage.aspx?id=745&lang=en> (17.02.2009)

¹⁰⁸ E.-J. Truuväli, et al. Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. Juura. Õigusteabe AS, 2002

Kooskõlas rahvusvahelise õiguse reeglitega on rahvusvahelise sõjalise koostöö seaduse (edaspidi RSKS) §-s 6 sätestatud Eesti kaitseväge kaks legaalset alust rahvusvahelises sõjalises operatsioonis osalemiseks:

1. ÜRO Julgeolekunõukogu volitus ÜRO põhikirja VI ja VII peatüki operatsiooniks;
2. enesekaitse, sealhulgas kollektiivse enesekaitse operatsioon (ÜRO põhikirja artikkel 51).¹⁰⁹

Eesti õigusaktid ei näe ette muid õiguslikke aluseid sõjalises operatsioonis osalemiseks. Muu rahvusvahelises õiguses vaieldava õigusliku alusena võib nimetada näiteks ÜRO Julgeolekunõukogu vastava resolutsioonita toimuvat humanitaarinterventsiooni. Ilma RSKS-s nimetatud õigusliku aluseta algatatud sõjaline operatsioon oleks vastavalt karistusseadustiku §-le 91 käsitletav agressioonina. Karistusseadustiku § 91 sätestab: "Riigi poolt teise riigi vastu suunatud agressiivse sõja, rahvusvahelisi kokkuleppeid või riigi enda antud julgeolekutagatise rikkuva sõja juhtimises või ettevalmistamises osalemise eest, samuti riigi esindaja poolt agressiivse sõjaga ähvardamise eest - karistatakse kolme- kuni kahesteistaastase vangistusega."¹¹⁰

Põhiseaduse § 128 lõike 1 kohaselt otsustab Riigikogu kaitseväge kasutamise Eesti riigi rahvusvaheliste kohustuste täitmisel. Enamikes rahvusvahelistes operatsioonides, milles Riigikogu on otsustanud Eesti kaitseväge kasutamise, viibivad kaitseväelased teise riigi üksuste koosseisus. NATO, EL või ÜRO poolt läbiviidavatel rahvusvahelistel operatsioonidel osalemine eeldab mitmesuguste kokkulepete sõlmimist. Üheks eelduseks, et sõjalised operatsioonid toimuksid edukalt, on käsuõiguse loovutamine.

RSKS § 4 lõike 1 kohaselt võib kaitseväge juhataja anda osa oma käsuõigusest üle teise riigi või rahvusvahelise organisatsiooni ülemale ning ta võib võtta vastu osa teise riigi või rahvusvahelise organisatsiooni ülema käsuõigust. Kehtiv kaitseministri 17. novembri määrus nr 18 "Käsuõiguse üleandmise ja vastuvõtmise kord kaitseväes ja rahvusvahelises

¹⁰⁹ Rahvusvahelise sõjalise koostöö seadus. 12.02.2003.- RT I 2003, 23, 138; 2004, 81, 541; 2006, 50, 375; 2007, 12, 66

¹¹⁰ Karistusseadustik. 6.06.2001. - RT I 2001, 61, 364; 2008, 52, 2888

sõjalises koostöös”¹¹¹ reguleerib käsuõiguse üleandmise ja vastuvõtmise ühtse korra kaitseväes ja rahvusvahelises sõjalises koostöös. Käsuõiguse üleandmisel võib kaitseväeline käsuliin erineda tavaolukorras kehtivast käsuliinist. Nii näiteks võib erinevate väeliikide ühisoperatsioonide puhul kaitseväge juhataja allutada mereväe ja õhuväe väeüksusi maaväe ülemale. Üldjuhul ei anta siis teisele ülemale üle kogu käsuõigust, vaid mingi osa sellest. See tähendab, et kuigi mereväe ja õhuväe üksused saavad operatsiooni käigus konkreetseid ülesandeid maaväe ülemalt, on nad jätkuvalt mereväe ja õhuväe väeosade koosseisus ning viimased tagavad neile administratiivse toetuse. Kaitseministri 17. novembri 2008. a määruse nr 18 „Käsuõiguse üleandmise ja vastuvõtmise kord kaitseväes ja rahvusvahelises sõjalises koostöös” § 2 kohaselt võib rahvusvahelises sõjalises koostöös osalemiseks kaitseväge juhataja käsuga osa oma käsuõigusest üle anda teise riigi või rahvusvahelise organisatsiooni käsuõigusega pädevale ülemale. Sisuliselt antakse üle ja võetakse vastu vaid see osa käsuõigusest, mis on kas konkreetse operatsiooni või muu koostöövormi eduka läbiviimise seisukohalt vältimatult vajalik.

Sarnane on ka rahvusvahelistel sõjalistel operatsioonidel osalevate riikide praktika, milles reeglina ei anta rahvusvahelises sõjalises koostöös osalemiseks üle täielikku käsuõigust, vaid seda osa, mis on vajalik konkreetse sõjalise operatsiooni või muu koostöövormi eduka ja takistamatu läbiviimise seisukohalt vältimatult vajalik või mis on ette nähtud rahvusvahelise organisatsiooni (näiteks NATO) reeglitega. Võttes arvesse, et rahvusvahelises sõjalises koostöös osalemiseks annavad riigid üle vaid osa võimust, eristatakse NATO’s täielikku käsuõigust (ingl. keeles *full command*), operatiivkäsuõigust ja operatiivkontrolliõigust (ingl. keeles *operational command and control*) ning taktikalist käsuõigust ja taktikalise kontrolli õigust (ingl. keeles *tactical command and tactical control*), samuti administratiivkontrolli õigust (ingl. keeles *administrative control*). Täielik käsuõigus (ingl. keeles *full command*) on NATO AAP-6 (*Allied Administrative Publications*) terminoloogia kohaselt pädeva juhataja võim ja vastutus

¹¹¹ Kaitseministri 17. novembri 2008. a määrus nr 18 “Käsuõiguse üleandmise ja vastuvõtmise kord kaitseväes ja rahvusvahelises sõjalises koostöös” - RTL 2008, 93, 1290

alluvatele käske anda.¹¹² See hõlmab sõjaliste operatsioonide kõiki aspekte ja administratsiooni ning esineb relvajõududes siseriiklikult. Mitte ühelgi NATO sõjaväelisel ülemal ei ole temale alluvate üksuste üle täielikku käsuõigust. Kuna praktikas ei loovuta riigid rahvusvahelises sõjalises koostöös osaledes täielikku käsuõigust, delegeeritakse asjaomasele ülemale vaid operatiivkäsuõigus ja operatiivkontrolli õigus.

NATO terminite ja väljendite sõnastik AAP-6(2008) määratleb käsuõiguse üleandmist kui toimingut, millega NATO liikmesriik annab kindlaksmääratud vägede operatiivkäsuõiguse (ingl. keeles *operational command*) või operatiivkontrolliõiguse (ingl. keeles *operational control*) üle teatud NATO väejuhatusele. Operatiivkäsuõigus on sõjaväelisele ülemale antud volitused anda alluvatele ülematele ülesandeid, lähetada tegevusse üksusi, muuta alluvusvahekorda tema alluvates üksustes, vastavalt vajadusele kas säilitada või delegeerida operatiiv-ja/või taktikalist juhtimist. Operatiivkontrolliõigus on sõjaväelisele ülemale delegeeritud õigus juhtida talle alluvaid vägesid, et täita spetsiifilisi, aja või koha poolest piiratud ülesandeid; lähetada tegevusse vastavaid üksusi ning säilitada või delegeerida taktikalist kontrolli nende üksuste üle.¹¹³

Võimu üleandmisega muutub teise riigi relvajõudude ülema poolt antav käsk ülema käsuks, mida on kohustuslik täita ja mille mittetäitmine toob kaasa karistuse. Operatiivkäsuõiguse ja operatiivkontrolliõiguse loovutamise ei loovutata õigust teostada kriminaal- ja distsiplinaarjurisdiktsiooni. Käsu mittetäitmise eest järgneb karistus vastava relvajõu riigi õigusele¹¹⁴. Eesti Vabariigis kohaldatakse karistuse määramisel vastavalt kas karistusseadustikku või distsiplinaarseadustikku. Eesti Vabariigi sõjaväeliseks ülemaks, kes oma operatiivjuhatamise ja/või -juhtimisõiguse üle annab, on kaitseväge juhataja ja väeliikide ülemad. Lisaks nimetatud käsuõiguse üleandmisele on rahvusvahelises sõjalises operatsioonis tava, et koalitsioonides või rahvusvahelise organisatsiooni koosseisus järgitakse sarnaseid sõjalise tegutsemise reegleid.

¹¹²NATO terminite ja väljendite sõnastik. Allied Administrative Publications (AAP-6)2008. Arvutivõrgus: <http://www.nato.int/docu/stanag/aap006/aap-6-2008.pdf>

¹¹³ ibid

¹¹⁴ G. Nolte, H. Kieger. European Military Law Systems. De Gruyter Recht. Berlin, 2003, pp 121-122

Kui poliitilisel tasandil on võetud vastu otsus rahvusvahelistel operatsioonidel osalemise kohta, siis reeglina on kontingendi või koalitsiooni ülema ülesanne töötada välja operatiivplaan (ingl. keeles *operational plan* – OPLAN), mis on aluseks alluvatele ülematele toetavate plaanide ja juhiste väljatöötamiseks.¹¹⁵ Üheks selliseks tegevusjuhiseks, mis toetab operatiivplaani ja töötatakse välja eesmärgiga anda vajalikke juhiseid sõjalise operatsiooni elluviimiseks, on lahingutegevuse reeglid, mis on ühtlasi OPLAN'i lisa.

Tänapäeval töötatakse rahvusvahelises sõjalises koostöös lahingutegevuse reeglid välja igaks sõjaliseks operatsiooniks.¹¹⁶

Lahingutegevuse reeglid ei tohiks jõu kasutamise reguleerimisel olla liiga lubavad ega ka kitsendavad. Kitsendavad lahingutegevuse reeglid muudaksid relvajõudude liikmed „haavatavaks” ning takistaksid adekvaatselt otsuste tegemist.¹¹⁷ Kui jõu kasutamine on lahingutegevuse reeglites reguleeritud liiga lubavalt, võib sellega kaasneda relvajõudude liikmete ebaproportsionaalne ja mittevajalik jõu kasutamine ning rahvusvahelise humanitaarõiguse rikkumine.

2.2. Lahingutegevuse reeglite regulatsioon rahvusvahelistes operatsioonides

2.2.1. Lahingutegevuse reeglite väljatöötamine ja regulatsioon

Lahingutegevuse reeglite sisu peab olema kooskõlas rahvusvahelises operatsioonis osaleva riigi poliitika, operatsiooni iseloomu, nii riigisisese õiguse kui ka rahvusvahelise humanitaarõigusega¹¹⁸ ning ÜRO Julgeolekunõukogu resolutsiooniga, mis volitab mitmerahvuselisi relvajõude resolutsioonis toodud eesmärgil operatsioone läbi viima.

¹¹⁵ P. Rowe. The Rules of engagement in occupied territory: should they be published? *Melbourne Journal of International Law*, 2007, p 328

¹¹⁶ M. D. Maxwell. Individual self-defence and the rules of engagement: are the two mutually exclusive? *Revue de droit militaire et de droit de la guerre*; vol. 41, 2002, p 41

¹¹⁷ D. Bennett, A. Macdonald. In Brief. Coalition Rules of Engagement. *Joint Force Quarterly*. Summer 1995, p 124

¹¹⁸ J. Ashley Roach. *Op. cit.* 62, pp 47-48

Riiklik poliitika, operatsiooni iseloom ja õigus on ühtlasi lahingutegevuse reeglite eesmärgiks.

Riikliku poliitika all tuleb eelkõige pidada silmas eesmärke, mida operatsioonil osalemisel soovitakse täita. Rahvusvaheliste operatsioonide puhul võib eesmärgiks olla nii arengu- ja humanitaarabi osutamine kui ka rahu- ja julgeoleku tagamine.

Lahingutegevuse reeglite eesmärgid on tihti omavahel kattuvad. Näiteks võib reeglites nimetatud keeld teatud relvade kasutamise või massirahutuste meetmete kasutamise kohta täita samaaegselt nii poliitilist, operatsioonilist kui ka õiguslikku eesmärki. Seetõttu omavad reeglite sisu reguleerimisel võrdset tähtsust nii poliitilised, õiguslikud kui ka operatsioonilised tegurid ja praktikas puudub vajadus neid eristada. Küll aga peavad reeglid nimetatud eesmärkidega olema alati kooskõlas.

Lahingutegevuse reeglite väljatöötamisel on kesksel teemal lubatud jõu kasutamise reguleerimine. On selge, et sõltuvalt operatsiooni iseloomust on erinev ka lahingutegevuse reeglite regulatsioon jõu kasutamise osas. Eriti oluline on lahingutegevuse reeglite väljatöötamisel eristada resolutsioonides toodud volituse ja planeeritava operatsiooni omavahelist seost. Näiteks lahingutegevuse reeglite väljatöötamisel on jõu kasutamine ÜRO põhikirja VI peatüki alusel toimuvatel operatsioonidel piiratud, samas VII peatüki alusel toimuvatel operatsioonidel volitab ÜRO Julgeolekunõukogu kasutama kõiki vajalikke vahendeid rahu ja julgeoleku tagamiseks, mis tähendab eelkõige volitust kasutada jõudu, kaasa arvatud surmavat jõudu. VI peatüki alusel toimuvad operatsioonid sisaldavad endas peamiselt tegevusi, mis on seotud vaatlemisega, lepingurikkumistest ja vaerahukokkuleppe rikkumistest teavitamisega, tsiviilvõimude abistamisega valimiste korraldamisel jms. ning seetõttu on jõu kasutamine piiratud.

ÜRO Julgeolekunõukogu resolutsioonid on oma olemuselt poliitilised ja üldsõnalised. Tutvudes lähemalt Julgeolekunõukogu resolutsioonide sisuga, võib kokkuvõtlikult väita, et resolutsioonid vaikivad osas, mis on seotud lubatud jõu kasutamisega. Täpsemalt ei

räägi resolutsioonid midagi, mis aitaksid kaasa jõu kasutamise ulatuse ja vahendite reguleerimisele lahingutegevuse reeglites. Näiteks resolutsioonid, mis volitavad NATO rahvusvahelisi julgeolekujõude tagama rahu ja julgeolek Afganistanis¹¹⁹ ja mitmerahvuselisi relvajõude kindlustama julgeolek ja stabiilsus Iraagis¹²⁰, räägivad üksnes relvajõudude õigusest võtta kasutusele kõik vajalikud vahendid (meetmed). Julgeolekunõukogu on volitanud oma resolutsioonidega liikmesriike kasutama kõiki vajalikke vahendeid (meetmeid) (ingl. keeles „*use all necessary means*” or „*measures*”), selleks et saavutada soovitud eesmärk. Ühine üldine eesmärk on rahu ja julgeoleku tagamine konfliktipiirkonnas. Näiteks resolutsiooniga nr 794 (1992) volitati liikmesriike kasutama vajalikke vahendeid selleks, et luua turvaline keskkond humanitaarabi osutamiseks Somaalias või resolutsiooniga nr 929 (1994) volitati võtma tarvitusele vajalikud vahendid Rwandas tsiviilelanike kaitsmiseks.¹²¹

Kuna resolutsioonides toodud volitus kasutada kõiki vajalikke vahendeid (ingl. keeles „*use all necessary means*”) on liiga üldsõnaline, sätestatakse lahingutegevuse reeglites jõu kasutamise tingimused.¹²² Kuigi Julgeolekunõukogu resolutsioonid volitavad kasutama jõudu, kaasaarvatud surmavat jõudu, ei tähenda resolutsioonides toodud volitus, et jõu kasutamisel puuduvad piirangud. Lahingutegevuse reeglid, mis olemuselt on kõrgemad käitumisjuhised, mida sõdurid peavad täitma, ei tohi lubada relvajõududel kasutada operatsiooni eesmärgi täitmisel jõudu, mis on vastuolus riigisisese või rahvusvahelise õigusega.¹²³ Seega igasugune jõu kasutamine relvajõudude liikmete poolt peab olema kooskõlas relvakonflikti õigusega.

Samas lahingutegevuse reeglid, mis ainult piiravad jõu kasutamist, osutuvad sõjalise iseloomuga operatsioonidel kasututeks. Nii maa-, mere- kui õhuväe liikmetele tähendavad lahingutegevuse reeglid eelkõige juhiseid, mis määravad, kuidas kasutada surmavat jõudu nii, et sellega ei põhjustataks üleliigseid inimkaotusi ega mittevajalikku

¹¹⁹ S/RES/1510 (2003) vastu võetud 13. 10.2003

¹²⁰ S/RES/1546 (2004) vastu võetud 8.06.2004

¹²¹ S/RES/794 (1992); S/RES/929

¹²² P. Rowe. The United Nations Rules of Engagement and the British Soldier in Bosnia. The International and Comparative Law Quarterly. Vol. 43, 1993, p 947

¹²³ P. Rowe. The Rules of Engagement in occupied territory: should they be published? Melbourne Journal of International Law, 2007, p 329

hävingut.¹²⁴ Genfi 1949.a konventsioonide 1977. a I lisaprotokolli artikli 57 lõige 2 kohustab hoiduma rünnakutest, mis eeldatavasti võivad tuua kaasa juhuslikke kaotusi tsiviilisikute hulgas, tsiviilisikute vigastamist, tsiviilobjektide kahjustamist või nimetatud tagajärgede kombinatsiooni, mis on ebaproportsionaalselt suur võrreldes eeldatava otsese sõjalise eduga, mida rünnakuga soovitakse saada. Relvakonfliktis on vajalik enne planeeritavat rünnakut alati kaaluda rünnakust saadavat sõjalist kasu ning selle tulemusel tsiviilelanikkonnale tekkivat kahju. Tsiviilelanikkonnale tekkiv kahju ei tohi olla ebamõistlikult suur võrreldes saadava sõjalise kasuga.¹²⁵

Sõjalise iseloomuga operatsioonide lahingutegevuse reeglitega on vajalik ette näha millal, kus, kelle vastu ja kuidas jõudu kasutatakse, samuti tingimusi, kuidas suhelda kohaliku elanikkonnaga. Sõltuvalt operatsiooni iseloomust, määratakse lahingutegevuse reeglites, millist relvastust on operatsioonidel lubatud kasutada. Eriti oluline on relvastuse kasutamise reguleerimine mittesõjalise iseloomuga operatsioonide puhul, kus jõu kasutamine on reeglina lubatud enesekaitseks.¹²⁶ Sama tähtis, kui on relvastuse reguleerimine, on vajalik reeglites reguleerida, mida lugeda operatsioonidel sõjalisteks objektideks. Relvastatud konfliktis käsitletakse sõjaliste sihtmärkidena selliseid objekte, mis on ühele osapoolle sõjaliselt vajalikud ning kasulikud ning mille hävitamine, omastamine või neutraliseerimine loob teisele osapoolle sõjalisi eeliseid.¹²⁷ Seega on õiguspärasteks sõjalisteks objektideks relvajõud, sõjalennukid ning sõjalaevad, samuti hooned ja rajatised, mis on ehitatud relvajõudude teenindamiseks.¹²⁸ Kui esineb kahtlus,

¹²⁴ G. Antony Wolusky. *Combat crime: Rules of Engagement in military courts-martial*. –Revue de droit militaire et de la guerre 1999, Vol. 38, p 101

¹²⁵ Horst Fischer, „Proportionality, Principle of“, Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.crimesofwar.org/thebook/proportion-principle.html> (5.05.2009)

¹²⁶ J. C. Duncan. *The commander's role in developing rules of engagement*. - Air Force Law Review; 1997, Vol. 42, p 245

¹²⁷ 12. augusti 1949 Genfi konventsioonide 8. juuni 1977 (I) lisaprotokoll rahvusvaheliste relvakonfliktide ohvrite kaitse kohta [Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and Relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I), of 8 June 1977], vastuvõetud 8. juunil 1977, jõustunud 7. detsembril 1978, 1125 United Nations Treaty Series 3 (Eesti suhtes jõustunud 18. juulil 1993) - RT II 1999, 21, 121

¹²⁸ Dieter Fleck (ed.), *The Handbook of Humanitarian Law in Armed Conflicts*. Oxford University Press, 1999, p 158

mida lugeda konkreetses operatsioonis sõjaliseks objektiks, siis tuleb eeldada, et tegemist ei ole sõjalise sihtmärgiga.¹²⁹

Kaasajal tegutsevad mitmerahvuselised relvajõud üha rohkem olukordades, mis jäävad rahu- ja sõjaolukorra vahepeale. Rahuoperatsioonide reeglites on läbivaks põhimõtteks jõu kasutamise piiramine. Jõudu on lubatud kasutada enesekaitseks, samuti on vägedel õigus reageerida vaenutegevusele või vaenukavatsusele. Vaenutegevuse ja vaenukavatsuse tähenduse avamine reeglites on üheks levinumaks reguleerimise objektiks.¹³⁰ Selleks, et planeeritav operatsioon oleks edukas, on vajalik, et relvajõudude liikmetele korraldatakse enne operatsiooni lahingutegevuse reeglite rakendamiseks treeningõppusi. Kui lahingutegevuse reeglite regulatsioon on mitmeti mõistetav ning reeglites ei ole üheselt selge, mida lugeda operatsioonidel „vaenutegevuseks” ja/või „vaenukavatsuseks”, siis ei seata ohtu mitte ainult enda julgeolek, vaid põhjustatakse ka asjatuid inimkaotusi.¹³¹

ÜRO alalised lahingutegevuse reeglid näevad ette, et rahuvalvajatel on õigus tsiviilelanike kaitseks vaenutegevuse või vaenukavatsuse korral kasutada jõudu, kaasaarvatud surmavat jõudu juhul, kui pädeval kohalikul võimuorganil ei ole tsiviilelanikke võimalik kaitsta. Kuigi rahuvalvajatele on jäetud jõu kasutamise osas otsustusvabadus, on eelnevalt vajalik täielikku käsutamisoigust omava ülema sellekohane nõusolek.¹³²

Riikide praktika on erinev selles osas, mis on seotud alaliste lahingutegevuse reeglite kehtestamisega. On riike, kes lähtuvad planeeritava operatsiooni lahingutegevuse reeglite väljatöötamisel riiklikul tasemel kinnitatud alalistest reeglitest. Näiteks USA-s lähtutakse lahingutegevuse reeglite väljatöötamisel alalistest lahingutegevuse reeglitest (ingl. keeles

¹²⁹ 12. augusti 1949 Genfi konventsioonide 8. juuni 1977 (I) lisaprotokoll, artikkel 52(3)

¹³⁰ International Society for Military Law and the Law of War. The Rule of Law in Peace Operations. 17th International Congress SCHEVENINGEN. Brussels. 2006, p 136

¹³¹ Report of Somalia. Commission of inquiry. Internetis <http://www.dnd.ca/somalia/vol0/v0s2e.htm>. (5.02.2009)

¹³² Daniel S. Blocq. The Fog of UN Peacekeeping: Ethical Issues regarding the use of force to protect civilians in UN Operations. Journal of Military Ethics, vol. 5, No. 3, 2006, pp 201-213

Standing Rules of Engagement).¹³³ USA Alalised Lahingutegevuse Reeglid rõhutavad õigust kasutada jõudu enesekaitseks ja reguleerivad üldiseid põhimõtteid, mis on vajalikud nii riigisiseste kriiside lahendamiseks kui rahvusvaheliste operatsioonide elluviimiseks. Samuti sätestavad alalised lahingutegevuse reeglid relvajõudude tegevuse üldpõhimõtted nii rahuajal, üleminekul rahuajast sõjaajale, kui ka sõjaajal.¹³⁴

Üldjuhul määravad alalised lahingutegevuse reeglid relvajõududele jõu kasutamise ja enesekaitse õiguse teostamise üldised põhimõtted. Samuti defineeritakse alalistes lahingutegevuse reeglites olulisemad operatsiooni läbiviimisega seotud mõisted, nagu vaenutegevus, vaenukavatsus, enesekaitse jne.

Lisaks riikidele kehtestavad ka rahvusvahelised organisatsioonid nagu NATO, ÜRO ja Euroopa Liit oma lahingutegevuse reeglid, mis on suunatud liitlasriikide relvajõududele.¹³⁵

Kui esitada küsimus, millisest rahvusvahelisest dokumendist tuleneb ÜRO ja EL pädevus lahingutegevuse reeglite kehtestamiseks või väljatöötamiseks, siis vastuse esitatud küsimusele leiame nii ÜRO kui ka Euroopa Liidu alusdokumentidest.

ÜRO põhikirja artiklid 1 ja 2 koostoimes põhikirja preambulaga määravad ÜRO tegevuse ulatuse ja pädevuse, milleks on rahvusvahelise rahu ja julgeoleku säilitamine maailmas. Julgeolekunõukogu resolutsioonid, mis on riikidele täitmiseks kohustuslikud, on aluseks väljatöötatavatele lahingutegevuse reeglitele. Õigemini täpsustavad lahingutegevuse reeglid Julgeolekunõukogu resolutsioonides toodud volituse sisu. Seega võime järeldada, et lahingutegevuse reeglid, olles tihedalt seotud ÜRO Julgeolekunõukogu resolutsioonidega, on üheks selliseks dokumendiks, mis on koostatud eesmärgiga aidata kaasa rahu ja julgeoleku tagamise kindlustamisele.

¹³³ Staabiülemate Ühendatud Komitee esimehe (Chairman of the Joint Chiefs of Staff) korraldus CJCS 3121.01, 2000, *Operational Law Handbook*, p 72

¹³⁴ R. Grunawalt. *Op. cit.* 85, p 245

¹³⁵ *The Rule of Law in Peace Operations*. International Society for Military Law and the Law of War. XVII International Congress Scheveningen 16-21 May 2006, Brussels 2006, p 128

ÜRO egiidi all toimuvate rahuvalveoperatsioonide puhul kehtestab lahingutegevuse reeglid konkreetse rahuvalveoperatsiooni üksuse juht. Väljatöötatud rahuvalveoperatsioonide lahingutegevuse reeglid vaatab üle ja kinnitab ÜRO peasekretär.¹³⁶ Konkreetse rahuvalveoperatsiooni lahingutegevuse reeglite väljatöötamisel lähtutakse ÜRO rahuvalveoperatsioonide lahingutegevuse reeglite väljatöötamise juhistest (ingl. keeles *Guidelines for the development of Rules of Engagement for United Nations Peacekeeping Operations*).¹³⁷ Reeglite sisu peab olema kooskõlas ÜRO Julgeolekunõukogu resolutsiooniga, mis volitab teatud operatsiooni läbi viima. Täpsemalt öeldes sõltub reeglite sisu alati operatsiooni mandaadist.

Euroopa Liidu puhul näeb Euroopa Liidu lepingu konsolideeritud versiooni¹³⁸ artikli 13 punkt 1 ette, et Euroopa Liidu Nõukogu võib anda juhiseid, mis on seotud ühise välis- ja julgeolekupoliitika küsimustega. Nimetatud lepingu artikkel 17 reguleerib üldisi välis- ja julgeoleku arendamise aluspõhimõtteid, tunnustades nii liitlasriikide kui ka NATO omavahelist koostööd välis- ja julgeoleku arendamise valdkonnas.¹³⁹ Sarnaselt teiste organisatsioonide lahingutegevuse reeglitega on ka EL reeglid salastatud ja avalikkusel puudub võimalus reeglite sisuga tutvuda. Euroopa Liidu Nõukogu määrab EL operatsiooni juhi ning võtab vastu otsused, mis on seotud operatsiooni plaani, lahingutegevuse reeglite kehtestamise ning Operatsiooni Peakorteriga. Lahingutegevuse reeglite muutmise pädevus kuulub Poliitika ja Julgeolekukomiteele (ingl. keeles *the Political and Security Committee- PSC*).¹⁴⁰

¹³⁶ B. D. Berkowitz. Rules of engagement for U.N. peacekeeping forces in Bosnia. Arvutivõrgus: http://fiidarticles.com/p/articles/mi_m0365/is_n4_v38/ai_16443484 (26.06.2009)

¹³⁷ Guidelines for the development of Rules of Engagement for United Nations Peacekeeping Operations MD/FGS/O220.0001 (viidatud R. McLaughlin. The Legal Regime Applicable to Use of Lethal Force. Journal of Conflict and Security Law. 2007, p 411)

¹³⁸ Euroopa Liidu leping muudeti Amsterdami lepinguga, mis allkirjastati 2. oktoobril 1997 ja jõustus 1. mail 1999

¹³⁹ European Union. Consolidated versions of the treaty on European Union and of the treaty establishing the European Community. Official Journal of the European Union. 29.12.2006. C 321/1

¹⁴⁰ Joint Action 2003/92/CFSP of 27 January 2003 on the European Union military operation in the Former Yugoslav Republic of Macedonia, in Official Journal of the European Union (OJEU). 11.02.2003, No L 34

NATO poolt läbiviidavate mitmerahvuseliste operatsioonide puhul lähtutakse NATO Sõjalise Komitee (ingl. keeles *Military Committee*) poolt kehtestatud lahingutegevuse reeglitest MC 362/1, mis ei ole avalikkusele kättesaadavad. NATO ROE MC 362/1 järgi ei või reeglid võimaldada kasutada jõudu, mis rikuvad kehtivat rahvusvahelist õigust ning NATO liikmesriikide sõjalised üksused on kohustatud järgima ka oma riigis kehtivat õigust. Samuti näevad NATO lahingutegevuse reeglid ette, et liikmesriik, kes kehtestab vastava rahvusvahelise operatsiooni jaoks oma reegli, peab lähtuma NATO operatsiooni reeglis antud jõu kasutamise ulatusest. Samuti rõhutab NATO ROE MC 362/1, et reeglid ei piira enesekaitse kontseptsiooni.¹⁴¹

Põhjendatult võib tõstatada küsimus NATO, ÜRO või EL lahingutegevuse reeglite rakendamise kohustuslikkusest liikmesriigi relvajõududele. Reeglina lähtutakse praktikas selle organisatsiooni lahingutegevuse reeglitest, kelle juhtimise all operatsioonil osaletakse. Näiteks lähevad NATO liitlasriigid rahvusvahelistel operatsioonidel NATO poolt väljatöötatud lahingutegevuse reeglitest ning niinimetatud kombineeritud lahingutegevuse reeglitest, mis tähendab, et töötatakse välja enda reeglid ning võetakse arvesse ka operatsiooni juhtiva organisatsiooni lahingutegevuse reegleid.

Rahvusvaheliste organisatsioonide nagu ÜRO ja EL poolt kehtestatavad lahingutegevuse reeglid on Eestile õiguslikult siduvad. Olles nimetatud organisatsioonide täieõiguslik liige, on meil kohustus järgida ÜRO või EL pädeva organi poolt kehtestatud otsuseid.

ÜRO põhikirja artikli 25 kohaselt nõustuvad organisatsiooni liikmed Julgeolekunõukogu otsustele alluma ja neid täitma.¹⁴² Rahvusvahelise õiguse normid omavad vahetut rakendatavust siseriiklikus õiguskorras, kui nende sisu ja eesmärk ei piirdu üksnes riikidevaheliste suhete reguleerimisega.¹⁴³ Samas on iga riigi suveräänne õigus näha ette oma relvajõudude liikmetele täiendavaid piiranguid kooskõlas kehtiva riigisisese õigusega. Sealjuures ei tohi riikide poolt kehtestatavad lahingutegevuse reeglid laiendada

¹⁴² ÜRO põhikirja. - RT II 1996, 24/25, 95

¹⁴³ E-J. Truuväli, et al. Op. cit. 145, § 3, kumm 3.1

ÜRO Julgeolekunõukogu mandaadiga antud relvajõudude poolt kasutatava jõu kasutamise ulatust.

Teisena võib tõstatuda lahingutegevuse reeglite väljatöötamisel küsimus, kui põhjendatud on lahingutegevuse reeglite mittekättesaadavus avalikkusele. Traditsiooniline on seisukoht, et reeglid ei peaks olema avalikud. Näiteks Austraalias, Kanadas ja Suurbritannias peavad reeglid olema salastatud. Reeglite mittekättesaadavuse põhjusena võib nimetada argumenti, et reeglite sisu avalikustamine võimaldab vastasel teada, kuidas teatud operatsioone läbi viiakse ning kuidas on reeglitega piiratud vägedel jõu kasutamine. Lahingutegevuse reeglid on osa operatiivplaanist. Operatsiooni efektiivsuse seisukohalt ei saa operatiivplaani või üksikasjalike sõjaliste operatsioonide kirjelduse avaldamist toetada.¹⁴⁴ Seetõttu on põhjendatud operatsiooni lahingutegevuse reeglite mittekättesaadavus avalikkusele.

Operatsioonilisi eesmärke silmas pidades töötatakse lahingutegevuse reeglid välja samaaegselt operatiivplaaniga. Oluline on lahingutegevuse reeglite puhul märkida, et kui nende täitmisel ilmneb, et nad on reguleeritud puudulikult või „vaikivad” osas, mis annaksid relvajõudude liikmetele vajalikke juhiseid, kuidas teatud olukorras käituda, siis on vajalik alati oma tegevus eelnevalt käsuõigust omava ülemaga kooskõlastada. Näiteks, kui lahingutegevuse reeglid ei näe ette surmava jõu kasutamise võimalust, kuid relvajõududel on vajalik tsiviilelanike kaitsmisel kasutada surmavat jõudu, on ülem kohustatud sellest juhtkonda informeerima ja oma tegevuse kooskõlastama. Ülem vastutab operatsioonidel selle eest, et tema poolt juhitud relvajõud kasutaksid jõudu proportsionaalselt, hoidmaks ära konflikti eskaleerumist. Selleks, et relvajõudude tegevus oleks kooskõlas strateegiliste ja taktikaliste eesmärkidega, on ülemaal kohustus igal ajal, kui ilmneb, et ülesande täitmiseks on vaja täiendavaid selgitusi, seda juhtkonnalt ka küsima.¹⁴⁵

¹⁴⁴ P. Rowe. Op. cit. 25

¹⁴⁵ J. Duncan. The commander's role in developing rules of engagement. Air Force Law Review; 1997, Vol. 42, p 14

Lisaks poliitilistele, õiguslikele ja operatsioonilistele teguritele on NATO operatsiooniõiguse käsiraamatu kohaselt vajalik lahingutegevuse reeglite väljatöötamisel järgida järgmist:

1. vältida strateegilisi ja taktikalisi küsimusi. Strateegiliste ja taktikaliste otsuste tegemise õigus on väeüksuse juhil;
2. vältida relvakonfliktiõiguse kopeerimist. Haagi ja Genfi konventsioonide sisu lihtsalt ümberkirjutamine ei aita võitlejatel otsustada, millal on jõu kasutamine kooskõlas relvakonflikti õigusega. Stressiolukordades vajavad võitlejad täpseid instruksioone, näiteks võivad reeglid sisaldada loetelu, milliste objektide ründamine on antud operatsioonidel keelatud ning millistel juhtudel on relvajõudude liikmetel õigus kasutada surmavat jõudu.

Arvestades, et lahingutegevuse reeglid on osaks operatiivplaanist, on suurem vastutus lahingutegevuse reeglite väljatöötamise eest operatiiv- ja väljaõppeosakonna struktuuriüksusel (J-3).¹⁴⁶ Lahingutegevuse reeglite väljatöötamisel osalevad reeglina veel luure- (J2), analüüsi ja planeerimise (J5) ning õiguse struktuuriüksused. Näiteks nii Saksamaal, Taanis kui ka Belgias töötatakse reeglid välja koostöös operatsiooni struktuuriüksuse ja juristidega ning Kanadas ja Austrias vastutab reeglite väljatöötamise eest operatsiooni struktuuriüksus, kaasates protsessi ka õigusnõunikke ning nõustajaid poliitilistes küsimustes.¹⁴⁷ Kokkuvõtlikult võib väita, et lahingutegevuse reeglite väljatöötamine põhineb tsiviil- ja militaarkoostööl. Ei ole mõeldav, et lahingutegevuse reeglite väljatöötamise kohustus kuuluks üksnes militaarstruktuurile. Poliitiline sisend lahingutegevuse reeglitesse peab tulema tsiviilvõimult, kellele relvajõud allub.

Relvajõud alluvad demokraatlike riigikorraldustega maades parlamendi kontrollile. Parlamendi pädevusse kuulub oma riigi relvajõudude teise riiki saatmise küsimuse ehk rahvusvahelistel operatsioonidel osalemise või mitteosalemise küsimuse otsustamine ning

¹⁴⁶ *ibid*, p76

¹⁴⁷ International Society for Military Law and the Law of War. Op cit.138, p 130

sellega seotud ajalise kestuse määramine, eelarve kasutamise otsustamine ning õigus kiita heaks või mitte lahingutegevuse reegleid.¹⁴⁸

USA-s annavad lahingutegevuse reeglite väljatöötamise protsessi olulise panuse operatsiooniõiguse juristid (ingl. keeles *judge advocates*), kes peavad tagama, et lahingutegevuse reeglites reguleeritud jõu kasutamine oleks kooskõlas nii rahvusvahelise kui riigisisese õigusega ning muude poliitiliste ja sõjaliste teguritega.¹⁴⁹ Lisaks sellele on operatsiooniõiguse juristi kohustus nõustada vägede ülemaid relvakonflikti õiguse rakendamise osas, samuti osalevad juristid aktiivselt ka lahingutegevuse reeglite väljatöötamise protsessis.

Kuna rahuoperatsioonide lahingutegevuse reeglid on oma sisult komplitseeritumad, siis võrdleb autor alljärgnevalt rahuoperatsioonide lahingutegevuse reeglite regulatsiooni erinevates riikides. Võrdlemisel kasutab autor Rahvusvahelise Sõjaväeõiguse ja Sõjaõiguse Seltsi (ingl. keeles *International Society for Military Law and the Law of War*) poolt avaldatud väljaandes „The Rule of Law in Peace Operations” toodud erinevate riikide aruandeid, mis käsitlesid lahingutegevuse reeglite regulatsioone eri riikides. Autor kasutab ühte allikat eelkõige põhjusel, et tegemist on ametliku allikaga, mis koondab kokku Rahvusvahelise Sõjaõiguse Ühingu poolt operatsioonidel osalevatele riikidele saadetud küsimustike vastused ning mis seejärel avaldati mainitud ühingu üldraportina.

Enamiku Euroopa riikide õigus ei kohusta kehtestama eraldi rahuoperatsiooni lahingutegevuse reegleid. Näiteks Taani Kuningriigi õigus ei nõua lahingutegevuse reeglite kehtestamist rahuoperatsioonide jaoks, kuid kohustab kehtestama eraldi reeglid iga missiooni jaoks. Taani võtab missioonidel viibides üle ÜRO või kombineeritud reeglid ning kohaldab need riigisisese õigusega. Rahuoperatsioonide lahingutegevuse reeglite väljatöötamisega tegelevad nii juristid kui ka operatiivpersonal (*operational*

¹⁴⁸ W. F. van Eekelen, P. H. Fluri (Eds.). Defence Institution Building. A Sourcebook in Support of the Partnership Action Plan (PAP-DIB). Study Group Information. Vienna and Geneva, 2006, p 95

¹⁴⁹ Jeanne M. Meyer, Eric T. Jensen. Op. cit. 22

personnel). Sõltuvalt missioonist kehtestatakse eraldi reeglid maa-, õhu- ja mereväe jaoks.¹⁵⁰

Läti Vabariigi õiguses puudub sarnaselt Taaniga kohustus kehtestada reeglid rahuoperatsioonide jaoks. Reeglite ettevalmistamisel osalevad nii operatsiooni ettevalmistav personal kui ka juriidiline teenistus. Reeglites korraldatakse küsimusi, mis on seotud läbiviidava operatsiooni jõu kasutamise reguleerimisega, enesekaitsega, meetmetega, sealhulgas relvad, mis on lubatud kasutada võimalike rahutuste likvideerimisel. Reeglite rakendamise küsimustes nõustavad relvajõude juristid, peamiselt mitmerahvuseliste operatsioonide puhul. Lätil puuduvad reeglid, mis reguleeriksid sõjakuritegude toimepanemises kahjustatud isikute kinnipidamist või vahistamist, toetamaks rahvusvahelist kohtumõistmist.¹⁵¹

Belgia Kuningriigi õiguse kohaselt peab igasugune jõu kasutamine, mis jääb väljapoole enesekaitset, tulenema seadusest. Riigisiseses õiguses loetakse igasugune jõu kasutamine, mis ületab reeglites sätestatud piire, välja arvatud enesekaitse, käskude rikkumiseks. Belgias on reeglite rikkumine käsitletav käsu mittetäitmisega ja on võrdsustatud korrale mitteallumisega, sealjuures vastutavad jõu kasutamise ületamise eest nii isik, kes tegelikult lubamatut jõudu kasutas, kui ka käsu andja. Lahingutegevuse reeglite väljatöötamisel lähtutakse alalistest lahingutegevuse reeglitest, mis on kehtestatud NATO kui ka Euroopa Liidu poolt läbiviidavate missioonide jaoks. Samuti kasutatakse rahvusvaheliste operatsioonide puhul kombineeritud reegleid. Reeglid töötatakse välja nii õhu, maa kui ka mereväe jaoks. Reeglid koostatakse operatsiooni struktuuriüksuse poolt ja saadetakse juristidele ülevaatamiseks. Lisaks relvakonflikti õiguse nõunikele, kes peavad saatma Belgia väeüksusi rahvusvahelistel operatsioonidel, võidakse saata ka eraldi õigusnõunikke muude õiguslike küsimuste lahendamiseks.¹⁵²

Saksamaal kujutavad reeglid endast üldisi juhiseid, kuidas kasutada jõudu kooskõlas antud mandaadiga. Ka Saksamaal ei reguleeri õigus reeglite kehtestamist, kuid sarnaselt

¹⁵⁰International Society for Military Law and the Law of War. Op. cit. 138, p 235

¹⁵¹ ibid, p 208

¹⁵² ibid, p 210

teiste NATO liikmesriikidega koostatakse ka Saksamaal reeglid igaks välismissiooniks eraldi. Reeglid töötatakse välja operatsiooni struktuuriüksuse (ingl. keeles *operative personnel*) ja juristide pool. ÜRO poolt läbiviidavate välismissioonide puhul lähtutakse ÜRO reeglitest, samas ei kohaldata reegleid otse, vaid jäetakse õigus neid täiendada. Reeglid on õiguslikult siduvad. Reegleid vaadatakse kui käskke, mida tuleb täita. Ülemal on õigus oma käsuga tunnistada kehtetuks reeglid, mille täitmisega võib kaasnedda kriminaalkorras karistatav tegu või õigusrikkumine.¹⁵³

Kuigi enamike riikide õigus ei kohusta otseselt vastu võtma reegleid rahutagamise operatsioonideks, kehtestatakse praktikas reeglid, mis reguleerivad jõu kasutamist. Taani, Itaalia, Norra töötavad välja erinevad reeglid nii riigisiseste kui ka rahvusvaheliste operatsioonide jaoks. Samas näiteks Luksemburg, Tšehhi ja Malta ei valmista ette riiklikku reeglit rahvusvahelisteks operatsioonideks, vaid võtavad üle rahvusvahelise organisatsiooni (Euroopa Liidu, NATO, ÜRO) reeglid või siis selle riigi reeglid, kelle võimu (juhtimise) all rahvusvahelisel operatsioonil tegutsetakse.

Leidub ka riike, kes ei pea vajalikuks ühegi nimetatud liiki reeglite kehtestamist. Sellisteks riikideks, kes ei kehtesta reegleid operatsioonide jaoks, on näiteks Austria, Leedu, Serbia ja Montenegro. Reeglite väljatöötamisel osalevad riikide praktikas peamiselt operatsiooni osakond koostöös juriidilise teenistusega.

Rahuoperatsioonide reeglites reguleerivad maavägedele suunatud reeglid peamiselt küsimusi, mis on seotud isikute kinnipidamise, korrarikkumiste ja rahutuste ohjeldamisega, jõu kasutamisega enesekaitstes või operatsiooni läbiviimisel, vara kaitsmisega, kuritegude ennetamisega, tsiviilisikute kaitsmise ja suhtlemisega. Õhuvägedel on rahuoperatsioonides väiksem osatähtsus. Õhuvägede reeglid on oma loomult tehnilist laadi, kuna nii vaenutegevus kui ka vaenukavatsus võivad avalikuks tulla läbi elektrooniliste vahendite. Enamikes riikides ei eristata jõu kasutamise

¹⁵³ *ibid*, p 171

reguleerimisel väeliike eraldi, kuid peetakse vajalikuks kehtestada eraldi reeglid lähtuvalt väeliigist vastava relvastuse kasutamiseks.¹⁵⁴

Scheveningenis 16-21 mai 2006. a toimunud Rahvusvahelise Sõjaväeõiguse ja Sõjaõiguse Seltsi XVII kongressil soovitati reeglite kehtestamisel järgida järgmist:

1. Reeglid peavad olema kehtestatud igaks rahuoperatsiooniks. Need peavad olema selged ja lihtsad. Sõjaväelastele on vajalik väljastada „taskukaardid”.
2. Riigid, kelle relvajõud osalevad operatsioonides, peavad reeglite väljatöötamise, muutmise ja rakendamise osas tegema koostööd.
3. Kui reeglid piiravad jõu kasutamist, siis võõrandamatu õigus (ingl. keeles *inherent right*) enesekaitsele jääb.
4. Reeglid peavad selgelt rõhutama missioonil elanikkonna (ingl. keeles *humanitarian protection*), meeskonna, valduse ja vara kaitset.
5. Olukordades, kus konfliktikolletes kasutatakse ebaseaduslikku jõudu tsiviilelanikkonna vastu, peaksid reeglid lubama operatsioonil osaleva relvajõudude liikmetel sekkuda. Sel juhul peaksid reeglid sätestama ka meetmeid, mida võib olukorra lahendamiseks rakendada.
6. Avaliku korra ja õiguskorra säilitamiseks on vajalikud ühisväljaõpped.
7. Reeglite väljatöötamise protsessi erinevatel tasanditel peavad olema kaasatud õigusnõunikud.
8. Riiklike piirangute kasutamine peaks olema reeglites minimaalne.
9. Õppetundidest, mis on saadud jõu kasutamise kohta, peab olema loodud vastav andmebaas, mis hõlbustaks tulevikus tegevuste paremini planeerimist.¹⁵⁵

¹⁵⁴ *ibid*, p. 127

¹⁵⁸ *ibid*, 416-417

2.2.1.1 Lahingutegevuse reeglites sätestatud rahvuslikud piirangud (*national caveats*)

Suveräänsete riikidena kehtestavad mitmed NATO liitlasriigid oma relvajõududele piiranguid, mis määravad, millal või missugustel tingimustel võib relvajõude rahvusvahelisel operatsioonil kasutada. Kuigi piirangute sisu riigiti erineb, kehtestatakse praktikas piirangud nii sõjaliste kui mittesõjalise iseloomuga operatsioonideks. Üheks levinumaks piiranguks, mida riigid oma vägedele ette näevad, on keeld osaleda otseses lahingutegevuses.

Mitmerahvuselistes operatsioonides osalevad riigid kehtestavad rahvuslikud piirangud (ing.keeles *national caveats*) lisaks lahingutegevuse reeglitele¹⁵⁶. NATO terminite ja väljendite sõnastiku (Allied Administrative Publications-AAP(6)) järgi on riiklikud piirangud sellised kitsendused, millal NATO väeüksuse juhil ei ole võimalik operatsiooni läbiviimise tasandil liitlasriigi relvajõude rakendada.¹⁵⁷

Kuigi iga riigi suveräänne õigus on ette näha, millistel juhtudel ei tohi riigi relvajõude kasutada, tuleb nõustuda seisukohaga, et operatsiooni eduka läbiviimise seiskohalt võivad liitlasriikide poolt kehtestatud piirangud takistada operatsiooni eesmärgi täitmast. On selge, et kui lahingutegevuse reeglite sisu moodustavad üksnes vägede jaoks kehtestatud piirangud, siis võib operatsioonil osalemine muutuda tervikuna küsitavaks.

NATO Parlamentaarne Assamblee (ingl. keeles *NATO Parliamentary Assembly*) on juhtinud tähelepanu piirangute sätestamisega seotud probleemidele. Assamblee märgib oma 2005. aasta resolutsioonis nr 336, et „piirangud takistavad operatsioone edukalt planeerida ja täide viia, mistõttu võib kahjustuda NATO usaldusväärsus tervikuna.”¹⁵⁸ Samuti tõstatati NATO tippkohtumisel 2006. aastal Riias küsimus liitlasriikide relvajõududele mõeldud piirangutest. Näiteks võivad Itaalia, Saksamaa ja Prantsusmaa relvajõud tegutseda üksnes vaiksemas piirkonnas Põhja-Afganistanis, samal ajal kui

¹⁵⁶ N. Hayashi. International Peace Research Institute, Oslo PRIO. National Military Manuals on the Law of Armed Conflict. FICHL Publication Series No. 2, 2008, p 32

¹⁵⁷ NATO terminite ja väljendite sõnastik. Op.cit. 5

¹⁵⁸ NATO Parliamentary Assembly. Resolution 336 on “Reducing National Caveats” Arvutivõrgus: <http://www.nato-pa.int/default.asp?SHORTCUT=828#top> (8.03.2009)

teised relvajõud täidavad oma ülesandeid ülejäänud Afganistanis. Olukorras, kus Hamid Karzai valitsus on nõrk ja Talibani ning Al Qaeda võrgustik kujutab endast jätkuvalt nii sõjalist kui poliitilist ohtu, ei ole NATO liitlasvägede ühtse sõjalise panuseta mõeldav riigis julgeoleku ja stabiilsuse tagamine. Väeüksuse ülematele peab olema tagatud tegevusvabadus relvajõudude kasutamisel. Piirangud ei tohi piirata üksuste ülemate käsuvõimu ja juhtimispädevust (ingl. keeles *command and control*).¹⁵⁹ Kõige enam tekitavad rahvuslikud piirangud probleeme eelkõige operatiiv- ja taktikalise käsuvõimu või juhtimise teostamisel (ingl. keeles „*command and control*”), kuna need takistavad mitmerahvuseliste relvajõudude ülematel operatsioone edukalt läbiviimast ja võivad põhjustada asjatuid inimkaotusi. Näiteks NATO poolt juhitud ISAF operatsioonis Afganistanis on mitmete NATO liikmesriikide relvajõududel piirangute kohaselt keelatud osaleda lahingutegevuses, vaenulikus piirkonnas või tegutseda väljaspool Kabuli. On avaldatud isegi arvamust, et rahvuslikud piirangud takistavad sõjalist edukust Afganistanis.¹⁶⁰ Näitena võib siis nimetada traagilist sündmust, mis leidis aset 2007. aasta jaanuaris. Nimelt hukkus Afganistanis Medusa Operatsiooni ajal 12 Kanada sõjaväelast just seetõttu, et liitlased ei osutanud neile vajalikku abi.¹⁶¹ Arvatakse, et tragöödiat oleks olnud võimalik vältida, kui liitlased oleksid kanadalasi toetanud. Paraku liitlaste lahingutegevuse reeglid välistasid otsese lahingutegevuse.

Teine suur probleem, mis on seotud rahvuslike piirangutega ja millega mitmerahvuseliste üksuste juhtidel tuleb silmitsi seista, seisneb selles, et piirangud ei ole avalikult teada. Puudub ühtne teadaolev loetelu, milliste piirangutega täpselt on ühe või teise riigi relvajõud seotud. Sisuliselt tähendab see olukorda, kus NATO sõjalise üksuse juht võib määrata liitlasriigi relvajõududele ülesandeid ning saada piirangutest teada alles pärast

¹⁵⁹ Joseph S. Nye. NATO after Riga. Project Syndicate. Arvutivõrgus: <http://www.project-syndicate.org/commentary/nye40> (9.03.2009)

¹⁶⁰ J. Brophy, M. Fisera. „National Caveats and it's impact on the Army of the Czech Republic” Arvutivõrgus: http://www.vabo.cz/stranky/fisera/files/National_Caveats_Short_Version_version_V_29%20JULY.pdf (8.03.2009)

¹⁶¹ M.Lancaster. British House of Commons on 30 Nov 2006. United Kingdom, The Hansard Debates . Arvutivõrgus: <http://www.publications.parliament.uk/pa/cm200607/cmhansrd/cm061130/debtext/61130-0009.htm#06113081001672>

korralduste andmist. Otseses sõjalises tegevuses võib selline olukord põhjustada militaarkatastroofi.¹⁶²

2.2.1.2 Juristide roll lahingutegevuse reeglite väljatöötamisel ja operatsioonidel osalemisel ning õiguslikud tagatised

Rahvusvahelistel operatsioonidel etendavad juristid humanitaarõiguse rakendamisel olulist osa. Samuti näeb Genfi konventsioonide rahvusvaheliste relvakonfliktide ohvrite kaitse 1977. aasta esimese lisaprotokolli artikkel 82 ette õigusnõunike osalemise operatsioonidel, nõustamaks väeüksuste ülemaid Genfi konventsioonide ja selle lisaprotokolli rakendamise küsimustes.¹⁶³ Samas ei oodata operatsiooniõiguse juristidelt üksnes relvakonflikti õiguse tundmist. Operatsiooniõiguse juristil tuleb nõustada üksusi nii maksuõiguse, haldusõiguse, lepinguõiguse kui ka sõjakohtu pidamise küsimustes. Näiteks USA's on operatsiooniõiguse jurist sisuliselt väeüksuse ülema paremaks käeks ja esimeseks nõuandjaks.¹⁶⁴

Lisaks poliitilistele ja õiguslikele küsimustele on operatsiooniõiguse juristide pädevuseks nõustada üksuseid lubatud relvade kasutamise ja sõjaliste sihtmärkide küsimuses.¹⁶⁵ Juristide ülesanne on samuti osalemine lahingutegevuse reeglite väljatöötamisel ning ülemate nõustamine lahingutegevuse reeglite rakendamisel rahvusvahelistel operatsioonidel.

Kuigi rahvusvaheline õigus näeb ette, et relvajõududele oleks tagatud vajalik õigusabi, ei tähenda see, et praktikas iga liitlasriigi relvajõudude koosseisus on operatsioonidel õigusnõunik. Eesti kaitseväel puudub käesoleval hetkel operatsioonidel õigusnõunik, kes nõustaks üksusi lahingutegevuse reeglite rakendamise küsimuses. Mitte ainult lahingutegevuse reeglite rakendamise küsimuses ei ole vajalik operatsioonidel näha kaitseväe koosseisus ette õigusnõunikke. Õigusnõuniku ülesandeks oleks kaitseväelastele

¹⁶² ibid

¹⁶³ Arvutivõrgus: <http://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%201125/volume-1125-I-17512-English.pdf> (12.03.2009)

¹⁶⁴ M. L. Warren. Operational Law . A Concept Matures. Military Law Review. Spring 1996, p 19

¹⁶⁵ M. L. Kramer, M. N. Schmitt. Lawyers on horseback? Thoughts on judge advocates and civil-military. UCLA Law Review. June 2008

võimalike õigusrikkumiste korral õigusabi osutamine ning tema igakülgse õiguskaitse tagamisega seotud küsimuste lahendamine. Samuti on vajalik õigusnõuniku abi ka neil juhtumitel, kui tekib rahvusvahelistel operatsioonidel vajadus muuta olemasolevaid lahingutegevuse reegleid. Sellisel juhul oleks õigusnõuniku ülesandeks valmistada ette vastavad muutmisettepanekud.

Olulisem ülesanne seisneb operatsiooni juristil lahingutegevuse reeglite rikkumisega seonduvate küsimustega tegelemine. Lahingutegevuse reeglite rikkumise eest võib määrata kaitseväelasele distsiplinaar karistuse. Kehtiv kaitseväe distsiplinaarseaduse § 15 lg 2 punkt 6 näeb ette kaitseväelasele distsiplinaar karistusena distsiplinaararesti.¹⁶⁶ Distsiplinaarseaduse § 3 kohaselt rakendatakse seadust ka välisriigis viibivate kaitseväelaste suhtes, kui välislepingus ei ole ette nähtud asukohariigi distsiplinaarvastutust reguleerivate õigusaktide kohaldamist. Kehtivat õigust on vajalik muuta selliselt, et välisriigis operatsioonidel viibivate kaitseväelaste suhtes rakendatav distsiplinaararesti korral oleks kaitseväelastele tagatud Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni artikliga 6 ettenähtud tagatised.

Kaitseväelase distsiplinaar karistuse määramisel ei näe meie seadused ette tagatise, mis on kirjas Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni artiklis 6. Artiklis 6 sätestatud õigused tuleb kindlustada ka neile isikutele, kelle tegu on alust pidada kriminaalsüüdistuseks konventsiooni tähenduses. Eelkõige langevad sellesse kategooriasse väärteod, mille eest võib karistada arestiga, siia kuulub kaitseväelasele distsiplinaar karistusena määratud distsiplinaararest. Kriminaalsüüdistuse mõiste võib hõlmata ka neid väärtegusid, mille eest on karistusena ette nähtud rahaträhv, või distsiplinaarüleastumisi, mis võivad kaasa tuua ametist tagandamise.¹⁶⁷

Eesti kaitseväelane on Eesti Vabariigi kodanik ja talle peavad olema tagatud teiste kodanikega võrdsed õigused ja võimalused. Eesti Vabariigi põhiseaduse § 13 näeb ette, et igal inimesel on õigus riigi ja seaduse kaitsele. Eesti riik kaitseb oma kodanikke ka

¹⁶⁶ Kaitseväe distsiplinaarseadus. 3.12.1997 – RT I 1997, 95/96, 1575; 2008, 35, 213

¹⁶⁷ U. Lõhmus. Õigus õiglasele kohtulikule arutamisele. Juridica 2003, lk 146

välisriikides. Põhiseaduse § 14 kohaselt on õiguste ja vabaduste tagamine seadusandliku, täidesaatva ja kohtuvõimu ning kohalike omavalitsuste kohustus. Riik ei peaks reageerima seaduste väljatöötamisel *ad hoc* meetodil ehk töötama välja vajalikke õiguslikke regulatsioone siis, kui praktikas on tekkinud probleeme. Regulatsioonid, mis on seotud kodanike õiguste ja vabaduste tagamisega peavad olema seaduse tasemel reguleeritud enne, kui selleks tekib praktiline vajadus. Riigikohus on oma 14.04.2003. aasta lahendis 3-4-1-4-03 leidnud, et riigil on põhiseaduse § 14 järgi kohustus luua põhiõiguste kaitseks kohased menetlused. Nii kohtu- kui ka haldusmenetlus peab olema õiglane. Muuhulgas tähendab see, et riik peab kehtestama menetluse, mis tagaks isiku õiguste tõhusa kaitse.¹⁶⁸ Kehtivas õiguses puudub eraldi menetlus nendel juhtudel, kui kaitseväelane rikub teenistuskohustuste täitmist rahvusvahelistel operatsioonidel. Lahingutegevuse reeglite rikkumine on käsitletav teenistuskohustuste rikkumisena ning selle eest võidakse kohaldada distsiplinaarkaristusi. Kuigi kehtiv kaitseväe distsiplinaarseaduse § 3 sätestab, et seadust rakendatakse välisriigis teenistuskohustuste täitmisel viibivate kaitseväelaste suhtes, on vajalik eraldi reguleerida, kuidas on tagatud nende kaitseväelaste õiguslik kaitse, kuna operatsioonidel viibivatel kaitseväelastel on oma õiguste kaitsmine komplitseeritum.

2.3. Eesti kaitseväe kasutamine rahvusvahelistel operatsioonidel ja lahingutegevuse reeglite regulatsioon Eesti õiguses

2.3.1. Kaitseväe kasutamise õiguslikud alused rahvusvahelistel sõjalistel operatsioonidel

Rahvusvahelistel operatsioonidel osalemine eeldab riigisisest poliitilist konsensust, aktiivseid välis- ja kaitsepoliitilisi konsultatsioone ning inim- ja rahalisi ressursse, samuti oskusi ja asjakohast varustatust. Arvestades nimetatud teguritega, võib Riigikogu kooskõlas kehtivate õigusaktidega võtta vastu poliitilise otsuse kasutada kaitseväge rahvusvaheliste kohustuste täitmisel väljaspool Eesti riigi piire.

¹⁶⁸ Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve 14. aprilli 2003. aasta otsus 3-4-1-4-03.

Eesti osalemine rahvusvahelistes operatsioonides on olulisim panus koostösse NATO ja teiste rahvusvaheliste organisatsioonidega. Riigi rahvusvaheline maine julgeolekukoostöö partnerina sõltub otseselt riigi valmisolekust ning võimest panustada NATO, ÜRO ja Euroopa Liidu operatsioonidesse. Käesoleval hetkel toimuvad niinimetatud kestvad operatsioonid Afganistanis, Bosnias ja Hertsegoviinas, Kosovas ja Lähis-Idas.¹⁶⁹

Eesti osalemisele rahvusvahelistes sõjalistes operatsioonides pandi juriidiline alus 1994. aasta aprillis Eesti ja Taani kaitseministeeriumi vahelise lepinguga, mis nägi muuhulgas ette Eesti kaitseväge rühma (Estonian Platoon, ESTPLA) saatmise Taani Kuningriiki missioonieelsele väljaõppele. Sarnased koostöölepingud sõlmis Taani ka Läti ja Leeduga. 1995. aastal alustas Eesti osalemist rahuvalveoperatsiooniga Horvaatias. Peale selle on Eesti osalenud erinevatel rahvusvahelistel operatsioonidel Bosnias, Kosovos, Liibanonis, Afganistanis ning Iraagis. Rahvusvaheliste operatsioonide vallas teeb Eesti tihedat koostööd eelkõige Suurbritannia, Taani ja Ameerika Ühendriikidega. Kuni käesoleva ajani on operatsioonidel osalenud rohkem kui 1800 Eesti kaitseväelast.¹⁷⁰

Põhiseaduse § 128 lõike 1 kohaselt otsustab Riigikogu kaitseväge kasutamise Eesti riigi rahvusvaheliste kohustuste täitmisel.¹⁷¹ Kaitseväge kasutamiseks Eesti riigi rahvusvaheliste kohustuste täitmisel on käsitatavad rahvusvaheliste lepingute, sealhulgas ÜRO põhikirja alusel täidetavad ülesanded, kus kaitseväge osaleb kokkulepitud aktsioonides kaitseväelaste kaudu. Kaitseväge kasutamise all põhiseaduse tähenduses ei mõisteta ühisõppusi, millel osalemisel kaitseväge ei täida oma põhifunktsiooni.¹⁷² Vastavalt põhiseaduse § 121 punktile 4 tuleb Riigikogus ratifitseerida ja denonsseerida välislepingud, millega Eesti Vabariik võtab endale sõjalisi või varalisi kohustusi.

Põhiseaduse preambulit ja üldsätteid analüüsides võib jõuda järeldusele, et Eesti Vabariik ei saa võtta endale niisuguseid rahvusvahelisi sõjalisi kohustusi, mis kätkeksid endast

¹⁶⁹ Kaitseministeerium. Rahvusvahelised operatsioonid. Arvutivõrgus: <http://operatsioonid.kmin.ee/index.php?page=79&> (23.03.2009)

¹⁷⁰ Kaitseministeerium. Rahvusvahelised operatsioonid ja Eesti osalemine neis alates 1995. aastast, 2007

¹⁷¹ Eesti Vabariigi Põhiseadus. 28. juuni 1992. – RT I 1992, 26, 349

¹⁷² E. J. Truuväli, et. al. Eesti Vabariigi Põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. Juura, Tallinn 2002, § 128 komm.

agressiooniaktide toimepanemist teiste riikide territoriaalse puutumatus või poliitilise sõltumatus vastu või kui jõu kasutamine oleks mingil muul moel vastuolus ÜRO eesmärkidega. Sõjalised kohustused saavad Eestil olla vaid õiguspärased ehk kas siis kaitseiseloomuga või ÜRO liikmelisusest tulenevad. Kaasaegse rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud põhimõtete kohaselt, mida Eesti loeb oma õigussüsteemi lahutamatuks osaks on sõjalise jõu kasutamine lubatud vaid kahel juhul:

- 1) igal riigil on võõrandamatu õigus individuaalsele või kollektiivsele enesekaitsele relvastatud kallaletungi korral, kuni ÜRO Julgeolekunõukogu ei võta rahvusvahelise rahu ja julgeoleku säilitamiseks vajalikke meetmeid (ÜRO põhikirja artikkel 51);
- 2) sõjalist jõudu on lubatud kasutada rahu ohustamise, rahu rikkumise ja agressiooniaktide puhul agressori vastu ÜRO Julgeolekunõukogu sanktsiooni alusel selleks, et säilitada või taastada rahvusvaheline rahu ja julgeolek.¹⁷³

Kaitseväge kasutamist rahvusvahelistel sõjalistel operatsioonidel reguleerib rahvusvahelise sõjalise koostöö seadus (edaspidi RSKS).¹⁷⁴ Rahvusvahelise sõjalise koostöö seadus jagab Eesti kaitseväge osaluse sõjalistes operatsioonides sisuliselt kaheks: operatsioonid, mille aluseks on kollektiivse enesekaitse leping ja muud operatsioonid. Ainsaks kollektiivse enesekaitse lepinguks, millega Eesti on ühinenud, on Põhja-Atlandi ehk Washingtoni leping, mille Riigikogu ratifitseeris 10. märtsil 2004.¹⁷⁵

Sellised operatsioonid, mis viiakse läbi ÜRO põhikirja VI ja VII peatükis sätestatud alusel rahu ja julgeoleku säilitamise või taastamise eesmärgil ning muud sõjalised operatsioonid, mis on kooskõlas rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud tavade ja põhimõtetega, vajavad eraldi Riigikogu otsust.¹⁷⁶ Riigikogu poolt antud mandaadis sätestakse kaitseväge kasutamise operatsiooni nimetus, mandaadi kestus ning

¹⁷³ O. Kask, E. Makvart, et. al. Eesti Vabariigi Põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. Teine täiendatud väljaanne. Juura, 2008 § 121, punkti 4 komm.

¹⁷⁴ Rahvusvahelise sõjalise koostöö seadus. 12.02.2003 – RT I 2003, 23, 138; 2004, 81, 541; 2006, 50, 375, 2008, 35, 213

¹⁷⁵ Põhja-Atlandi lepinguga ühinemise seadus. 10. märtsil 2004 – RT II, 2004, 5, 14

¹⁷⁶ Rahvusvahelise sõjalise koostöö seaduse § 8 lg 1. Op. cit. 178

operatsioonis osalevate kaitseväealaste piirarv. Seega on kaitseväe osalus rahuaegsetel rahvusvahelistel operatsioonidel allutatud rängele parlamentaalsele kontrollile, kuna Riigikogu võib igal ajal antud mandaadi tühistada.

Kooskõlas RSKS § 7 lõike 1 punktidega 1 ja 2 otsustab Riigikogu kaitseväe kasutamise kollektiivse enesekaitse operatsioonides selliselt, et ratifitseerib kollektiivse enesekaitse põhimõtet sätestava välislepingu või teeb asjakohase otsuse, kui kollektiivse enesekaitse põhimõtete sätestavat välislepingut ei ole sõlmitud.

Kollektiivse enesekaitse operatsioonide korral otsustab väeüksuse või allüksuse osalemise või lõpetamise Vabariigi Valitsus kaitseministri ettepanekul.¹⁷⁷

Rahvusvaheliste organisatsioonide kiirreageerimisjõudude koosseisu panustavatele kaitseväe väeüksusele või allüksusele võib Riigikogu anda kooskõlas RSKS § 8 lg 1¹ niinimetatud tühja mandaadi. Sellisel juhul otsustab Riigikogu, millisel ajavahemikul võib kindlaksmääratud kaitseväe üksus osaleda sõjalistes operatsioonide kiirreageerimisjõudude koosseisus. Riigikogu on nimetatud mandaadi andnud NATO reageerimisjõudude NRF (ingl. keels *NATO Response Force*) koosseisu panustatud kaitseväe üksustele.¹⁷⁸

Riigikogu on teinud Eesti Vabariigi põhiseaduse § 128 lõike 1 ja RSKS § 8 lõike 1 alusel otsuse Eesti kaitseväe kasutamiseks järgmistel rahvusvahelistel sõjalistel operatsioonidel:

1. Ameerika Ühendriikide ja rahvusvaheliste koalitsioonivägede poolt juhital rahvusvahelisel julgeolekutagamissioonil Kuveidis, Kataris, Bahreinis ja Iraagis;¹⁷⁹
2. NATO poolt juhitalvate rahvusvaheliste julgeoleku abijõudude rahutagamissioonil Afganistanis;¹⁸⁰

¹⁷⁷ ibid

¹⁷⁸ Vt Riigikogu 18. oktoobri 2006. a otsust "Eesti kaitseväe üksuse kasutamine Eesti riigi rahvusvaheliste kohustuste täitmisel NATO kiirreageerimisjõudude koosseisus"- RT I 2006, 47, 351

¹⁷⁹ Riigikogu 19. detsembri 2007. a otsus "Eesti kaitseväe kasutamise tähtaja pikendamine Eesti riigi rahvusvaheliste kohustuste täitmisel rahvusvahelisel julgeolekutagamissioonil Kuveidis, Kataris, Bahreinis ja Iraagis" - RT I 2007, 70, 431

3. Euroopa Liidu relvajõudude poolt juhitalval rahutagamissmissioonil Bosnias ja Hertsegoviinas;¹⁸¹

4. ÜRO juhitalval rahutagamissmissioonidel Liibanonis, Iisraelis, Egiptuses ja Süürias.¹⁸²

2.3.2. Jõu kasutamise regulatsioon Eesti avalikus õiguses ja lahingutegevuse reeglite regulatsioon *de lege ferenda*

Kuna Eesti kaitseväge osaleb alates 1995. aastast rahvusvahelistel operatsioonidel, on Eesti Vabariigil kohustus tagada, et kaitseväelaste tegevus oleks kooskõlas humanitaarõiguse põhimõtetega. Riigikaitseelased õigusaktid peavad looma selleks vajalikud eeldused.

Kehtivas Eesti riigisiseses õiguses on mõiste „lahingutegevuse reeglid” defineerimata. Viite lahingutegevuse reeglite ingliskeelsele nimetusele „*Rules of Engagement*” leiame 2004. a Riigikogus menetluses olnud „Rahvusvahelise sõjalise koostöö seaduse” ja teiste seaduste muutmise seaduse” eelnõule (edaspidi seaduseelnõu) lisatud seletuskirjast. Nimetatud seaduseelnõu seletuskirja osa „Seaduse eelnõu eesmärk ja mõjud” märgib järgmist: „Osaledes rahvusvahelises sõjalises operatsioonis koalitsioonides või rahvusvahelise organisatsiooni koosseisus on tava, et järgitakse sarnaseid jõu kasutamise reegleid (inglise keeles „*Rules of Engagement*)”.¹⁸³ Autor peab vajalikuks märkida, et rahvusvahelises sõjalises operatsioonis järgivad relvajõudude liikmed ühtseid lahingutegevuse reegleid, mitte jõu kasutamise reegleid ning terminoloogiliselt ei ole õige tõlkida inglisekeelne mõiste „*Rules of Engagement*” eesti keelde mõistena „jõu

¹⁸⁰ Riigikogu 4. detsembri 2007. a otsus „Eesti kaitseväge kasutamise tähtaja pikendamine Eesti riigi rahvusvaheliste kohustuste täitmisel rahvusvahelisel rahutagamissmissioonil Afganistanis” - RT I 2007, 66, 409

¹⁸¹ Riigikogu 4. detsembri 2007. a otsus „Kaitseväge kasutamine Eesti riigi rahvusvaheliste kohustuste täitmisel Bosnias ja Hertsegoviinas” – RT I 2007, 66, 410

¹⁸² Riigikogu 21. veebruari 2007. a otsus „Eesti kaitseväge kasutamine Eesti riigi rahvusvaheliste kohustuste täitmisel konfliktijärgsetel rahutagamissmissioonidel Liibanonis, Iisraelis, Egiptuses ja Süürias” – RT 2007, 19, 97

¹⁸³ Eelnõu ja seletuskiri saadaval Riigikogu kodulehel. Arvutivõrgus: <http://web.riigikogu.ee/ems/saros-bin/mgetdoc?itemid=042020007&login=proov&password=&system=ems&server=ragne11>. (12.09. 2008).

kasutamise reeglid”. Sõjanduse, julgeoleku- ja kaitsepoliitika terminibaas MILITERM¹⁸⁴ annab inglisekeelsele mõistele „rules of engagement” eestikeelseks vasteks „lahingutegevuse reeglid”. MILITERMI kohaselt on lahingutegevuse reeglid: „Pädeva sõjalise võimu poolt väljastatud direktiiv, mis määrab tingimused ja piirangud, mille raames väed võivad alustada ja/või jätkata võitlustegevust kohtumisel teiste jõududega”. Siin tuleb mõõnda, et tõlge on kohmakas ja ei defineeri päris selgelt lahingutegevuse reeglite mõistet. Üldjuhul lahingutegevuse reeglid kehtestatakse mitte sõjalise võimu, vaid tsiviilvõimu poolt, kellele relvajõud alluvad. Samas lahingutegevuse reeglite väljatöötamise protsessis on vajalik kaitsejõudude kaasabi.

Otsese viite lahingutegevuse reeglitele leiame kehtivas õiguses vastastikuse mõistmise memorandumi ratifitseerimise seadusest „Vastastikuse mõistmise memorandum Eesti jalaväerühma positsioonidele paigutamise kohta Bosnia ja Hertsegoviinas rahvusvahelistes stabiliseerimisjõududes Taani pataljoni koosseisus”, mille VII osa 2. punkt kohustab Eesti kaitseväge varustama Eesti jalaväerühma „ESTPLA 6” Taani Pataljoni kohta kehtivate operatiiveeskirjade, lahingutegevuse reeglite ja põhimäärustikuga.¹⁸⁵

Vaatamata tõsiasi, et juba 1998. aastast varustati rahvusvahelistel operatsioonidel Eesti kaitseväge lahingutegevuse reeglitega, ei ole tänases õiguses avatud lahingutegevuse reeglite õiguslikku tähendust. Kehtiv õigus ja tegelik praktika on erinevad lahingutegevuse reeglite kasutamise osas. Kui kaitseväge tunneb lahingutegevuse reegleid juba 1998. aastast, mil sõlmiti Taani Kaitsejõudude ja Eesti kaitseväge vahel nimetatud vastastikuse mõistmise memorandum ning Eesti kaitseväge varustati Bosnia ja Hertsegoviinas rahvusvahelistes stabiliseerimisjõududes Taani pataljoni koosseisus lahingutegevuse reeglitega, siis kehtiv õigus lahingutegevuse reeglite mõistet ei tunne. On üllatav, et 10. detsembril 2004. aastal, mil jõustus rahvusvahelise sõjalise koostöö

¹⁸⁴ Sõjanduse, julgeoleku- ja kaitsepoliitika terminibaas MILITERM. Arvutivõrgus: <http://mt.legaltext.ee/militerm/>

¹⁸⁵ Vastastikuse mõistmise memorandumi ratifitseerimise seadus “Vastastikuse mõistmise memorandum Eesti jalaväerühma positsioonidele paigutamise kohta Bosnia-Hertsegoviinas rahvusvahelistes stabiliseerimisjõududes Taani pataljoni koosseisus” 25.05.1998 – RT II 1998, 35, 67

seaduse (edaspidi RSKS) muudatus, lisati RSKS'i relvastatud jõu kasutamise sätteid¹⁸⁶ ning jäeti reguleerimata lahingutegevuse reeglitega seonduv. Seletuskirjas toodi välja vajadus relvastatud jõu kasutamisel lähtuda proportsionaalsuse ja vajalikkuse põhimõtetest ning selgitati piirangute tähendust, milles märgiti: „Kui Eesti on rahvusvahelise lepingu osapool, mis seab täiendavaid piiranguid võrreldes teiste riikidega või kui meie siseriiklik õigus ei võimalda teatud juhtumitel sõjalist jõudu kasutada, siis tuleb sellest rahvusvahelise organisatsiooni või koalitsiooni vastavat ülemust teavitada, et ta teaks piiranguid Eesti kaitseväge üksuse kasutamisel”.¹⁸⁷

Kehtiv RSKS § 8² reguleerib jõu kasutamise üldiseid põhimõtteid. RSKS § 8² lõiked 1 ja 2 on kooskõlas relvakonfliktiõiguse jõu kasutamise põhimõtetega sätestades, et kaitseväelane peab jõu kasutamise otsustamisel ja mooduse valikul lähtuma olukorrast, sealjuures hindama ka isiku ohtlikkust, kelle suhtes jõudu kasutatakse (lg 1) ning ründe tõrjumisel ei tohi kasutada sellist jõudu, mis ei ole vastavuses ründe iseloomuga, kinnipeetava isiku või olukorra ohtlikkusega (lg 2).¹⁸⁸

Vastavalt kehtivale RSKS § 8² lõikele 3 võib kaitseminister kehtestada vajadusel jõu kasutamise korra. RSKS § 8² lõige 3 sätestab järgmist:

„(3) Rahvusvahelises sõjalises koostöös osalemisel lähtutakse asjaomase välisriigi või rahvusvahelise organisatsiooni poolt kehtestatud jõu kasutamise korrast. Vajaduse korral võib kaitseminister kehtestada jõu kasutamise korra. Välisriigi, rahvusvahelise organisatsiooni või kaitseministri poolt kehtestatud jõu kasutamise korra alusel võivad kaitseväge juhataja ning teised ülemad anda täpsemaid juhiseid.”

Praktikas kehtestab kaitseminister oma käskkirjaga kaitsevägele jõu kasutamise reeglid igaks rahvusvaheliseks operatsiooniks, mille kohta Riigikogu on teinud Eesti Vabariigi põhiseaduse § 128 lõike 1 ja RSKS § 8 lõike 1 alusel otsuse Eesti kaitseväge kasutamiseks

¹⁸⁶ Rahvusvahelise sõjalise koostöö seadus. - RT I 2003, 2, 138; 2004, 81, 541.

¹⁸⁷ seletuskiri saadaval Riigikogu kodulehel. Arvutivõrgus: <http://web.riigikogu.ee/ems/saros-bin/mgetdoc?itemid=042020007&login=proov&password=&system=ems&server=ragne11>

¹⁸⁸ Rahvusvahelise sõjalise koostöö seadus. 12.02.2003 - RT I 2007, 12, 66

rahvusvahelistel sõjalistel operatsioonidel.¹⁸⁹ Jõu kasutamise reeglite väljatöötamisel on osalenud nii kaitseväge operatiiv- ja väljaõppeosakond, luureosakond kui ka Kaitseministeeriumi operatsioonide ja kriisireguleerimise osakond. Jõu kasutamise reeglite kohta, mis on üheks väljaõppe osaks, on toimunud vajalikud treeningväljaõpped.

Autor on seisukohal, et kehtiv RSKS § 8² lõike 3 sõnastus ei ole õiguslikult üheselt arusaadav, sisaldab faktivigu ja ei ole terminoloogiliselt korrektne. RSKS § 8² lõikes 3 ei selgu, kas kaitseministri poolt kehtestatud jõu kasutamise kord kehtestatakse igaks operatsiooniks, mille kohta Riigikogu on vastu võtnud vastava otsuse või kehtestab kaitseminister RSKS §-s 8² lg 3 alusel üldised jõu kasutamise alused ning millise haldusaktiga jõu kasutamise kord kehtestatakse. Olulisem probleem kehtivas sõnastuses on terminoloogiline.

RSKS §-s 8² lõikes 3 sätestatud „jõu kasutamise” (ingl. k. *use of force*) mõiste ei ole mõistega „lahingutegevuse reeglid” (ingl. k. *rules of engagement*) samatähenduslikud. Lahingutegevuse reeglid on üldised õiguslikud, poliitilised ja operatsiooni eesmärgi silmas pidavad käitumisjuhised, mis on aluseks jõu kasutamise reguleerimisele. Tegelikult kehtestavad rahvusvahelised organisatsioonid nagu NATO, ÜRO ja EL, kelle juhtimisel operatsioonid toimuvad, relvajõududele lahingutegevuse reeglid, mitte jõu kasutamise reeglid, eesmärgiga reguleerida jõu kasutamist. Seetõttu on autor seisukohal, et RSKS §-s 8² lõikes 3 on vajalik asendada mõiste „*jõu kasutamine*” mõistega „*lahingutegevuse reeglid*” .

Jõu kasutamine kaitseväge poolt on operatsioonidel taktikaline otsus, mille kasutamise ulatuse otsustab ülem, võttes arvesse ohuolukorda. Lahingutegevuse reeglite eesmärk on hõlbustada ülemal otsuste tegemist ning seetõttu peavad siseriiklikud lahingutegevuse reeglid täpsustama need juhtumid ja piirangud, millal üksused võivad alata ja/või jätkata lahingutegevust teiste vägedega kokkupõrkel. Eeltoodust tulenevalt on õiguse selguse ja üheselt arusaadavuse seisukohalt oluline, et riigisisene õigus reguleeriks lahingutegevuse reeglite väljatöötamist, kuna hetkel puudub kehtivas õiguses *expressis*

¹⁸⁹ Kaitseministri käskkirjaga kinnitatud ”Jõu kasutamise reeglid” ei ole avalikkusele kättesaadavad. Kaitseväge jõu kasutamise reeglid hoiul Kaitseministeeriumi operatsioonide ja kriisireguleerimise osakonnas

verbis õiguslik alus kaitseväele mitmerahvuselistes operatsioonides lahingutegevuse reeglite kehtestamiseks.

Jõu kasutamise mõiste leiame kehtivas kaitseväe korralduse seadusest (edaspidi KVKS).¹⁹⁰ KVKS 5. peatükk reguleerib jõu kasutamist kaitseväe poolt nii riigi sõjalisel kaitsel, tsiviilõhusõiduki tekitatud ohu tõrjumiseks, rahvusvahelises sõjalises operatsioonis kui ka muude KVKS-s nimetatud ülesannete täitmisel.

KVKS § 44 lg 1 kohaselt on jõu kasutamine kaitseväe poolt füüsilise jõu, erivahendi, relva või lahingutehnika kasutamine eesmärgiga kaitsta riiki sõjaliselt, osaleda rahvusvahelises sõjalises operatsioonis või täita muid seadusest tulenevaid ülesandeid.

KVKS § 44 lg 2 näeb ette, et kaitseminister võib kooskõlas KVKS 5. peatükis sätestatuga anda kaitseväele täpsustavaid juhiseid jõu kasutamiseks. KVKS § 44 lõige 2 ei muuda selgemaks jõu kasutamise regulatsiooni. Selgusetuks jääb, mida loeb seadusandja KVKS § 44 lõikes 2 sätestatud „täpsustavateks juhisteks”, mis kaitseminister peab kaitseväele jõu kasutamiseks andma? Vastust küsimusele ei anna ka KVKS korralduse eelnõule lisatud seletuskiri. KVKS § 48 kohaselt kasutab kaitseväge jõudu rahvusvahelises sõjalises operatsioonis osalemisel RSKS sätestatud alustel ja korras. Seega ei ole üheselt selge, millist sisulist eesmärki soovib KVKS § 44 lõike 2 sõnastus täita. Olulisem probleem seisneb autori arvates KVKS § 44 lõike 2 sõnastuses selles, et kehtiv sõnastus ei ole kooskõlas põhiseaduse § 127 lõikega 2.

Põhiseaduse § 127 lõike 3 kohaselt juhib Eesti kaitseväge ja riigikaitseorganisatsioone rahuajal kaitseväge juhataja, sõjaajal kaitseväge ülemjuhataja. Nii rahuaja riigikaitse seaduse (edaspidi RRKS)¹⁹¹ § 14 lõike 1 kui ka KVKS § 23 lõike 1 järgi juhib kaitseväge rahu ajal ainujuhtimise põhimõttel kaitseväge juhataja. KVKS § 23 lõige 1 sätestab, et kaitseministril ei ole kaitseväge juhataja üle käsuõigust. KVKS § 27 kohaselt on käsuõigus ülema ametikohast tulenev või kõrgema ülema poolt üle antud õigus ja kohustus anda käske oma pädevuse ulatuses. Autor on seisukohal, et kaitseväele juhiste andmisega asub kaitseminister sisuliselt täitma kaitseväge juhataja ülesandeid. Tulenevalt põhiseaduse §

¹⁹⁰ Kaitseväe korralduse seadus. 19.06.2008 – RT I 2008, 35, 213

¹⁹¹ Rahuaja riigikaitse seadus . 12.06.2002 – RT I 2002, 57, 354; 2009, 39, 262

127 lõikest 3 ja riigikaitset reguleerivates õigusaktidest puudub kaitseministril pädevus kaitseväele juhiste andmiseks. Kaitseväe juhataja allub RRKS ja KVKS alusel kaitseministrile teenistuslikult. Kaitseväe juhtimine kuulub kaitseväe juhataja ülesannete hulka.

Kaitseväe juhataja ja ülemjuhataja on kõrgeimad kaitseväelased, kellest algab sõjaline käsuliin. Juhataja ja ülemjuhataja annavad käsked üksi ning vastutavad ka üksi riigi kaitsmise eest. Kaitseväe ja sõjaliste riigikaitseorganisatsioonide juhtimise stabiilsus on riigi usaldusväärsuse tagamisel ning välis- ja majanduspoliitika kujundamisel äärmiselt oluline, sest relvajõududes peitub igas riigis suurim riigipöörde oht.¹⁹²

Peatudes taaskord jõu kasutamise regulatsioonil kehtivas õiguses, siis sisuliselt KVKS § 44 lg 2 kordab RSKS 8² lõikes 3 sätestatud, kuna nii KVKS kui RSKS annavad kaitseministrile pädevuse reguleerida jõu kasutamist kaitseväe poolt. RSKS § 8² lõige 3 volitab kaitseministrit vajaduse korral kehtestama jõu kasutamise korda ning KVKS § 44 lg 2 volitab kaitseministrit andma kaitseväele jõu kasutamiseks täpsustavaid juhiseid. Autor on seisukohal, et toodud regulatsioon vajab muutmist. Kehtivast RSKS ja KVKS regulatsioonist on vajalik jätta välja terminoloogiliselt vale „jõu kasutamine” mõiste ning KVKS-st kaitseministri pädevus anda kaitseväele jõu kasutamiseks juhiseid.

Õigustloovate aktide normitehnika eeskirja § 2 lõige ja § 39 sätestavad, et nii seaduse kui määruse eelnõu tekst peab vastama eesti kirjakeele normile ning olema üheselt arusaadav. Eeskiri näeb ette juhiseid mõistete defineerimiseks, uute terminite ja võõrsõnade kasutamiseks, õigusaktide struktureerimiseks jne., tagamaks selgem ja arusaadavam regulatsioon.¹⁹³ Ka Riigikohtu hinnangul nõuab põhiseaduse § 13 lõikest 2 tulenev õigusselguse põhimõte, et seaduse säte oleks sõnastatud piisava täpsusega.¹⁹⁴

¹⁹² O. Kask, E. Makvart, et. al. Op.cit. 176

¹⁹³ Vabariigi Valitsuse 28. septembri 1999. a määrus nr 279 “Õigustloovate aktide normitehnika eeskiri” – RT 1999, 73, 695; 2005, 35, 272

¹⁹⁴ Riigikohtu hinnangul nõuab põhiseaduse § 13 lõikest 2 tulenev õigusselguse põhimõte, et seaduse säte oleks sõnastatud piisava täpsusega, võimaldamaks isikul oma käitumise tagajärgi mõistlikul määral ette näha. Eriti oluline on õigusselgus selliste tegude suhtes, millega võivad kaasnedna kriminaalõiguslikud tagajärjed. Riigikohtu 28. veebruari 2002. otsus nr 3-1-1-117-01 – RT III 2002, 7

Õiguselguse põhimõttega ei ole kooskõlas ka RSKS 8² lõike 4 sõnastus. RSKS 8² lõige 4 näeb ette, et „kui välisriigi või rahvusvahelise organisatsiooni poolt kehtestatud jõu kasutamise korras sätestatud **reeglid** on vastuolus sõlmitud välislepingu või Eesti Vabariigi seadusega, ei rakenda kaitsevägi vastuolus olevaid reegleid ning Kaitseministeerium teavitab sellest välisriigi või rahvusvahelise organisatsiooni asjaomast ametiisikut”. Autor on seisukohal, et toodud sõnastus ei ole kooskõlas kehtiva rahvusvahelise praktikaga, kuna nii NATO, ÜRO kui ka EL kehtestavad mitmerahvuseliste relvajõudude jaoks lahingutegevuse reeglid, kooskõlas ÜRO Julgeolekunõukogu resolutsioonis toodud mandaadiga. Nii NATO kui ka ÜRO poolt läbiviidavate operatsioonide jaoks ei ole nimetatud rahvusvahelised organisatsioonid näinud ette sellist jõu kasutamise korda, milles endas oleks sätestatud eraldi reeglid relvajõududele. Seetõttu ei saa toodud sõnastust pidada päris õnnestunuks. Rahvusvahelise praktikaga kooskõlas on sõnastus, mis viitab rahvusvaheliste organisatsiooni poolt kehtestatud lahingutegevuse reeglitele.

Asjaolu, et kehtiv õigus ei tunne lahingutegevuse reeglite mõistet, võib kaasa tuua mitmeid õiguslikke probleeme, millest olulisem on küsimus, mis on seotud lahingutegevuse reeglite rikkumisega kaitseväelaste poolt rahvusvahelistel sõjalistel operatsioonidel.

Mõiste avamine omab nii juriidilist kui ka praktilist tähtsust. Kehtivas õiguses ei leia vastust küsimusele, mis on seotud rahvusvahelise organisatsiooni lahingutegevuse reeglite mittejärgimisega ehk milline on rahvusvahelise organisatsiooni poolt kehtestatud lahingutegevuse reeglite ja riigisisest kehtestatud reeglite omavaheline suhe.

Lahingutegevuse reeglite mõiste sisustamata jätmine võib praktikas põhjustada tarbetuid vaidlusi, samuti tekitada operatsioonidel viibivate kaitseväelaste seas lisapingeid, kuna kaitseväelased on kohustatud lahingutegevuse reegleid järgima, kuid neil puudub teadmine, millised õiguslikud tagajärjed lahingutegevuse reeglite mittetäitmisega kaasnevad.

Autor on seisukohal, et rahvusvahelistel operatsioonide osalemist reguleerivates õigusaktides, täpsemalt RSKS-s on vajalik kehtestada kaitseväele üldised (alalised) lahingutegevuse reeglite põhimõtted, mis lähtuvad rahvusvahelise humanitaarõiguse printsiipidest ja rõhutavad kaitsevälase õigust kasutada jõudu enesekaitseks. Üldised lahingutegevuse reeglite põhimõtted oleksid aluseks erinevate operatsioonide jaoks väljatöötatavatele reeglitele. Alalised lahingutegevuse reeglid teenivad ka ökonoomsuse põhimõtet, kuna alaliste lahingutegevuse reeglite alusel erineva iseloomuga operatsioonide jaoks väljatöötavates reeglites puudub vajadus üldiste põhimõtete sätestamiseks, vaid on võimalik keskenduda konkreetse operatsiooni iseloomu arvestatavatele üksikasjadele.

Delegatsiooninorm võib olla nii imperatiivse kui ka õigustava iseloomuga. Õigustava iseloomuga delegatsiooninorm ei kohusta määrust andma, küll annab selleks õiguse, mida võib, kuid ei pea kasutama.¹⁹⁵ Õiguslikult korrektne ja põhiseadusega kooskõlas on volitusnormis määruse kui õigusakti selgesõnaline nimetamine.¹⁹⁶ Selleks, et kaitseväge poolt kasutatav jõud rahvusvahelistel operatsioonidel oleks kooskõlas riigisisese kui ka rahvusvahelise õigusega ning kooskõlas nii poliitiliste kui operatsiooniliste teguritega, on autor seisukohal, et RSKS-s on vajalik sätestada Vabariigi Valitsusele õiguse kehtestada määrusega üldised lahingutegevuse reeglite väljatöötamise põhimõtted. Õigusega kooskõlas on ka seaduses näha ette võimalus, et Vabariigi Valitsus võib vajadusel volitada kaitseministrit kehtestama määrusega erineva sisuga sõjaliste operatsioonide jaoks väljatöötatavate lahingutegevuse reeglite põhimõtted. Autor peab silmas juhtumeid, mil praktikas võib tekkida vajadus kehtestada üldised lahingutegevuse reeglite põhimõtted, mis järgiksid ÜRO Julgeolekunõukogu resolutsioonis toodud jõu kasutamise volitust. Näiteks eraldi lahingutegevuse reeglite koostamise põhimõtted ÜRO põhikirja artiklite VI ja VII või kollektiivse enesekaitse alusel toimuvate operatsioonide jaoks.

Mis puudutab iga konkreetse operatsiooni jaoks lahingutegevuse reeglite kehtestamist, on autor seisukohal, et vastav pädevus peab kuuluma kaitseministrile. Vabariigi Valitsuse

¹⁹⁵ K. Merusk. Kehtiv õigus ja õigusakti teooria põhiküsimusi. 2. trükk. Tartu Ülikool. 1995, lk 16

¹⁹⁶ Ibid

kinnitatud lahingutegevuse reeglite väljatöötamise põhimõtted oleksid kaitseministrile reeglite kehtestamisel aluseks.

Autor on seisukohal, et kuna konkreetse operatsiooni jaoks väljatöötavad lahingutegevuse reeglid on suunatud operatsioonil osalevatele kaitseväelastele, on õiguslikult tegemist üksikjuhtumi reguleerimisega ja seega ei vaja haldusakti teooria kohaselt kaitseministrile seaduses määruse väljaandmise õiguse sätestamist. Kaitseministeeriumi põhimääruse § 16 lõike 2 kohaselt annab minister käskkirju teenistusalastes ja muudes üksikküsimustes.

Mis puudutab kaitseväelastele väljastatavaid taskukaarte, siis kehtivas õiguses puudub kaitseväe juhatajal pädevus oma käskkirjaga kaitseväele taskukaartide väljastamiseks. Autor on seisukohal, et RRKS-s on vajalik vastav volitus kaitseväe juhatajale ette näha.

Praktikas töötab kaitsevägi välja rahvusvahelistel operatsioonidel osalevatele kaitseväelastele taskukaardid. Autorile ei ole teada, millisel õiguslikul alusel toimub kaitseväelastele taskukaartide väljastamine, kuid selleks, et taskukaardid omaks kaitseväelaste jaoks kohustavat tähendust on vajalik need kaitseväe juhataja õigusaktiga ka kinnitada.

Enamike riikide praktikas peetakse vajalikuks lahingutegevuse reeglite kehtestamist igaks rahvusvaheliseks operatsiooniks ning taskukaartide väljastamist relvajõudude liikmetele.

III LAHINGUTEGEVUSE REEGLITE RIKKUMINE

3.1. Lahingutegevuse reeglite rikkumisega seotud õiguslikud küsimused

Kõige olulisem küsimus, mis tekib lahingutegevuse reeglite rikkumisega seoses on küsimus, kas lahingutegevuse reeglite mittetäitmise eest saab relvajõudude liiget karistada? Isegi kui õiguses on ette nähtud karistus lahingutegevuse reeglite rikkumise eest, tuleb ikkagi vastata küsimusele, millist õigusega kaitstavat hüve relvajõudude liige lahingutegevuse reeglite mittetäitmisega rikub?

Lahingutegevuse reeglid kehtestatakse eesmärgiga varustada relvajõudude liikmeid konfliktipiirkonnas vajalike tegevusjuhistega ning näha ette piirangud jõu kasutamisele. Lahingutegevuse reeglid on oma olemuselt täpsustavad juhised, mis antakse relvajõudude liikmetele selleks, et rahvusvahelistel operatsioonidel ei kasutaks sõdurid põhjendamatu jõudu, millega võib kaasneda rahvusvahelise või riigisisese õiguse rikkumine. Olles käitumisjuhisteks, ei ole lahingutegevuse reeglite eesmärk reguleerida strateegilisi ja taktikalisi küsimusi. Üksusi juhtiv ülem otsustab, kuidas võitleja peab konkreetselt lahingolukorras käituma. Lahing- ja kriisiolukordades aset leidvad sündmused ei ole etteennustatavad ning seetõttu võib ülem oma alluvatele anda korraldusi lahingutegevuse reeglites sätestatust erinevalt, rikkudes sellega küll lahingutegevuse reegleid, kuid mitte alati ei järgne lahingutegevuse reeglite rikkumisele ka õigusnormide rikkumine ehk õigusrikkumine. See muidugi ei tähenda, et ülematel on alati ja igas olukorras õigus otsustada lahingutegevuse reeglite järgimise või mittejärgimise üle. Ei saa pidada õiguspäraseks lahingutegevuse reeglite järgimisel põhimõtet, et neid võib, kuid ei pea täitma. Kuna reeglid kehtestatakse täitevvõimu või seadusandliku võimu poolt, siis on relvajõud kohustatud neid järgima.

Autor on seisukohal, et lahingutegevuse reegleid tuleb vaadata kui kohustavaid käitumisjuhiseid. Seega ei saa pidada õigeks suhtuda lahingutegevuse reeglitesse kui

millessegi, millel puudub sisuline tähendus. Reeglite sisu moodustavad erinevad piirangud, näiteks võivad mittesõjalise iseloomuga operatsioonide lahingutegevuse reeglid (niinimetatud rahuaegsed lahingutegevuse reeglid) sisaldada keeldu mitte kasutada sidesüsteemide segajaid või käituda provokatiivselt. Kui käskude andmisel ei juhinduta lahingutegevuse reeglites toodud piirangutest, võivad piirangute mittejärgimisega kaasnedä õiguslikud tagajärjed ja sellest peavad käsked andvad väeüksuse ülemad olema teadlikud. Nii võib lahingutegevuse reeglite mittejärgimine põhjustada kriminaalkorras karistatavaid õigusrikkumisi, eelkõige mis on seotud põhjendamatu surmava jõu kasutamisega.

Igal üksikul juhul on väeüksuse ülemal vaja hinnata, kas konkreetses olukorras antud käsk, mis nõuab lahingutegevuse reeglitega mitte kooskõlas oleva teo sooritamist, ei põhjusta õigusrikkumisi. Kuigi lahingutegevuse reeglid ei piira üksuste õigust kasutada jõudu enesekaitseks, võib tekkida kriisiolukorras olukordi, kus piir lubatud jõu ja mittelubatud jõu kasutamise vahel on väga ebamäärane. Seega võivad juhtumid, mil ülemad on õigustatud kalduma kõrvale lahingutegevuse reeglites sätestatust, olla eelkõige need, kus on nii enda, oma alluvate või tsiviilelanike elu säästmiseks vaja kasutada suuremat jõudu, kui lubavad lahingutegevuse reeglid. Õiguspärane on jõu kasutamine aga üksnes siis, kui selle kasutamine vastab proportsionaalsuse ja vajalikkuse põhimõttele.

Kriisi ja lahingolukorras on sõjaväelase jaoks olulisem küsimus, milline käitumine antud hetkel on kooskõlas sõjaväelase au ja väärkusega. Selline sõduri väärkusel põhinev käitumisreegel on tõhusam vahend distsipliini tagamisel kui kriminaalkohtuga ähvardamine. Ehk teisisõnu eeldatakse võitlejalt alati sellist käitumist, mis oleks kooskõlas sõjaväelase au, südametunnistuse ja väärkusega.¹⁹⁷

Eri riikides võib leida kohtupraktikat, kus kohus on analüüsinud lahingutegevuse reeglite õiguslikku tähendust.

¹⁹⁷ Mark J. Osiel. *Obeying orders. Atrocity, Military Discipline and the Law of War.* Transaction Publishers, 2001, p 23-24

USA-s kohtupraktikas leidub lahendeid, milles kohtud on käsitlenud lahingutegevuse reeglite seost relvakonflikti õiguse ja käsu täitmisega. Näiteks on USA sõjaväe kohus leidnud, et relvajõudude liikmete teod, mis lahingutegevuse reeglite järgi on keelatud, võivad relvakonflikti õiguse järgi olla lubatud. Samas, kui relvakonflikti õiguse kohaselt ei ole teatud teod relvajõududele lubatud, siis ei saa lahingutegevuse reeglitega neid tegusid relvajõudude liikmetele lubada. Lahingutegevuse reeglid on kehtestatud eesmärgiga reguleerida relvajõudude tegevust kooskõlas relvakonflikti õigusega.¹⁹⁸

Esimesed lahingutegevuse reeglite rikkumisega seotud kohtukaasused pärinevad juba Vietnami sõja perioodist. Kaasustes *United States v. McGhee* ja *United States v. Calley*¹⁹⁹ puhul mõisteti seersant McGhee ja leitnant Calley süüdi tsiviilisikute tapmises. Seersant McGhee poolt lahingutegevuse reeglite rikkumine oli täiendavaks asjaoluks. McGhee'le esitati süüdistus ja tunnistati süüdi tsiviilisiku tapmises. Leitnant Calley kohtuasjas leiti, et reeglite järgimisega ja ülema antud käskude täitmisega ei saa vabandada toimepandud kuritegusid. Reeglid ja käsud peavad olema alati kooskõlas õigusega.²⁰⁰

Konkreetselt lahingutegevuse reeglite rikkumises on toimunud järgmised kohtukaasused. Kaasustes *United States v. McMonagle*²⁰¹ ja *United States v. Finsel*²⁰² esitati sõduritele süüdistus alkoholi tarbimises, bordelli küllastamises, relvaga hooletult ümberkäimises, mille kadumist püüdsid süüalused varjata sellega, et matkisid toimuvat tulevahetust, lootes seeläbi õigustada relva kadumist ning mille käigus McMonagle tulistas surnuks tsiviilisiku. Kohus mõistis McMonagle süüdi mõrvas ja mõlemaid mehi sõjaväe vara pillamises ning õiglase kohtupidamise takistamises. Lisaks süüdistati mehi käskude täitmata jätmises. Käsud, mida mehed eirasid olid, keeld mitte tarvitada alkoholi ja käia läbi kohalike naistega ning lahingutegevuse reeglite rikkumine, mille all mõisteti relva hooletut käsitsemist. Nimetatud lahendi juurest leiame ka eriarvamuse, milles võib välja

¹⁹⁸ Ahmad v. Wigen, 726 F. Supp. 389. United States District Court, E. D. New York. No. 89-CV-715. Sept. 26, 1989. Internetis: <http://www.uniset.ca/other/cs4/726FSupp389.html> (15.05.2009)

¹⁹⁹ United States v. McGhee. 36 CMR 785 (NCMR 1966) and United States v. Calley. 46 CMR 1131 (A.C.M.R 1973) viidatud G. Antony Wolusky. Combat Crime: Rules of Engagement in military Courts-Material

²⁰⁰ Ibid, 46 A.C.M.R 1131

²⁰¹ 34 M.J. 825 (A.C.M.R 1992)

²⁰² 33 M.J. 739 (A.C.M.R 1991)

lugada ühe olulisema põhimõtte, millele lahingutegevuse reeglite rikkumise osas on vajalik tähelepanu pöörata. Nimelt leidis kohtunik Johnston, kes jäi kohtuotsuses eriarvamusele, järgmist, et „Lahingutegevuse reeglite eesmärgiks on hoida ära asjatuid kaotusi ja mittevajalikke hävinguid. Kui rikutakse lahingutegevuse reegleid ja pannakse toime kuritegusid, siis ei vastuta võitleja mitte lahingutegevuse reeglite rikkumise eest, vaid teo eest, mis on karistatav kriminaalkorras”.²⁰³

Belgia kohtupraktikas võib nimetada paari lahendit, milles käsitleti lahingutegevuse reeglite rikkumist. Belgia apellatsioonikohus leidis kohtuasjas *Korad Kalid v. Paracommando soldier* järgmist:

- Võitlejatele antud käsku tuleb vaadata koos lahingutegevuse reeglitega, mis on eelnevalt relvajõudude liikmetele väljastatud;
- lahingutegevuse reegleid tuleb mõista kui üldisi juhiseid, mis on antud pädeva võimuorgani poolt, andmaks relvajõudude liikmetele nii üksikasjalikke juhiseid kui võimalik, et reguleerida jõu kasutamist olemasoleva relvakonflikti või selle ohu korral;
- kuna lahingutegevuse reeglid on kehtestatud kõrgema võimuorgani poolt, peavad võitlejad lahingutegevuse reegleid järgima;
- karistuse määramisel peab eelnevalt hindama süüdistatava käitumist selles osas, kuidas ta rakendas lahingutegevuse reegleid koos temale edastatud käsuga.²⁰⁴

Kohtuasjas *B. Osman Somow v. Paracommando Soldier* leidis kohus samuti, et karistuse määramisel on vajalik eelnevalt hinnata võitleja käitumist koostoimes pädeva ülema poolt antud korralduse ja lahingutegevuse reeglitega, mida võitlejad on kohustatud järgima.²⁰⁵ Mõlemas lahendis mõisteti süüdistatavad õigeaks.

²⁰³ G. Antony Wolusky. *Combat Crime: Rules of Engagement in military Courts-Material*. *Revue de droit militaire et de droit de la guerre*. 1999 Vol.38, p 98

²⁰⁴ Case No 168, Belgium, *Belgian Soldiers in Somalia*. A. Korad Kalid v. Paracommando Soldier, based on an unofficial translation in M. Sassoli & A. Bouvier *How Does Law Protect in War*, ICRC, 1999, pp 1062-1067

²⁰⁵ *Judgement of the Military Court (Appeals level) B. Osman Somow v. Paracommando Soldier* based on an unofficial translation in M. Sassoli & A. Bouvier, *How Does Law Protect in War*, ICRC, 1999, pp. 1068-1071

Nimetatud kohtulahendites võib järeldada, et lahingutegevuse reeglid ja ülema poolt antud käsud ei ole samatähenduslikud, vaatamata sellele, et nii lahingutegevuse reegleid kui ka ülema poolt antud seaduslikke kärke on relvajõudude liikmed kohustatud täitma. Samas võitlejad, kes järgivad lahingutegevuse reegleid, võivad oma tegevuses eeldada, et nad kasutavad jõudu kooskõlas kehtiva riigisisese ja relvakonflikti õigusega.

Autor on seisukohal, et kuigi nii lahingutegevuse reegleid ja seaduslikke kärke on võitlejad kohustatud järgima, on vajalik rikkumise seisukohalt eristada lahingutegevuse reegleid käskudest, mis antakse lahingolukordades. Seda peamiselt seetõttu, et käskude täitmata jätmine või täitmisest keeldumine on distsiplinaar- või kriminaalkorras karistatav.

Käsuõigusega seonduv on keskseks militaarõiguse küsimuseks, iseäranis mitmerahvuseliste operatsioonide puhul. Arvestades, et riikides on käsuõigus reguleeritud erinevalt, võivad mitmerahvuseliste relvajõudude liikmetel esineda probleeme teise riigi ülemate poolt antud käskude täitmisega. Näiteks Ühendkuningriigis on sõdurid kohustatud täitma üksnes seaduslikke (õiguspäraseid) kärke. Taanis, Itaalias ja Prantsusmaal on sõdurid kohustatud keelduma kõikidest ilmsetest ebaseaduslikest käskudest. Lisaks on neil õigus mitte täita teisi ebaseaduslikke korraldusi. Belgias, Saksamaal, Luxemburgis, Hollandis, Poolas ja Hispaanias on sõdurid kohustatud keelduma igast käsust, mis nõuaks kuriteo toimepanemist. Ühtlasi on Saksamaa, Luksemburgi ja Hispaania õiguses sõduritel õigus mitte täita käsku, mis alandab inimväärikust. Kuigi igapäevaelus ei pruugi esineda probleeme käskude täitmise osas, on teoreetiliselt probleemid olemas. Näiteks kui Belgia ülem annab Saksamaa sõdurile korralduse puhastada hambaharjaga põrandat, siis vastavalt Saksamaa õigusele on sõduril õigus keelduda igasugusest käsust, mis alandab inimväärikust ja keelduda käsku täitmast isegi siis, kui sellisega käsuga ei põhjustata õigusrikkumist. Belgia ülemal on õigus eeldada, et Saksamaa sõdur täidab käsu, kuna käsu täitmine ei too kaasa kuritegu.²⁰⁶

²⁰⁶ G. Nolte. *European Military Law Systems*. - De Gruyter Recht. Berlin. 2003, pp 8-9

Võimalike probleemide kõrvaldamiseks oleks üheks lahenduseks rahvusvahelise lepingu sõlmimine, milles mitmerahvuseliste operatsioonidel osalevad riigid lepivad kokku käskude täitmise ühtsed põhimõtted. Näiteks nähakse üheselt ette, et operatsioonidel osalevad sõdurid on kohustatud täitma ülemate käske ning keelduma täitmast käske, mis alandaksid tema inimväärikust ning nõuaksid kuriteo sooritamist.²⁰⁷

Lahingutegevuse reeglite rikkumise korral tuleb alati vaadata, milliseid tagajärgi reeglite rikkumisega põhjustati. Näiteks kui relvajõu liige tulistab rahvusvahelisel operatsioonil surnuks tsiviilisiku, kes ei luba võitlejal oma eluruumi läbi otsida, siis on selline tegu kvalifitseeritud kriminaalõiguses tapmisena. Sealjuures ei oma tähendust, kas lahingutegevuse reeglid reguleerisid lubatud surmava jõu kasutamist eluruumide läbiotsimisel või mitte, võitleja ei saa süüteo toimepanemisel tugineda lahingutegevuse reeglitele eesmärgiga vabaneda kriminaalvastutusest.

Lahingutegevuse reeglite rikkumisega kaasneb mingi konkreetse õigushüve rikkumine, näiteks rikutakse igäihte õigust elule. Kui võitleja kasutab surmavat jõudu olukorras, kus see on lahingutegevuse reeglite kohaselt keelatud, siis ei rikkunud võitleja üksnes reegleid, vaid pani toime kuriteo. Võitleja tuleb võtta vastutusele toimepandud kuriteo eest. Küll aga ei saa välistada, et süütegu menetlev kohus hindab süüdistatava käitumist koostoimes lahingutegevuse reeglitega, mis olid aluseks võitlejale jõu kasutamisel. Lahingutegevuse reegleid võib käsitleda kui kergendavat asjaolu, mis võimaldaks kohtul hinnata, kas konkreetse süüaluse käitumine ja lahingutegevuse reeglite järgimine või mittejärgimine omasid konkreetsetes süüasjas tähendust. Kui lahingutegevuse reeglites esines puudusi, mis ei võimaldanud võitlejal otsustada, kuidas konkreetsetes olukorras jõudu kasutada, siis on võimalik kohtul vastavat asjaolu arvesse võttes määrata toimepandud kuriteo eest kergem karistus. Samas süüaluse õigeks mõistmisel ei saa tapmises süüdistavat õigeks mõista vaid põhjusel, et reeglites esines puudujääke. Samas, kui leiab tõendamist, et süüalune kasutas jõudu enesekaitseks, on kohtul alust süüalune õigeks mõista.

²⁰⁷ Ibid, p 10

Kehtiva karistusseadustiku²⁰⁸ § 57 lõikes 1 on toodud loetelu karistust kergendavatest asjaoludest. Sama paragrahvi lõige 2 sätestab, et karistuse kohaldamisel võib arvestada ka § 57 lõikes 1 loetlemata asjaoludega. Seaduses nimetamata asjaolule toetudes peab kohus vastava asjaolu täpselt kirjeldama ning põhistama, miks ta loeb vastavat asjaolu karistust kergendavaks.²⁰⁹

Lahingutegevuse reeglite koostamise üheks eesmärgiks on tagada relvajõudude liikmetele õiguspärane käitumine (kooskõla relvakonfliktiõigusega) rahvusvahelistel operatsioonidel. Kui võitleja avab lahingolukorras kultuurimälestise pihta tule, mida vastane kasutab sõjalisel otstarbel ja reeglid keelavad kultuurimälestiste ründamise, siis võitleja käitumise hindamisel tuleb esmalt vaadata, kas tema tegevus oli kooskõlas relvakonflikti õigusega. Kui võitleja tegevus ei olnud vastuolus relvakonflikti õigusega, siis see, et ta ei järginud lahingutegevuse reegleid, ei saa olla aluseks vastutusele võtmisel.

Tulenevalt eeltoodust on autor seisukohal, et alati on vajalik eristada reegleid käskudest. Seaduslike ja teenistuslaste käskude rikkumise eest on ette nähtud erinevate riikide õiguses vastavad karistused.

Rahvusvaheliste operatsioonide praktikas on tava, et relvajõud, kes osalevad mitmerahvuselistes operatsioonides järgivad selle riigi või organisatsiooni lahingutegevuse reegleid, kelle juhtimise all operatsioonil tegutsetakse. Nii lahingutegevuse reeglite järgimisega kui ka seaduslike käskude täitmisega tagatakse distsipliin relvajõududes ja saavutatakse operatsiooni eesmärk.

²⁰⁸ Karistusseadustik. 6.06.2001. - RT I 2001, 61, 364; 2008, 52, 2888; 2009, 39, 261.

²⁰⁹ Jaan Sootak, Priit Pikamäe. Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne. 3., täiendatud ja ümbertöötatud väljaanne. Juura 2009, § 57 komm.

3.2. Lahingutegevuse reeglite rikkumine Eesti õiguses

Vaatamata asjaolule, et kehtivas õiguses puudub lahingutegevuse reeglite regulatsioon ja kaitseväelased juhivad kaitseministri poolt kehtestatud jõu kasutamise korrast²¹⁰, ei saa välistada, et rahvusvaheliste operatsioonide praktikas tõstatub küsimus, kuidas suhtuda reeglite mittetäitmisesse.

Eestis puudub kohtupraktika, mis käsitleks Eesti kaitseväelaste poolt toimepandud õigusrikkumisi rahvusvahelistel operatsioonidel ning seetõttu ei ole võimalik analüüsida kohtulahendeid, milles kaitseväelasi on mõistetud süüdi kuritegude eest, mis on toime pandud teise riigi territooriumil ja milles kohtu poolt on käsitletud lahingutegevuse reeglite järgimist seoses toimepandud kuriteoga.

Kui Eesti kaitseväelane rikub lahingutegevuse reegleid,²¹¹ siis omab õiguslikku tähendust konkreetne tegu või tegevusetus, mis on vastuolus õigusnormides sätestatud keelatud, kohustatud või lubatud käitumisega. Lahingutegevuse reeglite mittetäitmise korral on sisuliselt tegemist õigusnormi rikkumisega. Kui lahingutegevuse reeglid kinnitatakse õigusaktiga, siis on reeglite kehtestamise eesmärgiks reguleerida kaitseväelaste käitumist rahvusvahelistel operatsioonidel.

Vabariigi Valitsuse 20. detsembri 2007. a määruse nr 262 „Riigisaladuse ja salastatud välisteabe kaitse korra”²¹² § 5 lõike 1 punkti 10 kohaselt on kaitseväe sõjalisel operatsioonil osalemist, selle juhtimist ja läbiviimist kajastav, üksuste kaitseks vajalik teave salastatud. Seega konkreetseks operatsiooniks väljatöötatud lahingutegevuse reeglite sisu on kehtiva õiguse kohaselt riigisaladus, välja arvatud operatsioonidel osalevatele kaitseväelastele väljastatud taskukaartides olevad tegevuspõhimõtted, kuna

²¹⁰ Kaitseministri pädevus jõu kasutamise korra kehtestamiseks tuleneb rahvusvahelise sõjalise koostöö seaduse § 8² lõikest 3- RT I 2003, 23, 138; 2008, 35, 213

²¹¹ RSKS § 8² lõikes 3 toodud sõnastuse järgi jõu kasutamise reegleid

²¹² Vabariigi Valitsuse 20. detsembri 2007. a määrusega nr 262 “Riigisaladuse ja salastatud välisteabe kaitse kord”. - RT I 2007, 73, 449; 2008, 55, 312

nende sisus ei esine sõjalise operatsiooni operatiivjuhtimist ja läbiviimist sisaldavat teavet.

Lahingutegevuse reeglite näol on tegemist kohustavate käitumisjuhistega, mis määravad kindlaks põhimõtted millal, kelle vastu ja millistel tingimustel võivad relvajõu liikmed algtada või lõpetada sõjalist tegevust. Kaitseväge koostab kaitseministri poolt kehtestatud jõu kasutamise reeglite alusel taskukaardid, mis väljastatakse operatsioonidel osalevatele kaitseväelastele, toomaks selgelt ja lühidalt tuua välja tegevuspõhimõtted. Nii reeglid kui selle alusel välja antud taskukaardid täidavad ühte eesmärki: nad peavad varustama kaitseväge nii üksikasjalike juhistega kui võimalik, selleks et hõlbustada teenistuskohustuste täitmist ja aidata kaasa operatsiooni eesmärgi täitmisele.

Lahingutegevuse reeglite järgimine on üheks kaitseväge distsipliini tagamise vahendiks, kuna need täidavad ülemate poolt antavate käskudega sarnast eesmärki ja on suunatud teenistuskohustuste täitmisele. Kaitseväelased peavad olema kindlad, et lahingutegevuse reeglid on sätestatud kooskõlas kehtiva riigisisese ja rahvusvahelise õigusega. Siinjuures on väga oluline eristada omavahel käsked ja lahingutegevuse reegleid. Lahingutegevuse reeglite ja käskude peamised erinevused seisnevad selles, et käskude puhul ei anta juhiseid, millal ja kuidas sõjalist jõudu kasutada. Sellised juhised on toodud lahingutegevuse reeglites (kehtiva riigisisese õiguse kohaselt jõu kasutamise reeglites). Samas on praktikas keeruline eristada, kas kaitseväge rikkus lahingutegevuse reegleid või ülema poolt antud käsked, mis antakse lahingolukorras.

Seaduslikke käsked on kaitseväelased kohustatud täpselt ja vastuvaidlematult täitma ning käsuandja vastutab käsu õiguspärasuse ja otstarbekuse eest. Eelkõige on käsu näol on tegemist kaitseväge juhtimise vahendiga.²¹³

Lahingutegevuse reegleid ei rakendata rahvusvahelistel operatsioonidel selleks, et luua kaitsevägele lisakohustusi, vaid eesmärgiga hõlbustada ülematel otsuste tegemist. Seejuures on kaitseväelased õigustatud eeldama, et neile väljastatud reeglid on kooskõlas

²¹³ Jaan Sootak. Priit Pikamäe. Karistusseadustik. Op.cit 211

riigisisese ja relvakonflikti õigusega, kuna lahingolukorras ei ole võimalik kaitseväelasel analüüsida reeglite seaduslikkuse üle. Riigikohus on oma 15. aprilli 2003. aasta otsuses nr 3-1-1-38-03 leidnud, et tulenevalt kaitsevälise käsuliini eripärast ja kaitseväes valitsevast ainujuhtimise põhimõttest, puudub kaitseväelasel erinevalt tsiviilasutuste töötajatest õigus ja võimalus analüüsida väga põhjalikult talle antud teenistusalaste käskude seaduslikkust. Vastupidine seisukoht kahjustaks paratamatult kaitseväe toimimise operatiivsust.²¹⁴

Kaitseväe korralduse seaduse²¹⁵ § 29 lõike 1 kohaselt on käsk ülema tahte väljendus suulises, kirjalikus või märguande vormis ning vastavalt § 29 lõikele 7 on käsu saaja kohustatud vastuvaidlematult täitma saadud käsud. Käsu saaja on kohustatud täitma ka teenistusalased käsud, mille täitmise kohustus ei tulene tema ametikohast. Teenistusalane on käsk, mis lähtub teenistuse eesmärgist ehk kaitseväle pandud üldistest ülesannetest. Teenistusalane ei ole käsk, mis sellistest eesmärkidest ei lähtu. Käsualune ei pea täitma käsku, mis ei lähtu teenistuse huvidest (näiteks käsk, mis on antud üksnes ülema isiklikest huvidest lähtuvalt) ning kaitsevälast ei saa võtta vastutusele sellise käsu täitmata jätmise eest.²¹⁶

Kaitseväe korralduse seaduse § 35 lõike 1 kohaselt vastutab käsu täitmise tagajärgede eest käsu andja. Kui käsu andja kohustab alluvat täitma tühist käsku, siis vastutab tühise käsu täitmise tagajärgede eest nii käsu andja kui ka käsu täitja (KVKS § 35 lg 2). Keelatud käsu täitmise tagajärgede eest vastutab käsu täitja (KVKS § 35 lg 3). Keelatud või tühise käsu andnud ülem võetakse sellise käsu andmise eest distsiplinaar- või kriminaalvastutusele (KVKS § 35 lg 4).

Kaitseteenistusalased süüteod on suunatud sõjavälise distsipliini (kaitsevädistsipliini) kui sõjaväliselt korraldatud täidesaatva riigivõimu organisatsioonis (kaitseväes) kehtestatud korra vastu. Eksimus sellise korra vastu võib halvata riigi sõjalise valmisoleku, raskendada riigi sõjalise kaitse teostamist, kujutada ohtu riigi või isikute seadusega kaitstud õigustele ja huvidele või seada ohtu Eesti riigi rahvusvaheliste

²¹⁴ Riigikohtu kriminaalkolleegiumi otsus 15. aprill 2003 nr 3-1-1-38-03

²¹⁵ Kaitseväe korralduse seadus – RT I 2008, 35, 213

²¹⁶ J. Sootak. P. Pikamäe. Op. cit. 211

sõjaliste kohustuste täitmise. Sõjaväelist distsipliini (kaitsevädistsipliini) tagatakse veel ka kaitseväge distsiplinaarseaduse alusel, mis sätestab distsiplinaarvastutuse kaitseväes. Karistusseadustikus nähakse ette vaid enamohtlikud kaitseteenistusalased ülesastumised, vähemohtlike puhul kohaldatakse kaitseväge distsiplinaarseadusest tulenevat vastutust.²¹⁷

Kaitsevädistsiplinaarseaduse § 5 lõike 1 kohaselt on kaitsevädistsipliin seaduste, kaitseväes kehtivate määruste, neist alamate õigusaktidega ja käskudega kehtestatud teenistuskohustuste ning kaitseväge korra nõuete täpne täitmine kõigi kaitseväelaste poolt.

Kaitsevädistsipliin põhineb ülemate käsuõigusel, distsiplinaarvõimul ja alluvate kohustusel täita ülemate seaduslikke käsked ja korraldusi ning kaitseväelaste teadlikul allumisel kaitseväeteenistuse nõuetele. Kaitsevädistsiplinaarseaduse § 8 lõike 1 järgi on kaitsevälase distsiplinaarsüütegu seaduse ja selle alusel kehtestatud õigusaktide või teenistuskohustustega ettenähtud nõuete süüline täitmata jätmise või nende mittekohane täitmine.²¹⁸

Kehtivas õiguses kehtestatud jõu kasutamise reeglid ja pädeva ülema poolt antud seaduslikud käsked ei ole samatähenduslikud, kuna need ei ole ülema tahte väljendus kirjalikus vormis, vaid kaitseministri poolt õigusaktiga kehtestatud tegevusjuhised. Lahingutegevuse reegleid võib vaadata kui kohustuslikke käitumiseeskirju. Seetõttu ei saa lahingutegevuse reeglite rikkumise korral rääkida distsiplinaar-ja/või kriminaalkorras karistatavast käsu mitte täitmisest või täitmisest keeldumisest. Käsk on ülema tahte suuline või kirjalik väljend, mille eesmärgiks on alluva suunamine ülesande vastuvaidlematule täitmisele.²¹⁹

Õigusaktiga kehtestatud reeglid on juhisteks, kuidas kasutada sõjalistel operatsioonidel jõudu nii, et see oleks kooskõlas riigisisese ja rahvusvahelise õigusega. Samas ei ole lahingutegevuse reeglite järgimine ainsaks eelduseks, et jõu kasutamine oleks alati õiguspärane. Lahingutegevuse reeglite täpse järgimisega on võimalik tagada, et kasutatav jõud on proportsionaalne, vastab tegelikule olukorrale ning et sellega ei tekitata liigseid

²¹⁷ J. Sootak, P. Pikamäe. Op. cit. 211

²¹⁸ Kaitseväge distsiplinaarseadus. 3.12.1997 - RT I 1997, 95/96; 2008, 35, 213

²¹⁹ H. Ernits. Valimik sõjandustermineid. Eesti Entsüklopeediakirjastus. Tallinn, 1998, lk 93

kaotusi. Samas alati on jõu kasutamisel kaitseväelasel vajalik lähtuda konkreetsest olukorrast, mitte üksnes reeglites toodust. Õigusrikkumise korral ei saa toetuda lahingutegevuse reeglitele, vabanemaks vastutusest. Vastutus sõltub sellest, milline on rikkumise iseloom.

Ei ole mõeldav, et kaitseväelane jätab ülema seadusliku käsu täitmata või keeldub käsu täitmisest põhjendusega, et lahingutegevuse reeglid ei võimalda ülema poolt antud käsku täita. Pädeva ülema poolt antud seaduslikul käsul on kaitseväelase jaoks imperatiivne tähendus.

Kaitseväelane, kes eirab lahingutegevuse reeglites kirjapandut, paneb rikkumise laadilt toime kaitseväe distsipliini rikkumise. Kaitseväe distsipliini rikkumisega võivad kaasneda karistusõiguslikud tagajärjed.

Kui sõdur täidab teenistuslikku korraldust või käsku ja ta paneb sedakaudu toime kuriteo, siis vastutab ta kriminaalkorras. Kuriteo toimepanemine käsu korras on sõduritele keelatud. Karistusseadustiku²²⁰ § 432 lõige 1 kohaselt on ülema seadusliku teenistusalase käsu täitmisest keeldumine ja teenistusalase käsu täitmata jätmine kriminaalkorras karistatav, kui isikul on kehtiv distsiplinaarkaristus.

Kehtivas karistusseadustikus toodud kaitseteenistusalased süüteod on kuriteod.²²¹ Sealjuures ei sisalda karistusseadustiku peatükk 24, mis käsitleb kaitseväeteenistusalaseid süütegusid kõiki süütegusid, mis on seotud riigikaitse teostamisega. Karistusseadustiku 8., 9., 15. ja 17. peatükid käsitlevad samuti süütegusid, mis on seotud riigikaitse teostamisega.²²² Sellisteks süütegudeks, mis küll ei ole sätestatud eraldi kaitseväeteenistusalaste süütegudena, on süüteod inimsuse ja rahvusvahelise julgeoleku vastu.

²²⁰ Karistusseadustik 6.06.2001- RT I 2001, 61, 364; 2009, 27, 166

²²¹ Sootak, Pikamäe. Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne. Op.cit. 211, lk 1078

²²² ibid

Võttes arvesse lahingutegevuse reeglite olemust ja sisu, on autor seisukohal, et kehtivat karistusseadustikku ei ole vaja täiendada osas, mis näeks ette kriminaalkaristuse lahingutegevuse reeglite rikkumise eest. Kui lahingutegevuse reeglite rikkumist käsitleda süüteona, millele järgneks kriminaalkaristus, siis tähendaks see olukorda, kus kaitseväelane hakkab vastutama juhiste eest, mis ei pruugi olla püsivad. Autor peab silmas lahingutegevuse reeglite muutmise vajadusi sõltuvalt nii poliitilistest teguritest kui ka operatsiooni iseloomust.

Ülem, kes annab seadusliku käsu, mis võib küll eirata lahingutegevuse reegleid, kuid arvestab konkreetset lahingolukorda ja säästab relvajõudude liikmete ning tsiviilelanike elusid, täidab eelkõige oma teenistuslikke ülesandeid. Kriminaalkorras saab karistada tegude eest, mis seavad ohtu inimeste elu ja jätavad nad kaitseta.

Lahingutegevuse reeglite oluliseks elemendiks on poliitilised juhtnöörid. Seega erinevalt seadustest ja teistest normatiivaktidest on lahingutegevuse reeglid muutuvad, kuna ka poliitiline olukord võib olla muutuv. Seega ei saa lahingutegevuse reeglite osas rääkida ka õiguspärasest ootusest. Õigusnormide puhul nõuab õiguskindluse printsiip, mis tuleneb põhiseaduse §-st 10, et kehtestatud normid jäävad püsima.²²³ Peale selle on lahingutegevuse reeglite puhul vajalik pöörata tähelepanu nende sisule, milleks on teenistuslike ülesannete täitmise hõlbustamine. Seetõttu peab reeglite sisu olema võimalikult selge ja arusaadav ning ei tohi sisaldada mitmeti tõlgendamisi.

Relvajõudude liikmeid koolitatakse põhimõttel, et käsk on täitmiseks ning seadusliku käsu mittetäitmisele järgneb karistus. Kui tuua käsu kõrvale veel sama imperatiivsuse astmega lahingutegevuse reeglid, siis võib tekkida olukord, et need hakkavad omavahel

²²³ RKPJKo 02.12.2004-RT III 2004, 35, 362

konkureerima. Ülema poolt antud seaduslik käsk on alati alluvale täitmiseks ja ülem eeldab oma alluvalt käsu täitmist. Lahingutegevuse reeglite täitmisest kõrvale kaldumine ei tähenda automaatselt, et pannakse toime õigusrikkumine. Igal üksikul juhul on vajalik eraldi hinnata, mida ja millist konkreetset õigusega kaitstavat hüve rikuti ja millised tagajärjed seoses rikkumisega kaasnesid.

KOKKUVÕTE

Igasugune jõu kasutamine relvajõudude poolt peab vastama hetkeolukorrale ning potentsiaalsetele strateegilistele, operatsioonilistele ja taktikalistele tagajärgedele. Jõu kasutamise eesmärgiks on konflikti lahendamine ja kahjutuks tegemine, mitte selle eskaleerimine. Mittevajaliku ja ebalproportsionaalse jõu kasutamine mõjutab operatsioone läbiviiva organisatsiooni või riikide usaldusväärst, lisaks võib põhjendamatu jõu kasutamine operatsioonidel kaasa tuua operatsiooni ebaõnnestumise tervikuna.

Rahvusvahelistel operatsioonidel ÜRO Julgeolekunõukogu mandaadi alusel tegutsevad erinevate riikide relvajõudude liikmed vajavad jõu kasutamiseks juhiseid. Sõjaväelased peavad teadma, millistel asjaoludel, tingimustel, ulatuses ja viisil on jõu kasutamine lubatud. Sellised tegevusjuhised või kriteeriumid määratakse lahingutegevuse reeglitega.

Kui poliitilisel tasandil on võetud vastu otsus rahvusvahelistel operatsioonidel osalemise kohta, siis reeglina on kontingendi või koalitsiooni ülema ülesanne töötada välja operatiivplaan (ingl. keeles *operational plan* OPLAN), mis on aluseks alluvatele ülematele toetavate plaanide ja juhiste väljatöötamiseks. Lahingutegevuse reeglid on üheks selliseks tegevusjuhiseks, mis toetab operatiivplaani ja mis töötatakse välja eesmärgiga anda vajalikke juhiseid sõjalise operatsiooni elluviimiseks.

Lahingutegevuse reeglid peavad olema kooskõlas rahvusvahelise õigusega, eelkõige rahvusvahelise humanitaarõiguse vundamendiks olevate alusprintsipiidega, milleks on humaansuse, eristamise, proportsionaalsuse ja sõjalise vajaduse printsiibid. Eristamise printsiip nõuab, et sõdurid teeksid vahet tsiviilisikutel ja võitlejatel. Samuti nõuab eristamise printsiip, et relvastatud konflikti korral tuleb teha vahet sõjaliste ja tsiviilobjektide vahel. Eristamise printsiip on tihedalt seotud humaansuse printsiibiga. Eristades võitlejaid mittevõitlejatest, ei tohi lahingolukorras vastavalt humaansuse

printsibiiga põhjustada vastasele ülemääraseid kannatusi. Inimliku kohtlemise printsiip on sõjaõiguse nurgakivi. Kooskõlas sõjalise vajaduse ja proportsionaalsuse printsibiiga on vajalik lahingutegevuse reeglites näha ette, et relvajõudude liikmed ei või põhjustada sõjaliste operatsioonide läbiviimisel asjatuid inimkaotusi ja purustusi. Humanitaarõiguse normid on aluseks lahingutegevuse reeglite väljatöötamisel. Selleks, et lahingutegevuse reeglites reguleeritud lubatud jõu kasutamine oleks kooskõlas humanitaarõiguse põhimõtetega, ei tohiks reeglid jõu kasutamise ulatust laiendada. Samas konkreetselt jõu kasutamise ulatuse reguleerimine lahingutegevuse reeglites ei ole olemuselt võimalik. Seetõttu on vajalik eelkõige määrata, millised vahendid ja viisid on jõu kasutamisel lahingolukorras lubatud.

Kuna lahingutegevuse reeglid koostatakse eesmärgiga reguleerida jõu kasutamist lahing- või kriisiolukordades, siis peab lahingutegevuse reeglite sisu olema võimalikult selge ning arvestama nii operatsiooniliste, õiguslike kui poliitiliste teguritega. Lahingutegevuse reeglites on jõu kasutamine üheks kesksmaks reguleerimise objektiks, kuid lahingutegevuse reeglid ei piirdu üksnes lubatud jõu kasutamiseks vajalike vahendite nimetamisega.

Lahingutegevuse reeglid kehtestatakse sõjaliste operatsioonide jaoks, eesmärgiga reguleerimaks ja kontrollimaks jõu kasutamist relvajõudude poolt.

Lahingutegevuse reeglitega võidakse relvajõudude liikmetele näha ette lubatud sõjalisi tegevusi, võttes arvesse poliitilisi juhiseid või määratlada sõjalisi sihtmärke, mille ründamine ei ole kooskõlas rahvusvahelise õigusega. NATO defineerib lahingutegevuse reegleid kui juhiseid, mis on välja antud pädeva sõjaväe võimuorgani poolt, eesmärgiga nimetada need asjaolud ja piirangud, mille alusel relvajõud võivad alustada ja/või jätkata lahingutegevust teiste vägedega. Lahingutegevuse reeglite kehtestamisega juhvivad poliitiline võimuorgan ja operatiivkäsüülem relvajõude kooskõlas poliitiliste ja sõjaliste eesmärkide ning riigisisese- ja rahvusvahelise õigusega. Olles kohustuslikeks käitumisjuhisteks ei reguleeri lahingutegevuse reeglid taktikalisi ja strateegilisi küsimusi, mis on operatiivplaani ülesanne. Lahingutegevuse reeglid peavad lihtsustama

relvajõudude liikmetel täita lahingutegevuses sõjalisi kohustusi, mitte vastupidi. Mitte mingil juhul ei tohi reeglid olla üksnes tegevusvabadust piiravaks dokumendiks. Üheks selliseks põhimõtteks, mis on lahingutegevuse reeglites kirjas suurte tähtedega on enesekaitse õiguse teostamine. Enesekaitse õigus on käsitletav õigusena *ius generis*, mistõttu on võitlejatel õigus kaitsta nii enda kui ka teiste üksuse liikmete elu relvastatud rünnaku korral. Selline õigus tuleneb õiguse üldtunnustatud põhimõtetest. Nii õigusteadlased kui ka praktikud on ühel seisukohal selles osas, et relvastatud rünnak ja otsene vaenutegevus käivitavad enesekaitse õiguse teostamise. Selleks, et relvajõudude liikmed saaksid relvastatud jõu kasutamisel tugineda enesekaitse õiguse kasutamisele, peab sellele reaalselt eelnema tegelik vaenukavatsus või vaenutegevus. Samas vaenutegevuse korral on vajalik rakendada jõudu eelkõige selleks, et peatada rünnak või oht neutraliseerida. Seega ilma otsese vaenutegevuse ja vaenukavatsuseta vastase poolt on enesekaitse õiguse teostamisele tuginemine lubamatu. Rahvusvahelise õiguse kohaselt peab enesekaitse õiguse teostamiseks rakendatav jõud olema vajalik ja proportsionaalne. Proportsionaalsuse põhimõte lahingutegevuse reeglites kattub rahvusvahelises õiguses nimetatud põhimõttega, mille kohaselt on jõud proportsionaalne, kui see vastab intensiivsuse, kestuse ja ulatuse poolest jõule, mida osutatakse vaenutegevuse või kavatsuse otsustavaks tõrjumiseks, kuid mitte rohkem. Reeglid, mis on mõeldud rakendamiseks sõjaajal, peavad lähtuma relvakonfliktiõigusest tulenevatest piirangutest ja strateegilistest ning taktikalistest kaalutlustest.

Sõltuvalt rahvusvahelise operatsiooni iseloomust on erinev ka lahingutegevuse reeglite sisu jõu kasutamise osas. Lahingutegevuse reeglite väljatöötamisel on jõu kasutamine ÜRO põhikirja VI peatüki alusel toimuvatel operatsioonidel piiratud, samas VII peatüki alusel läbiviidavatel operatsioonidel volitab ÜRO Julgeolekunõukogu kasutama kõiki vajalikke vahendeid rahu ja julgeoleku tagamiseks, mis tähendab eelkõige volitust kasutada jõudu, kaasaarvatud surmavat jõudu. VI peatüki alusel toimuvad operatsioonid sisaldavad endas peamiselt tegevusi, mis on seotud vaatlemisega, lepingurikkumistest ja vaerahukokkuleppe rikkumistest teavitamisega, tsiviilvõimude abistamisega ning seetõttu on jõu kasutamine nimetatud operatsioonides piiratud. ÜRO Julgeolekunõukogu resolutsioonid on oma olemuselt poliitilised ja üldsõnalised ning seetõttu ei leidu

resolutsioonides informatsiooni lubatud jõu kasutamise kohta. Kuna resolutsioonides toodud volitus kasutada kõiki vajalikke vahendeid on üldsõnaline, siis sätestatakse lahingutegevuse reeglites jõu kasutamise tingimused.

Eesti praktikas reguleeritakse jõu kasutamist kaitseväge poolt rahvusvahelistel sõjalistel operatsioonidel kaitseministri poolt kehtestatud jõu kasutamise korraga. Kaitseminister kehtestab oma käskkirjaga kaitsevägele jõu kasutamise reeglid igaks rahvusvaheliseks operatsiooniks, mille kohta Riigikogu on teinud Eesti Vabariigi põhiseaduse § 128 lõike 1 ja RSKS § 8 lõike 1 alusel otsuse Eesti kaitseväge kasutamiseks rahvusvahelistel sõjalistel operatsioonidel. Rahvusvahelise sõjalise koostöös seaduse § 8² lõikes 3 sätestatud mõiste „jõu kasutamine” ei ole mõistega „lahingutegevuse reeglid” samatähenduslikud. Lahingutegevuse reeglid on üldised õiguslikke, poliitilisi ja operatsioonilisi eesmärgi täitvad juhised, mis on aluseks jõu kasutamise reguleerimisele. Rahvusvahelised organisatsioonid nagu NATO, EL ja ÜRO, kelle juhtimise all Eesti kaitseväge osaleb, töötavad välja lahingutegevuse reeglid mitte jõu kasutamise reeglid. Õiguse selguse ja üheselt arusaadavuse seisukohalt on oluline, et riigisisene õigus reguleeriks lahingutegevuse reeglite väljatöötamist, kuna hetkel puudub kehtivas õiguses expressis verbis õiguslik alus kaitsevägele lahingutegevuse reeglite kehtestamiseks. Jõu kasutamise reeglite sisu ei mõjuta relvakonfliktiõigus ning jõu kasutamise reeglitega reguleeritakse erinevalt lahingutegevuse reeglitest riigisiseseid küsimusi. Siseriigis julgeoleku tagamine, massirahutuste ohjamine ja terrorirünnakute tõrjumine eesmärgiga hoida ära kriisi eskaleerumist, on jõu kasutamise reeglite mitte lahingutegevuse reeglite reguleerimise objektiks.

Autor on seisukohal, et rahvusvahelise sõjalise koostöö seaduses on vajalik sätestada Vabariigi Valitsusele õigus kehtestada määrusega üldised lahingutegevuse reeglite väljatöötamise põhimõtted. Õigusega kooskõlas on seaduses näha ette Vabariigi Valitsusele võimalus volitada vajadusel kaitseministrit kehtestama määrusega erineva sisuga sõjaliste operatsioonide jaoks väljatöötatavate lahingutegevuse reeglite põhimõtteid. Autor peab silmas juhtumeid, mil praktikas võib tekkida vajadus töötada välja üldised lahingutegevuse reeglite põhimõtted, mis järgiksid ÜRO

Julgeolekunõukogu resolutsioonis antud jõu kasutamise volitust. Näiteks eraldi lahingutegevuse reeglite koostamise põhimõtted ÜRO põhikirja artiklite VI ja VII või kollektiivse enesekaitse alusel toimuvate rahvusvaheliste operatsioonide jaoks.

Mis puudutab lahingutegevuse reegleid ja ülema poolt antud käske, siis neid on vaja omavahel eristada. Käskude täitmata jätmine või täitmisest keeldumine on distsiplinaar- või kriminaalkorras karistatav. Käsk on ülema tahte väljendus, mis antakse alluvale suuliselt või märguande vormis. Lahingutegevuse reeglite rikkumisega kaasneb mingi konkreetse õigushüve rikkumine, näiteks rikutakse igapäevase õiguse elule. Kui relvajõu liige kasutab surmavat jõudu olukorras, kus see on lahingutegevuse reeglite järgi keelatud, siis paneb võitleja toime kuriteo ning ta vastutab toimepandud kuriteo eest kriminaalkorras. Õigusaktiga kehtestatud lahingutegevuse reeglid on kohustuslikeks juhisteks, mis näevad ette, kuidas kasutada sõjalistel operatsioonidel jõudu nii, et see oleks kooskõlas riigisisese ja rahvusvahelise õigusega.

SUMMARY

The title of current master's work is: The legal meaning of rules of engagement and the subsequent liability when violating them.

The aim of this thesis is to analyze the legal meaning of rules of engagement and the potential responsibility in case of a violation. Even though the rules on use of force have been around for a long time, the term "rules of engagement" is a relatively recent in legal literature. Currently most western countries use rules of engagement for all military missions, including missions lead by NATO, United Nations and European Union.

According to the NATO operational law handbook rules of engagement are directives issued by competent superior authority that delineate the circumstances and limitations under which the forces will initiate and/or continue engagement with other forces. The highest political authority (the government or legislative body) and operational commander will use the rules of engagement to lead the forces in accordance with applicable political and military objectives as well as national and international law.

Once the decision regarding participation in an international operation has been made at the political level, then the contingency or coalition commander has to develop the operational plan (OPLAN). OPLAN serves as the basis for subordinate commanders to develop supplementary plans and directives. Rules of engagement are one of those directives that support the OPLAN and are constructed with the aim to give necessary guidance for carrying out a military operation.

The aim of this master thesis is to open the legal meaning of the rules of engagement and outline the consequences for members of armed forces for violating these rules. Even

though different countries develop rules of engagement for every military operation, it is not clear what the rules of engagements exactly are orders or guidance? This in turn raises the question whether rules of engagement are legally binding as orders or directives on members of armed forces. If the rules of engagement are legally binding as orders, then their violation is equal to the violation of an order. The author maintains that the violation of rules of engagement cannot be equated to a violation of an order because; rules of engagement and a commander's order are not the same. On the other hand the author does concede that during an engagement it is very difficult to differentiate between an order and the rules of engagement. Just like orders, the rules of engagement are a method to guarantee discipline in the armed forces. However, it is very important to differentiate between orders and rules of engagement when it comes to the issue of responsibility.

The main difference between rules of engagement and orders is that orders are not guidance on how and when to use military force. Such guidance is given in the rules of engagements and they formulate the basis for the orders. For this reason the rules of engagement must be differentiated from other orders and means of control. For example the conditions for readiness and the issue of use of weapons are tactical considerations. Since rules of engagement do not contain tactical considerations, the commander has the right to issue orders that are necessary for fulfilling the aim of the operation but do not directly come from the rules of engagement.

Only a legal order is obligatory for the fighters. The rules and regulations of various countries, including Estonia's, foresee that the members of the armed forces have an obligation to follow only legal and service related orders. Most of the western legal systems prescribe either disciplinary or criminal responsibility for disobeying or for incomplete fulfillment an order. It is important to note when differentiating between orders and rules of engagement, that orders are either the oral or written expression of the commander with the intent to direct the subordinates to unconditional fulfillment of the task.

Rules of engagement are made up by political, legal as well as military factors and are not only the expression of the commander's will. The author maintains that any activity that is described in the rules of engagement is not automatically legal. The commander will be ultimately responsible for the members of the armed forces to apply proportional and necessary use of force. Unnecessary use of force impacts the credibility of the international organization carrying out the mission and disproportional use of force may cause the violence to escalate and the entire operation may fail.

Technically the rules of engagement are tools which the commander and the subordinates are given guidance on achieving political and military objectives. The main aim of the rules of engagement is to guarantee that the use of force would be controlled and monitored. Thus, when a serviceman violates the rules of engagement he violates primarily military discipline and legally the legal act that establishes the rules of engagement.

In practice the multinational armed forces follow the rules of engagement of the lead organization. Some countries will follow the rules of engagement of the lead nation when that state participates in the coalition as part of the lead nation. Generally each nation establishes internally their own rules of engagement which are modeled after the lead organization's rules. The content of the rules of engagement is determined by the relevant Security Council resolution. Therefore, use of force is dependent on the type of the operation: whether it is a UN Charter Chapter VI, VII or article 51 operation.

KIRJANDUS

1. D. Bennett, A. Macdonald. In Brief. Coalition Rules of Engagement. Joint Force Quarterly. Summer 1995, (124-125).
2. D. S. Blocq. The Fog of UN Peacekeeping: Ethical Issues regarding the use of Force to protect civilians in UN Operations. Journal Military Ethics. Vol. 5, No. 3, 2006, (201-213).
3. I. Brownlie. The Rule of Law in International Affairs. International Law at the Fiftieth Anniversary of the United Nations, Kluwer Law International, 1998.
4. I. Brownlie. International law and the use of force by states. Oxford. At the Clarendon Press. 1963.
5. Carl von Clausewitz. Sõjast. Kindral Carl von Clausewitzist järele jäänud teos. Kaitseväe Ühendatud Õppeasutused. Eesti Keele Sihtasutus, 2004.
6. B. Conforti. The Law and Practice of the United Nations. Martinus Nijhoff Publishers Leiden/Boston 2005.
7. Martin van Creveld. Sõja tulevik. Eesti Entsüklopeediakirjastus. Tallinn 2006
8. J. C. Duncan. The commander's role in developing rules of engagement. Naval War College Review. Vol. 52, 1999, (1-14).
9. W. F. van Eekelen, P. H. Fluri (Eds.). Defence Institution Building. A Sourcebook in Support of the Partnership Action Plan (PAP-DIB). Study Group Information. Vienna and Geneva, 2006.
10. H. Ernits. Valimik sõjandustermineid. Eesti Entsüklopeediakirjastus. Tallinn, 1998.
11. Jon E. Fink. From Peacekeeping to Peace Enforcement: the blurring of the mandate for the use of force in maintaining international peace and security. MD. Journal of International Law and Trade, 1994, (1-78).
12. D. Fleck. The Handbook of Humanitarian Law in Armed Conflicts Oxford University Press, 1999.
13. R. J. Grunawalt. The JCS Standing Rules of Engagement: A Judge Advocate's Primer. The Air Force Law Review/1997, (245-258).

14. N. Hayashi. International Peace Research Institute, Oslo PRIO. National Military Manuals on the Law of Armed Conflict. FICHL Publication Series No. 2 , 2008.
15. Henckaerts & Doswald-Beck. Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules, Cambridge University Press, 2005.
16. International Society for Military Law and the Law of War. The Rule of Law in Peace Operations. 17th International Congress SCHEVENINGEN. Brussels. 2006.
17. Kaitseministeerium. Rahvusvahelised operatsioonid ja Eesti osalemine neis alates 1995. aastast, 2007
18. F. Kalshoven, L. Zegveld. Sõjapidamise piirangud. Sissejuhatus rahvusvahelisse humanitaarõigusesse. Martensi Selts. Tartu Ülikooli Kirjastus, 2007.
19. O. Kask, E. Makvart, et. al. Eesti Vabariigi Põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. Teine täiendatud väljaanne. Juura, 2008.
20. M. L. Kramer, M. N. Schmitt. Lawyers on horseback? Thoughts on judge advocates and civil-military. UCLA Law Review. June 2008, (1408-1435).
21. R. McLaughlin. The Legal Regime Applicable to Use of Lethal Force When Operating under a United Nations Security Council Chapter VII Mandate Authorising 'All Necessary Means'. Journal of Conflict and Security Law, 2007, (389-417).
22. Hitoshi Nasu. International Law on Peacekeeping. A Study of Article 40 of the UN Charter. Martinus Nijhoff Publishers. 2009
23. U. Lõhmus. Õigus õiglasele kohtulikule arutamisele. Juridica, 2003, nr Inimõigused ja nende kaitse Euroopas, lk 139-180.
24. M. S. Martins. Rules of Engagement for land forces: a matter of training, not lawyering. Military Law Review. Winter 1994, vol 143, (1-143).
25. L. May. War Crimes and Just War. Cambridge University Press, 2007.
26. M. D. Maxwell, Individual self-defence and the rules of engagement: are the two mutually exclusive? Revue de droit militaire et de droit de la guerre; vol. 41, 2002, (39-53).
27. K. Merusk. Kehtiv õigus ja õigusakti teooria põhiküsimusi. 2. trükk. Tartu Ülikool, 1995.

28. J. M. Meyer, E. T. Jensen. Operational Law Handbook. International and Operational Law Department. The Judge Advocate General's School. Charlottesville, Virginia, 2003.
29. Frederic de Mulinen. Sõjaõiguse käsiraamat relvajõududele. Rahvusvaheline Punase Risti Komitee. Tallinn 2000.
30. NATO Handbook. Office of Information and Press. NATO 2001.
31. G.Nolte, H. Kieger. European Military Law Systems. Berlin: de Gruyter Recht, 2003.
32. J. N. Moore, A. Morrison. Strengthening the United Nations and War Prevention. Carolina Academic Press, 2000.
33. Mark J. Osiel. Obeying orders. Atrocity, Military Discipline and the Law of War. Transaction Publishers, 2001.
34. Guy R. Philips. Rules of Engagement. The Army Lawyer. Department of the Army Pamphlet. July 1993, (4-28).
35. Jody M. Prescott. Training in the Law of Armed Conflict. Journal of Military Ethics. Vol. 7. 2008, (66-75).
36. J. Ashley Roach. The Rules of Engagement. Naval War College Review. January-February 1983, (865-878).
37. A. Roberts, R. Guelff. Documents on the laws of war. 1991 Operation Desert Storm, US Rules of Engagement: Pocket Card. Oxford University Press. Third Edition, 2000.
38. P. Rowe. The Rules of engagement in occupied territory: should they be published? Melbourne Journal of International Law, 2007, (327-339).
39. P. Rowe. The United Nations Rules of Engagement and the British Soldier in Bosnia. The International and Comparative Law Quarterly, 1994, (946-956).
40. Y. Sandoz, C. Swinarski & B. Zimmermann (ed.), Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949. Martinus Nijhoff Publishers, 1987.
41. M. Sassòli & A. Bouvier. How Does Law Protect in War? Cases, Documents and Teaching Materials on Contemporary Practice in International Humanitarian Law. International Committee of the Red Cross, 1999.

42. D. J. Sennott. Interpreting Recent Changes to the Standing Rules for the Use of Force. *Army Lawyer*; Nov 2007, (1-41).
43. J. Sootak, P. Pikamäe. *Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne. 3., täiendatud ja ümbertöötatud väljaanne.* Juura 2009.
44. M. Spence. Lessons for Combined Rules of Engagement. *U.S. Naval Institute Proceedings*. Vol. 126, 2000, (1-56).
45. E-J. Truuväli, et al. *Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne.* Juura, 2002 .
46. UK Ministry of Defense. *The manual of the Law of Armed Conflict.* Oxford University Press, 2005.
47. R. Värk. Sõjalise jõu kasutamine: rahvusvaheline õigus ning praktika. *Juridica* 2002 nr.7, (487-501).
48. M. L. Warren. Operational Law. A Concept Matures. *Military Law Review*. Spring 1996, (17-36).
49. V. Wheeler, A. Harmer. *Resetting the rules of engagement: trends and issues in military-humanitarian relations.* Humanitarian Policy Group at ODI. 2006 London.
50. G. Antony Wolusky. *Combat crime: Rules of Engagement in military courts-martial.* *Revue de droit militaire et de la guerre* Vol. 38, 1999.

NORMATIIVAKTID

Eesti õigusaktid

51. Kaitseministri 17. novembri 2008. a määrus nr 18 „Käsuõiguse üleandmise ja vastuvõtmise kord kaitseväes ja rahvusvahelises sõjalises koostöös” - *RTL* 2008, 93, 1290.
52. Kaitseväe distsiplinaarseadus. 3.12.1997 – *RT I* 1997, 95/96, 1575; 2008, 35, 213.
53. Kaitseväe korralduse seadus. 19.06.2008 – *RT I* 2008, 35, 213.
54. *Karistusseadustik*. 6.06.2001. - *RT I* 2001, 61, 364; 2008, 52, 2888; 2009, 39, 261
55. *Rahuaaja riigikaitse seadus*. 12.06.2002 – *RT I* 2002, 57, 354; 2009, 39, 262.

56. Rahvusvahelise sõjalise koostöö seadus. 12.02.2003 – RT I 2003, 23, 138; 2004, 81, 541; 2006, 50, 375, 2008, 35, 213.
57. Riigikogu 21. veebruari 2007. a otsus "Eesti kaitseväge kasutamine Eesti riigi rahvusvaheliste kohustuste täitmisel konfliktijärgsetel rahutagamissioonidel Liibanonis, Iisraelis, Egiptuses ja Süürias" – RT 2000 7, 19, 97.
58. Riigikogu 18. oktoobri 2006. a otsus " Eesti kaitseväge üksuse kasutamine Eesti riigi rahvusvaheliste kohustuste täitmisel NATO kiirreageerimisjõudude koosseisus"- RT I 2006, 47, 351.
59. Riigikogu 4. detsembri 2007. a otsus "Eesti kaitseväge kasutamise tähtaja pikendamine Eesti riigi rahvusvaheliste kohustuste täitmisel rahvusvahelisel rahutagamissioonil Afganistanis" - RT I 2007, 66, 409.
60. Riigikogu 19. detsembri 2007. a otsus "Eesti kaitseväge kasutamise tähtaja pikendamine Eesti riigi rahvusvaheliste kohustuste täitmisel rahvusvahelisel julgeolekutagamissioonil Kuveidis, Kataris, Bahreinis ja Iraagis" - RT I 2007, 70, 431.
61. Vabariigi Valitsuse 28. septembri 1999. a määrus nr 279 "Õigustloovate aktide normitehnika eeskiri" RT 1999, 73, 695; 2005, 35, 272.
62. Vabariigi Valitsuse 20. detsembri 2007. a määrus nr 262 "Riigisaladuse ja salastatud välisteabe kaitse kord" - RT I 2007, 73, 449; 2008, 55, 312.
63. Vastastikuse mõistmise memorandumi ratifitseerimise seadus "Vastastikuse mõistmise memorandum Eesti jalaväerühma positsioonidele paigutamise kohta Bosnia-Hertsegoviinas rahvusvahelistes stabiliseerimisjõududes Taani pataljoni koosseisus" 25.05.1998 – RT II 1998, 35, 67
64. Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni põhikiri (Charter of the United Nations) vastuvõetud 26. juunil 1945, jõustunud 24. oktoobril 1945. Eesti suhtes jõustunud 17.septembril 1991 – RT II 1996, 24/25, 95.
65. 12. augusti 1949 Genfi konventsioonide 8. juuni 1977 (I) lisaprotokoll rahvusvaheliste relvakonfliktide ohvrite kaitse kohta [Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and Relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I), of 8 June 1977], vastuvõetud 8. juunil 1977, jõustunud 7. detsembril 1978, 1125 United Nations Treaty Series 3 (Eesti suhtes jõustunud 18. juulil 1993 - RT II 1999, 21, 121.

Rahvusvaheliste organisatsioonide dokumendid

66. Convention on the Safety of United Nations and Associated Personnel, G.A. res. 49/59, 49 U.N. GAOR Supp. (No. 49) at 299, U.N. Doc. A/49/49, 1994.
67. Joint Action 2003/92/CFSP of 27 January 2003 on the European Union military operation in the Former Yugoslav Republic of Macedonia, in Official Journal of the European Union (OJEU). 11.02.2003, No L 34.
68. Official Journal of the European Union. Consolidated versions of the treaty on European Union and of the treaty establishing the European Community.
Arvutivõrgus: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2006:321E:0001:0331:EN:pdf> (17.02.2009)
69. NATO Parliamentary Assembly. Resolution 336 on “Reducing National Caveats”.
Arvutivõrgus: <http://www.nato-pa.int/default.asp?SHORTCUT=828#top> (8.03.2009)
70. S/RES/1510 (2003) vastu võetud 13. 10.2003
71. S/RES/1546 (2004) vastu võetud 8.06.2004
72. S/RES/794 (1992); S/RES/929
73. ÜRO Julgeolekunõukogu resolutsioon 1590 (2005) vastu võetud 24.03.2005.
Arvutivõrgus:
<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/284/08/PDF/N0528408.pdf?OpenElement> (9.03.2009)

KOHTUPRAKTIKA

74. Ahmad v. Wigen, 726 F. Supp. 389. United States District Court, E. D. New York. No. 89-CV-715. Sept. 26, 1989. Internetis:
<http://www.uniset.ca/other/cs4/726FSupp389.html> (15.05.2009)
75. Riigikohtu kiminaalkolleegiumi otsus 28. veebruarist 2002. nr 3-1-1-117-01 Tartu Ringkonnakohtu 1. oktoobri 2001. a otsus Heinar Kooli süüdistuses KrK § 164-2 lg 2 järgi – RT III 2002, 9, 84.
76. Riigikohtu otsus 14.04.2003. nr 3-4-1-4-03. Täitemenetluse seadustiku § 23 lg 4 Põhiseadusele vastavuse kontrollimine - RT III 2003, 13, 125.

77. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi otsus 15. aprill 2003 nr 3-1-1-38-03 Kriminaalasi Raul Luks'i süüdistuses KrK § 260 lg 1 järgi. - RTIII, 2003, 14, 135
78. Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and Against Nicaragua. Nicaragua vs United States of America - ICJ Reports 1986.
79. Case No 168, Belgium, Belgian Soldiers in Somalia. A. Korad Kalid v. Paracommando Soldier, based on an unofficial translation in M. Sassoli & A. Bouvier How Does Law Protect in War, ICRC, 1999, pp 1062-1067
80. Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons Case. – I.C.J. Reports, 1996, lõik 42.
81. Judgement of the Military Court (Appeals level) B. Osman Somow v. Paracommando Soldier based on an unofficial translation in M. Sassoli & A. Bouvier, How Does Law Protect in War, ICRC, 1999, pp. 1068-1071
82. United States v. McGhee. 36 CMR 785 (NCOMR 1966) and United States v. Calley. 46 CMR 1131 (ACMR 1973).

INTERNET

83. J. Brophy, M. Fisera. National Caveats and it's impact on the Army of the Czech Republic. Arvutivõrgus: http://www.vabo.cz/stranky/fisera/files/National_Caveats_Short_Version_version_V_29%20JULY.pdf (8.03.2009).
84. Bruce D Berkowitz. Rules of Engagement for U. N. peacekeeping forces in Bosnia, ORBIS, Fall 1994. Arvutivõrgus: http://findarticles.com/p/articles/mi_m0365/is_n4_v38/ai_16443484 (10.12.2008).
85. H. DeSaussure, „Military Objectives“. Arvutivõrgus: <http://www.crimesofwar.org/thebook/military-objective.html> (01.03.2009)
86. Eesti osalus Euroopa julgeoleku- ja kaitsepoliitikas. Arvutivõrgus: <http://www.mod.gov.ee/?op=body&id=155> (28.12.2008)
87. EU Military Operations in Bosnia and Hezegovina. Arvutivõrgus: <http://www.consilium.europa.eu/showPage.aspx?id=745&lang=en> (17.02.2009)
88. H.Fischer, „Proportionality, Principle of“, Arvutivõrgus: <http://www.crimesofwar.org/thebook/proportion-principle.html> (5.05.2009)

89. F. Hampson. Military Necessity. Arvutivõrgus: <http://www.crimesofwar.org/thebook/military-necessity.html> (12.03.2009).
90. International Security Assistance Force. Arvutivõrgus: <http://www.nato.int/isaf/> (23.02.2009).
91. Kaitseministeerium. Rahvusvahelised operatsioonid. Arvutivõrgus: <http://operatsioonid.kmin.ee/index.php?page=79&> (23.03.2009).
92. Kosovo Force (KFOR). Arvutivõrgus: <http://www.nato.int/issues/kfor/index.html> (22.02.2009)
93. M. Lancaster. British House of Commons on 30 Nov 2006. United Kingdom, The Hansard Debates . Arvutivõrgus: <http://www.publications.parliament.uk/pa/cm200607/cmhansrd/cm061130/debtex/t/61130-0009.htm#06113081001672>
94. Middle East – UNTSO- Background. Arvutivõrgus: <http://www.un.org/Depts/dpko/missions/untso/background.html> (23.02.2009).
95. NATO's assistance to Iraq. Arvutivõrgus: <http://www.nato.int/issues/iraq-assistance/index.html> (23.02.2009)
96. NATO kiirreageerimisjõud (NRF). Arvutivõrgus: <http://operatsioonid.kmin.ee/index.php?page=83&> (22.02.2009)
97. Joseph S. Nye. NATO after Riga. Project Syndicate. Arvutivõrgus: <http://www.project-syndicate.org/commentary/nye40> (9.03.2009)
98. Report of Somalia. Commission of inquiry. Internetis <http://www.dnd.ca/somalia/vol0/v0s2e.htm>. (5.02.2009)
99. Sõjanduse, julgeoleku- ja kaitsepoliitika terminibaas MILITERM. Arvutivõrgus: <http://mt.legaltext.ee/militerm/>
100. UK Parliamentary Debates, House of Lords, 11 October 2006, vol 685. Arvutivõrgus: <http://www.parliament.the-stationery-office.co.uk/pa/ld199697/ldhansrd/pdvn/lds06/text/61011-0006.htm>, (10.12.2008)
101. UN Peace Support Operations and the „Brahimi Report” Arvutivõrgus: <http://www.stimson.org/fopo/pdf/peaceopsbr1001.pdf> (20.02.2009)